LINDUA

12. letnik/évfolyam
Številka/szám:
20/2018

Eva Nađ
Zakaj raziskovati gledališko dejavnost

Göncz László
Az alsólendvai ellenforradalom

Zoltán Lendvai Kepe
75 let pridobivanja ogljikovodikov v okolici Lendave

LINDUA

Multikulturna strokovno-družboslovno-literarnoumetnostna revija Občine Lendava

Lendva Község multikulturális, tudományos, társadalomtudományi, irodalmi és képzőművészeti folyóirata

Knjižnica – Kulturni center Lendava
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

Lendava/Lendva, 2018

Multikulturna strokovno-družboslovno-literarnoumetnostna revija Občine Lendava

Lendva Község multikulturális, tudományos, társadalomtudományi, irodalmi és képzőművészeti folyóirata

LINDUA

Odgovorni urednik/Felelős szerkesztő:
Pisnjak Atilla

Uredniški odbor/Szerkesztőbizottság:
Pisnjak Atilla
mag. Gabriela Zver
dr. Bence Lajos
Dejan Süč
Borut Šantak

Jezikovni pregled/Lektorálás:
Maja Budin
dr. Szende Virág

Izdajatelj in založnik/Kiadó:
Knjižnica – Kulturni center Lendava
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

Za izdajatelja/A kiadásért felel:
dr. Halász Albert

Oblikovanje/Grafikai tervezés:
Peter Orban

Tisk/Nyomda:
Tiskarna ARMA, Lendava/Lendva

Letnik/Évfolyam:
12. letnik/évfolyam, številka/szám: 20/2018

Naslov uredništva/Szerkesztőségi cím:
Uredniški odbor revije Lindua/Lindua folyóirat szerkesztősége
*Glavna ulica/Fő utca 12., 9220 Lendava/Lendva**

* *sedež Knjižnice – Kulturnega centra Lendava/*
a Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ székhelye

Elektronski naslov/E-mail cím: **lindua@kkl.si**

Spletna stran publikacije/A kiadvány honlapja:
www.kkl.si/lindua
www.kl-kl.si/lindua

ISSN 1854-7931

POKROVITELJI/TÁMOGATÓK:

občina LENDAVA
LENDVA község

Knjižnica – Kulturni center Lendava
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

Avtorji so brezplačno odstopili svoje prispevke.

A szerzők, akik térítésmentesen ajánlották fel szövegeiket.

Kazalo/Tartalomjegyzék

Osebnosti/Személyiségek

mag. Gabriela Zver › Kresnikov nagrajenec, ki »v enem mestu spi, v drugem pa dela« 6

Eseji, študije, kritike/Esszék, tanulmányok, kritikák

Eva Nađ › Zakaj raziskovati gledališko dejavnost 9

Atilla Pisnjak › Ob jubilejnem letu Györgya Zale 16

Göncz László › Az alsólendvai ellenforradalom 19

Bence Lajos › Egy időszakos kiadvány színeváltozásai 27

Zoltán Lendvai Kepe › 75 let pridobivanja ogljikovodikov v okolici Lendave 32

Dr. Katarina Mohar › Stvarjenje in Biblija 39

› Teremtés és Biblia 42

Književnost/Szépirodalom

POEZIJA/VERS

Bence Lajos › R. Schumann hallgatása közben 45

› Milanu za poslednji cikel 45

› el sem mentél. Visszajövök! 46

Szomi Kralj Béla › Lendvahegy ködben 47

Zágorec-Csuka Judit › Az igazság 47

› Resnica 47

› Magány 48

› Samota 48

Pál Péter › Egy magányos szigeten nélküled (Szilba) 48

Balázs Szálinger › Očetovski monolog 49

› 360° 49

Zlatko Kraljić › a sorban (v vrsti) 51

PROZA/PRÓZA

Vida Dorian › Elmebaj 52

Zágorec-Csuka Judit › Az őszirózsacsokor 53

LINDUA 20/2018

Zanimivosti/Érdekességek

Gabriela Zver › »Naj bo lep ta dan, bodi nasmejan ...« 54

Franc Koren › Smo v Lendavi imeli kralja? 57

mag. Gabriela Zver › Cankarjeva stoletnica skozi perspektivo lendavskih gimnazijk 61

Janja Magdič › »Strici so mi povedali in zadovoljni odšli ...« 66

Pisnjak Atilla › Új köztéri szobrok a városban 67

mag. Gabriela Zver

Kresnikov nagrajenec, ki »v enem mestu spi, v drugem pa dela«

Štefan je moj sodelavec na Dvojezični srednji šoli Lendava, pisatelj, ki živi v Murski Soboti, kot pisatelj seveda veliko bere, rad raziskuje svoje korenine, zato ga je pot zanesla tudi v Ameriko, rad kolesari, po duši in izvoru Goričanec, svobodomiseln, njegova razmišljanja lahko berete tudi v Vestniku in v Delu, Vestnikova osebnost leta 2017, nagrajenec občine Murska Sobota za kulturne dosežke, kresnikov nagrajenec, večkrat nominiran. Po naravi deluje mirno, prijazno, s smislom za humor, je pozitivno naravnan in rad živo debatira o perečih temah. No, tako te vidim jaz.

- ***Sploh ni vprašanje, zagotovo sem kaj spregledala oziroma preprosto nehote pozabila, s čim bi dopolnil moj uvodnik?***

Ne bi ničesar dodajal, mogoče prej kaj odvzel. Vsaj glede te svobodomiselnosti bi rad dodal misel, da je edina svoboda v spoznanju nujnosti. Vendar pa sem zelo kaotičen človek, zato je to samo misel, ki so jo izrekli drugi, morda manj podvrženi kaosu.

Štefan Kardoš
(Foto: Suhadolnik, Delo, 21. junij 2016: https://tinyurl.com/y8ejpwxp)

- ***Postavila bom precej odprta vprašanja, da nas boš lahko popeljal v čim bolj zanimivo smer. Kako doživlja svet Štefan kot učitelj? Kaj želi posredovati, kaj želi reševati, s čim se težje spopada?***

Vedno manj poskuša reševati, posredovati pa se trudi predvsem tisto, kar ima rad. Če komu s tem lahko pomagaš, je to odlično. Svet se je v desetletju ali dveh tehnološko tako zelo spremenil, da je načel tudi nekatere samoumevnosti, za katere bi še pred kratkim rekel, da se ne bodo spremenile nikoli, pa so se. Nekateri moji nekdanji pogledi so dandanes skoraj že smešni, npr. ideja, da se dolgčas da preganjati z branjem knjig, kot je bilo v naši mladosti. Kot učitelj danes tekmuješ z dragimi računalniki, ki jih dijaki nosijo v žepih in jih v vsakem trenutku povezujejo z vsevednim Googlom, te naprave jim nudijo tudi toliko raznovrstnih, intenzivnih dražljajev na minuto, da je knjiga proti njim vsaj na prvi pogled prava puščava. S tem se poskuša učitelj Štefan spopadati, pa na žalost ni preveč uspešen. Problem je, da v teh dražljajih in dvovrstičnih sporočilih mladi (in tudi starejši) vedno bolj vidijo relevantne informacije; v resnici so to samo v svetleč celofan zavite smeti, ki plenijo pozornost in jo odvračajo od manj zabavnih, a pomembnejših tem. Kot učitelj moraš vzeti na znanje tudi vseprisotno ideologijo hedonizma, s katero pa pri izobraževanju v resnici ne dosežeš veliko, tvoja naloga torej ni samo učiti, ampak nekoga prepričati, da je odlog hipnega užitka smiseln, da le ta odlog lahko prinese še večji užitek, da je uživati mogoče tudi v znanju in radovednosti; če nisi dovolj radoveden sam po sebi, je učenje muka, vsaj za začetku, dokler ti muka ne postane svojevrstno veselje, tvoja glavna učiteljska naloga je torej vzbuditi radovednost. No, če nisi radoveden ti kot učitelj, potem ne moreš pričakovati, da boš komurkoli lahko zgled, zgled pa je v vzgoji ključen. Kot sama veš, oblasti ne verjamejo preveč v radovednega učitelja, ampak v to, da je neradovednega mogoče prisiliti v to, da nekaj dela, čeprav njegovo delo ne služi ničemur. Radovednosti se ne da meriti, izmeriti pa se da število

znakov ali strani različnih poročil in evalvacij, zato je tako pomembna birokracija. Teoretično bi za oblast bil dober učitelj tudi tisti, ki nikoli ne bi stopil v razred, bi pa o tem pisal dobra poročila, nikakor pa ne bi veljalo tudi obratno; o tem sem napisal roman *Veter in odmev*. Podobno kot učitelji v zadnjih dvajsetih letih posvečamo veliko pozornosti neradovednim učencem, veliko manj pa tistim radovednim, velja tudi za odnos oblasti do učiteljev. Včasih imam občutek, da oblast zavestno hujska celotno družbo proti učiteljstvu. Ne trdim, da si za nezaupanje družbe učitelji nismo krivi tudi sami, toda vzbujanje nezaupanja do učitelja je za družbo samomorilsko početje, to je tako, kot če bi mati svojemu otroku ves čas govorila o svojem možu, otrokovem očetu, da je ničvreden, potem pa bi pričakovala, da bo ta mož otroku avtoriteta.

- ***Kaj želi pisatelj Štefan sporočiti bralcem? Kaj povezuje vse tvoje romane? So kritiki kaj spregledali, medtem ko si ti opazil kakšno značilnost, ki je prej v svojih delih nisi zaznaval?***

Književnost je vznemirljiva zaradi možnosti prestopanja meja in vpogleda v nove svetove. Rad imam knjige, ki mi vsaj za trenutek spodmaknejo tla pod nogami, in se moram potem kot subjekt vzpostaviti na novo. Ker po knjigi, ki te pretrese, nikoli več nisi isto, kot si bil. Lepo bi bilo, če bi mi samemu uspelo napisati tako knjigo. Pisanje je tudi način vzpostavljanja odnosa do

Štefan Kardoš med intervjujem
(Foto: Gabriela Zver, fotografirano na DSŠ Lendava, marec 2018)

sveta in ljudi, s posameznimi temami se med pisanjem ukvarjaš več mesecev in let, določene stvari s pisanjem tudi pustiš za sabo, mislim, da je čisto upravičena trditev, da je pisanje tudi neke vrste (samo)terapija. Kot sem omenil, sem zelo kaotičen človek, pisanje je zato tudi način vzpostavljanja reda v tem kaosu. Nemogoče je pobegniti pred dejstvom, da živiš v nekem času in prostoru, ki se potem tako ali drugače odslikava tudi v pisavi. Glede na zgoraj povedano je poslanstvo književnosti dandanes morda tudi to, da v svetleč celofan zavite smeti poskuša pokazati gole, take, kot so; drugo vprašanje pa je, ali je razkazovanje tovrstne golote dovolj. Z leti ti vedno bolj prihaja nasproti tudi mladost in spomini na prednike, nekega dne ugotoviš, da bodo določene stvari preprosto šle v večno pozabo, če ne bodo zapisane, da je to pomembnejše od tvojega ega. V tem kontekstu je treba razmišljati tudi o kritiki in kritih, ti vedno kaj spregledajo ali pa vidijo več, kot vidiš ti, v tem pa je tudi nek čar, zares strašno bi bilo namreč samo to, da bi tvoje besedilo vsi brali tako, kot bi si želel ti.

- ***Kdo je Štefan zasebno, ko ni v službi in ko ni v vlogi pisatelja? O čem sanja, kaj si želi?***

Štefana izven službe in pisanja je bolj malo, ob službi si življenje kot človek kaosa organizira v glavnem skozi pisanje. S pisanjem je povezano branje in študij, to se lepo dopolnjuje s službo, vmes pa potem umesti vse ostalo, družino, prosti čas, spanje. Z leti se takega načina življenja tako navadiš, da brez tega niti ne znaš več. Rad imam sneg in vodo, rad hodim, kolesarim in plavam, če je sneg, sem veliko na tekaških smučeh, še največja muka so mi 'žurke' in ležanje na plaži (dva, tri dni še gre), na 'veselicah' sem zelo dolgočasen človek. Rad grem v gozd, ker mi diši les, narava me fascinira na sploh, nič manj pa tudi pomniki civilizacije, mesta, rad tudi potujem, fizično, kolikor mi to dovoljujejo finance in čas, lahko pa tudi samo duhovno. Nisem velik ljubitelj tehnike, vendar pa ne bežim panično pred njo, smešno ob tem je, da mi je od žanrske literature edina zares zanimiva znanstvena fantastika. Pridejo pa tudi obdobja, ko se vsega nasičim in sploh ne vem, kaj bi s sabo, takrat se preprosto uležem in počakam, da mine. V okviru povedanega so tudi sanje in želje.

- ***Revija Lindua je revija, ki objavlja članke povezane z mestom, njegovo zgodovino in današnjimi dogajanji, z ljudmi, ki so kakorkoli povezani z Lendavo. Koliko se ti počutiš povezan z Lendavo in na kakšne načine, navsezadnje sem tvoja sodelavka od leta 1995.***

Pred približno petindvajsetimi leti v Lendavi na Dvojezični srednji šoli Lendava niso v celem Pomurju mogli dobiti enega samega slavista, ki bi bil pripravljen priti učit slovenščino, kar si je danes, ko je za tako delovno mesto v vsakem trenutku nekaj deset kandidatov, skoraj nemogoče predstavljati. Takrat sem bil v enem od svojih najbolj kaotičnih obdobij življenja, razmišljal sem, da bi se za vse večne čase izselil iz Prekmurja, potem pa me je takratni ravnatelj Tibor Füle nekako le prepričal, da sem za eno leto podpisal pogodbo za službo. Svoj pobeg iz tega okolja sem tako odložil za eno leto, a se je to potem precej zavleklo. No, zidanice si še vedno nisem kupil. Tukaj sem srečal nekatere zelo drage ljudi, z nekaterimi od njih sem sodeloval oz. sodelujem na različne načine, to okolje je zame bila in je velika priložnost, ki mi odpira vpogled v čas in prostor lastne duhovnosti iz perspektive , ki bi mi sicer ostala neznana.

- ***Kako bi ti opisal kakšnemu tujcu ali turistu ali pisateljskemu kolegu Lendavo? In kaj imata morebiti skupnega in v čem se razlikujeta Murska Sobota in Lendava, predvsem na kulturnem področju in splošnem ozračju, energiji mesta.***

Sobota je sicer bolj prepišna, ker je malo večja oz. ima več prebivalstva, vendar pa ne dovolj, da bi ji Lendava morala kaj posebej zavidati. V Lendavi se srečuje veliko svetov in kultur, odprta je na vzhod in zahod, človeku se zdi, da bi to lahko bila velika prednost, vendar se ljudje včasih odprtosti tudi bojimo in se umikamo za okope v strahu pred izgubo takšne ali drugačne identitete, ne vem, mogoče so strahovi včasih upravičeni, včasih pa tudi ne. Glede obeh mest: v enem spim, v drugem delam, zdi se mi, da se krepi nekakšen tekmovalni duh med Soboto in Lendavo, na kar v glavnem gledam pozitivno, čeprav so tudi področja, na kateri bi bilo po mojem mnenju bolje sodelovati kot tekmovati.

Ko človek iz centralne Slovenije prvič potuje proti Lendavi, pričakuje, da se bo pred njim razprla neskončna panonska ravnica, še bolj brezmejna kot tista, ki jo ugleda, ko se po avtocesti pripelje čez murski most pred Soboto, potem pa trči v zid Lendavskih goric. Lendave se ne da ujeti v stereotip, tako kot tudi česa drugega ne.

- ***Zagotovo načrtuješ, da boš v bližnji prihodnosti izdal spet kakšen roman, to verjetno ni vprašanje. Še bolj pa me zanima, kaj pričakuješ v prihodnje od našega šolskega sistema in odnosa do učiteljevega dela, o čemer si pisal in objavil članke v Vestniku in Delu, lik učitelja pa si uporabil tudi v romanu Veter in odmev.***

Ne pričakujem kaj posebnega, mislim, da ni vse slabo, lahko pa bi bilo tudi boljše. Z materialnega vidika bodo državni izdatki za učiteljstvo vedno priročna tarča potencialnih varčevalnih ukrepov, saj gre za veliko družbeno skupino, pri kateri se da veliko privarčevati, zato se bo po potrebi tudi ves čas ščuvalo proti učiteljstvu, na srečo pa bodo vedno tudi taki, ki se bodo zavedali, kako pomembno je izobraževanje za normalen družbeni razvoj. Včasih sem tako že zdaj priča strahotnemu srdu ljudi zoper učiteljstvo, drugič pa me pokliče kak bivši dijak, ki sem ga učil pred desetimi ali celo dvajsetimi leti, in mi pravi, da sem pozitivno ali celo odločilno vplival na potek njegovega življenja. Je sploh mogoče dobiti boljše plačilo? Pisal seveda še bom, objavljal pa tudi, če bo za to interes kake založbe oz. bralcev.

Štefan Kardoš
(Foto: Tadej Regent, Delo, 19. junij 2018: https://www.delo.si/kultura/knjiga/ko-imas-deda-amerikanca-61547.html)

Eva Nađ › Knjižnica – Kulturni center Lendava/Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

Zakaj raziskovati gledališko dejavnost

V zadnjih dveh letih se je v kulturni politiki veliko spremenilo. Sprožili so se ukrepi kandidature Lendave za Evropsko prestolnico kulture (EPK), oblikoval se je gradbeni odbor za investicije v infrastrukturo kulturnega značaja, novitete so se pojavile v Galeriji-muzeju Lendava (GML), v mestnem parku ipd.

Magistrska naloga z naslovom *Dvojezično gledališče v Lendavi med preteklostjo in prihodnostjo* govori predvsem o gledališki dejavnosti v zadnjih 10 letih, ki ima v Lendavi bogato tradicijo. Temelji na predpostavki, da Lendava izpolnjuje pogoje za razvoj gledališke dejavnosti. To pomeni, da ima poleg infrastrukture in tehnične opreme tudi umetniški ansambel, tehnični kader ter vzpostavljen dialog med kulturnimi institucijami občine in občino samo. Tukaj je tudi kulturna politika in odnos do ljubiteljskega gledališča.

V Lendavi je delovala močna gledališka skupina v madžarskem jeziku, ki si je v stroki prislužila naziv narodnostnega gledališča v Prekmurju. Kaj natančno bi pomenil razvoj amaterske gledališke dejavnosti eno stopničko višje ter kakšne bi bile posledice razvoja gledališke dejavnosti za okolico, je bilo raziskovano v omenjeni magistrski nalogi.

Ključna raziskovalna vprašanja so bila:

- Kakšne so alternative amaterskemu/ljubiteljskemu gledališču?
- Kakšne so značilnosti financiranja neprofitnih organizacij, javnih institucij?
- Kakšne so možnosti za razvoj gledališke dejavnosti v Lendavi na višji stopnji od že dosežene? Ob tem raziskovalnem vprašanju je bila preverjena hipoteza, da Lendava že izpolnjuje pogoje za organizacijo gledališke dejavnosti na višji ravni.

Prav zaradi dosežene stopnje kvalitete delovanja ter domnevne ugodne klime za začetek nove kulturne ponudbe v Občini Lendava tudi odločitev za predstavitev alternative amaterskemu gledališču na dvojezičnem območju. S tem je zgodovini ljubiteljskega gledališkega delovanja v Občini Lendava dodan drugačen pogled, gledališče pa

Od 2005 do 2016 je delovala gledališka skupina Egy&Más Vándorszínház. Na sliki prizor iz madžarske predstave Presser-Sztevanovity-Horváth: *A padlás* (2016).

je prikazano ne le kot pomemben prostor kulture in samoodkrivanja, temveč tudi kot mesto svobode, izražanja in ohranjanja kulturne dediščine. Gledališče je prostor kulturnega, estetskega in človeškega dostojanstva in ima pomembno vlogo pri razvijanju kulturno-zgodovinskih dejstev. Ima vlogo prostora oz. ustanove, kjer se kaže vsa narodova družbena in umetniška izobraženost[1].

Lendava ima bogato tradicijo gledališke dejavnosti, tukaj je le nekaj izpostavljenih skupin: Lutkovno gledališče

1 Nolli v Bojan Štih: *Slovenski Theater gori postaviti*. 1981.

Pupilla, Zavod za umetniško ustvarjanje, vzgojo in izobraževanje – Ku-kuc, Kofetarji, gledališke skupine dvojezičnih osnovnih šol in Dvojezične srednje šole Lendava, Bánffy Társulat ter vaški odri v okolici Lendave, LeSzSz Társulat in nenazadnje Egy & Más Vándorszínház. Slednja gledališka skupina je neprekinjeno delovala med 2005 in 2016 ter prispevala k priljubljenosti gledališke dejavnosti med mladimi in razumevanju gledališča kot pomembne vrednote. Njihov način dela in rezultati so bili podobni profesionalnim gledališčem: s svojimi predstavami so obiskali kraje v Karpatskem bazenu, se udeleževali gledaliških festivalov, tekmovalnih programov, bili deležni številnih zlatih priznanj, bili del abonmajskega sistema v Železni in Zalski županiji. Izpeljanih je bilo čez 2540 ur nastopov s strani 52 ljubiteljskih igralcev Pomurja. Sodelovali so s profesionalnimi režiserji, tehničnim osebjem in tehnično opremo ter zvestim občinstvom[2].

2 Nađ, Eva: *Struktura obiskovalcev gledaliških predstav v Gledališki in koncertni dvorani Lendava* (2013, diplomsko delo). Ljubljana: FDV.

Člani so vodili dramske krožke na osnovni in srednji šoli, nekateri še vedno organizirajo gledališke delavnice, ure drame za razne priložnosti, režirajo kulturne prireditve, pojejo, plešejo, recitirajo. Sodelovanje skupine je bilo razširjeno na GML, NLB, Lions Klub Lendava, Društvo upokojencev, DOŠ I Lendava, DSŠ Lendava, Knjižnico Lendava in FS Muravidék.

Izredno zavidljivo tradicijo ima tudi lutkovno gledališče Pupilla. Njihove predstave v slovenskem jeziku so namenjene otrokom, pa tudi starejši publiki, prav tako so del sodobnega toka lutkovne umetnosti, katere del je tudi gledališče za najmlajše. Sodelujejo s slovenskimi in madžarskimi profesionalnimi režiserji, dramaturgi.

Gledališka skupina Kofetarji se s svojimi predstavami prav tako udejstvujejo v regiji in tako Lendavo predstavljajo z drugačnimi izvedbami in izbirami tekstov. Tudi ta skupina je sodelovala s profesionalnim režiserjem in mladimi lokalnimi ljubiteljskimi režiserji, poleg tega so lahko vzor medgeneracijskega sodelovanja in pomoči, za kar si prizadevajo v svojem desetletnem obstoju.

V lendavski sinagogi je lutkovno gledališče Pupilla premierno predstavilo lutkovno predstavo Estera ali praznik usod, ki se opira na zgodovinske vire in Esterino knjigo (Foto: LG Pupilla)

Gledališka skupina Kofetarji Društva upokojencev Lendava je letos praznovala deseto obletnico delovanja
(Foto: arhiv DU Lendava)

› VLOGA KULTURNE POLITIKE

Kulturno politiko je potrebno vključiti v politični okvir države, lokalne skupnosti in občine. Tak politični okvir naj bi bil demokratičen in osnovan na družbi, v kateri je obdavčenje prerazporejeno v javno korist, v korist ljudi, da si lahko privoščijo več od kot samo preživeti. Vlada naj bi ravnala v skladu z mednarodnimi konvencijami o človekovih pravicah, svobodo izražanja, ohranjanjem kulturne dediščine in upravno pravičnostjo. Dobro delujoč politični okvir mora imeti izbrušene mehanizme in jasno opredeljen namen za zagotavljanje sredstev. V nadaljevanju se mora vlada umakniti in prepustiti kulturnikom, poklicnim ali ljubiteljskim, da nadaljujejo svoje delo, da spodbujajo in bogatijo kulturo[3]. Kulturna politika je uspešna, kadar so vidni njeni dosežki, kadar vsi govorijo o kulturi in ne o tem, kako jo upravljajo. Po drugi strani pa umetnost potrebuje intervencijo države, še posebej, če govorimo o državah, kjer sam kulturni trg ne more vzdrževati ravnotežja med kvaliteto in kvantiteto. V evropskem prostoru velja kultura za najmočnejši državotvorni dejavnik, zato vidijo države ključni pomen kulturne politike v ohranjanju in razvijanju nacionalne kulture, ne pa toliko v skrbi za uresničevanje duhovnih interesov državljanov. Vsa kultura bi morala biti dosegljiva široki množici ljudem, in sicer zato, ker pogosto vsebuje ideje, ki ob zabavi in ugodju prinašajo uteho, olajšanje, razlago in izpopolnitev[4]. Pri kulturni politiki gre za vprašanje državne podpore za področje kulture, ki poteka med ministri, državnimi uradniki, umetniki in tiskom.

Naloga kulturne politike je med drugim tudi omogočanje združevanja interesov, ki je dovolj svobodno in podjetno, da zagotavlja razvoj. Država mora ščititi nacionalno kulturno dediščino kot pomemben spomin na narodovo preteklost, podpirati mora sodobno domačo ustvarjalnost, ki je ocenjena kot strateški nacionalni pomen in si prizadevati tiste segmente sodobnega kulturnega delovanja, v katerih država, lokalna skupnost zaostajata za svetom. Hkrati mora odpirati vrata v svet in zato spodbujati tudi tista področja kulturnega delovanja, ki (še) niso strateškega pomena za državo ali lokalno skupnost. Nuditi mora podporo promociji lokalne kulture v tujini, tako za tisto kulturno delovanje znotraj institucij kot tisto zunaj njih, nadalje podpirati tudi gostovanja tujih ustvarjalcev pri nas[5].

› LENDAVA

Gledališka dejavnost je v Lendavi zastopana, ima svoje akterje, zato je kljub spremembam v kulturni politiki in ukinitvi delovanja reprezentativne gledališke skupine v sezoni 2016/17, relevantno in aktualno predstaviti možne razvojne poti delovanja. Sklepi so zgolj teoretični, bazirajo na podlagi empirične raziskave in opravljenih intervjujev političnih in kulturnih akterjev leta 2016[6]. Za manifestacijo vsebine bi bilo potrebno ponovno sestaviti, vzgojiti in izobraziti umetniški srž, ki bi lahko predstavljal pogoj, ki je na umetniškem področju izrednega

3 Simon Mundy: *Kulturna politika: kratek vodnik* (2001); britanski svetovalec kulturne politike, pisatelj, ki je eden od ustanoviteljev in nekdanjih direktorjev Evropskega foruma za umetnost in kulturno dediščino in predsednik Centra za kulturno okolje (Director of the Centre for the Cultural Environment) londonskega Kraljevega kolegija (King's College, London) ter bivšega svetovalca za kulturne zadeve pri UNESCU.

4 Kovačič Peršin: Pomen in naloge kulturne politike v Čopič in Tomc: *Kulturna politika* (1998).

5 Simon Mundy: *Kulturna politika: kratek vodnik* (2001).

6 Intervjuji z g. Antonom Balažkom, takratnim županom Občine Lendava (2016), z Lili Kocon Kepe, takratno direktorico Zavoda za kulturo madžarske narodnosti Lendava (2016), z Mihaelom Šoošom, takratnim podpredsednikom MSNS Madžarske samoupravne narodne skupnosti Občine Lendava (2016) in Miho Štampahom, takratnim vodjo osrednje gledališke skupine v madžarskem jeziku (2016).

pomena, tj. kvaliteta predstav in kvaliteta dela ter predanost. Predstavitve oblik delovanja gledališča temeljijo na treh intervjujih s predstavniki treh gledališč[7], ki delujejo v Sloveniji v treh različnih oblikah.

› DRUŠTVO

Društvo si samo določi namen, cilje in naloge, deluje samostojno in neodvisno od lokalne oblasti. Pravice in dolžnosti določa Zakon o društvih, ki so tudi upoštevane. Društva imajo nižji proračun v primerjavi z zavodi, prav tako manjše število delovnih mest. Največ možnosti bi društvo imelo, če bi doseglo status društva v javnem interesu na področju kulture. Pozitivno bi bilo, če bi društvo imelo zaposlenega umetniškega vodjo dve ali tri sezone. Ta opcija je realnejša od ustanovitve novega zavoda za gledališko dejavnost, saj so v Lendavi leta 2016 zaradi varčevalnih ukrepov delovanje javnega zavoda (ZKPL) ukinili in ga združili s Knjižnico Lendava[8]. Prav tako ustanovitev društva ne pomeni velikega finančnega vložka, kot bi pomenila ustanovitev gledališča kot javnega zavoda. To velja, če gledališče (kot javni zavod ali kot društvo) ne bi moglo delovati v že obstoječi gledališki dvorani s primerno tehnično opremo, ampak bi si moralo gledališče samo na novo ustvariti pogoje za delovanje. Gledališka skupina bi lahko delovala kot samostojno umetniško društvo (primer Šentjakobsko gledališče).

Po drugi strani pa društvo težje doseže status regijskega pomena, saj je potrebno povezovanje z drugimi. Največji problem je vprašanje prostorov delovanja. Dobro delujoče društvo brez svojih prostorov je Pupilla, ki sicer dokazuje, da lahko gledališče obstaja tudi brez tega. Tak primer je bila skupina Egy & Más Vándroszínház in danes skupina LeSzSz. V primeru novo ustanovljenega društva pa mora preteči nekaj let, saj le tako lahko pride do projektnega financiranja s strani občine[9]. V Ljubljani Šentjakobsko gledališče deluje lažje zaradi mestnega profila občinstva in številčnega prebivalstva, medtem ko je v Lendavi potrebno premostiti malomeščansko mišljenje in upoštevati dvojezičnost kraja. Če bi delovalo društvo Gledališče Lendava, bi bil pomemben vir tudi redno plačevanje članarine. Gledališče Lendava bi tako lahko delovalo podobno kot Šentjakobsko gledališče, ki deluje kot institucija s povsem profesionalno upravo, tehniko in zunanjimi sodelavci. Torej bi bilo društvo delujoč aparat, prijavljalo bi se na javne razpise, pomenilo bi polprofesionalni nivo, kar se ne bi veliko razlikovalo od dosedanjega načina delovanja, vsaj kar zadeva vaje in proces nastanka gledališke predstave; bi pa pomenilo večjo avtonomijo.

Gledališka skupina LeSzSz társulat (Lendvai Színház Szerető Társulat) je septembra 2018 predstavila madžarsko komedijo *Nem minden arany, ami réz* avtorja Béle Hamvasija (Foto: arhiv MNMI-ZKMN)

Najbolj cenovno ugodna možnost pa je oblikovanje sekcije znotraj kakšnega že delujočega društva v Lendavi.

7 Ana Kajzer – poslovna direktorica SiTi Teatra BTC; Srečko Kermavner – predsednik in Saša Strnad – PR društva Šentjakobsko gledališče; študija pridobljene dokumentacije Mestnega gledališča Ptuj (statut, odlok o ustanovitvi, letno poročilo MGP).

8 Več o tem v magistrski nalogi *Dvojezično gledališče v Lendavi med preteklostjo in prihodnostjo*, str. 71–72.

9 Zakon o društvih.

Sekcija »uprizoritvena umetnost« bi zajemala plesne skupine, gledališko dejavnost, lutkovno dejavnost idr., kjer bi se skupine med seboj dogovarjale za vaje, uporabo dvoran ipd. Tu bi se srečevale umetnosti različnih zvrsti, lahko bi prišlo do tesnega sodelovanja. V tem primeru odgovornost prevzemata umetniški vodja in asistent, akterji so še vedno prostovoljci. Njihovo delo bi lahko bilo tudi organiziranje kulturno-umetniških prireditev v občini. Z vidika delovanja takšna rešitev zahteva nenehno prilagajanje, sklepanje kompromisov, v pomembnih odločitvah bi veliko pomenila osebna nagnjenost vodstva do določenih umetnosti. Pri prijavah na razpise bi bile vsebine široke, prijavljalo bi se s splošnimi programi, ki zajemajo celotno uprizoritveno dejavnost. Profesionalnim hišam se ta nivo ne bi mogel postaviti ob bok, saj bi igralski ansambel še naprej sestavljali ljubitelji dramske igre brez akademske izobrazbe s področja igre. Prav tako se pojavi problem prostorov, saj Lendava nima prostorov za vaje in studijske projekte za lokalne producente in ustvarjalce na področju uprizoritvene umetnosti.

› KOMERCIALNO GLEDALIŠČE LENDAVA

Ustanovitelj takega gledališča je zasebnik, gospodarska družba ali pravna oseba. Tudi komercialno gledališče je nepridobitno. Deluje pa po logiki »kultura kot potrošni material,« kar za Lendavo pomeni problem, saj bi bilo težko ustvariti presežek prihodkov nad odhodki, vsaj v prvih nekaj letih. Zaposleni bi lahko bili direktor, strokovni vodja in pogodbeno na projekte še umetniški ansambel. Glavna razlika med javnim in zasebnim zavodom je računovodstvo ter dejstvo, da glavni pokrovitelj ni država, ampak gospodarska družba. Zavod kot tak ima večjo samostojnost pri odločanju, a je v tako majhnem kraju težko najti primernega investitorja, prav tako imamo majhen trg. Pri ekonomskih vprašanjih v kulturi ima pomembno vlogo povezava med ponudbo in povpraševanjem.

› JAVNI ZAVOD LENDAVA

Bili smo pred potencialnim korakom, da bi bila najbolj primerna faza razvoja gledališke tradicije v Lendavi ustanovitev lendavskega gledališča kot javnega zavoda. Zavod ne bi imel velikega števila stalno zaposlenih, bi pa dal življenje zgradbi in povečal utrip mestnega jedra. Najbolj optimalna rešitev za Gledališče v Lendavi bi bila, da bi delovalo po principu kot deluje MG Ptuj. Delavci v upravi in v tehničnem oddelku bi bili redno zaposleni, umetniški ansambel (igralci, režiserji, dramaturgi ipd.) pa honorarno. Umetniški vodja naj bi bil strokovnjak na svojem področju, imel bi mrežo poznanstev; ljubiteljskih oz. podobno delujočih gledaliških skupin v Sloveniji in na Madžarskem. Vaje v takem gledališču bi najverjetneje potekale v popoldanskih urah, saj igralci iz občasnega, nezanesljivega dohodka v gledališču najverjetneje ne bi mogli preživeti. Bi pa sodelovanje z lokalnimi ljubitelji gledališča živelo še naprej. Primerna infrastruktura za tako velik korak v organizaciji gledališke dejavnosti in za prestiž le-te že stoji.

Tako bi lahko govorili o gledališču narodnosti, velik potencial koprodukcije namreč predstavlja bližina mej. Najbolj primerno bi bilo javno gledališče, ki bi s svojim programom in pomenom v regiji najprej poskušalo dobiti poseben status pri Ministrstvu za kulturo. Takšnemu zavodu bi najbolj ustrezala redna podpora s strani občine, regije, nadalje s strani ministrstva za kulturo in podpora narodnostnih skupnosti. Tudi akreditirano izobraževanje ali tečaj za izobraževanje umetniškega ansambla bi bilo potrebno organizirati. Utrditev sodelovanja oz. sklenitev pogodb o sodelovanju s tistimi družbami in delavci, ki bi izdelovali sceno in kostume za potrebe lendavskega gledališča, bi se morala zgoditi.

Nenazadnje se je treba zavedati, da ima Lendava posebno tradicijo. Problem ni le gospodarska kriza v državi in še izrazitejša v pomurski regiji, temveč tudi preteča nezmožnost medsebojnega sodelovanja kulturnih institucij v Lendavi in njeni okolici. Soglasje bi bilo najbrž težko doseči. Prav zaradi majhnosti kraja in velikokrat ozkogledega načina razmišljanja do uspešnega sodelovanja in finančne podpore iz različnih naslovov za isti cilj redkokdaj pride. Potrebno bi bilo združiti moči javnih kulturnih institucij in občin s tukaj živečo madžarsko narodnostno manjšino in Ministrstvom za kulturo RS, niti podpore s strani Madžarske ne bi smeli prezreti. Pojavi se vprašanje, ali proračun to zmore, ali so madžarske skupnosti drugih občin in tudi druge občine (kot v primeru MG Ptuj) pripravljene to storiti. Vsaka lokalna skupnost gleda svoje interese, vsaka lokalna skupnost,

občina ali javni zavod, ki bi lahko pripomogel k nastanku Gledališča Lendava, je izredno odvisen od voditeljev le-teh. Po drugi strani pa bi bilo vsem občinam skupno, da deluje enojezična ali dvojezična gledališka skupina, saj se preko te dejavnosti ohranjata tako jezik kot narodna identiteta. Rešiti bi bilo treba prostorsko stisko, saj delo najverjetneje ne bi moglo potekati izključno v gledališki dvorani – potreben bi bil prostor za vaje in studio, s katerim bi člani ansambla razpolagali, ali pa bi bilo za te namene potrebno dograditi oz. posodobiti infrastrukturo, ki že obstaja. Bistveno bi se znižali stroški, če bi gledališče delovalo v objektu, ki že stoji, le ustrezen prostor za vaje manjka. Zavod s svojimi prostori uživa največji delež samostojnosti, vendar pomeni velik finančni vložek, še posebej, če to predstavlja novogradnjo.

› SKLEP

Raziskava magistrskega dela je pokazala, da bi najbolj realno in varčno rešitev na področju gledališke organiziranosti pomenila ustanovitev gledališkega društva s sedežem v že delujoči infrastrukturi s primernim(i) prostorom(i) za vaje, v kolikor bi širši družbeni prostor bil pripravljen za tak razvoj in bi lokalna oblast podprla tovrstno rešitev. Glede na preteklost gledališke dejavnosti v Lendavi bi si le-ta zaslužila več pozornosti in možnosti delovanja na drugem nivoju organiziranosti. Zagotoviti bi ji bilo treba organizacijsko shemo, ki bi namenjala več pozornosti gledališki dejavnosti. Ker je organizacija na gledališkem področju v kali, je v osrednji kulturni instituciji in v lokalnih umetniških krogih mogoče zaznati potrebo po širšem prostoru za morebitne izvedbe sprememb, ki bi pomenile višjo organizacijo (tudi finančno podporo) reprezentativnih uprizoritvenih skupin na lokalnem, regionalnem, meddržavnem nivoju. Zaradi tehnične opreme in infrastrukture, ki jo kulturni center ponuja, omogoča večjo osredotočenost na gledališko dejavnost (izobraževanje, povezovanje z izobraževalnimi institucijami, abonmajski sistem, nove predstave, menedžiranje skupin). Vendar se poraja vprašanje, kako bi se gledališka dejavnost znotraj takega centra dejansko odvijala, prav zaradi knjižnične dejavnosti kot primarne dejavnosti in široko opredeljene kategorije »kulturna dejavnost«. Ob tem se pojavi tudi vprašanje omejevanja razvoja dejavnosti, saj se ne ve, ali bi kulturni zavod ob doseženem zadovoljstvu lokalne skupnosti omogočal nadaljnji razvoj.

Dati priložnost gledališki dejavnosti v relativno novem javnem zavodu Knjižnica – Kulturni center Lendava bi pomenilo okrepitev lokalne kulture in s tem podporo lokalnega prebivalstva, ljudje bi umetniško dogajanje imeli bolj za svoje. Zaposlitev kreativnega sektorja bi imela za posledico oživitev kulturnega dogajanja v mestnem središču, saj bi ta skupina bila odgovorna za lastno produkcijo (gledališke predstave) in za dogajanja v mestnem središču (npr. animacije na mestnih festivalih, ob praznikih, osrednje kulturne prireditve ipd.). Lendava bi z organiziranim kreativnim sektorjem v centru lahko spodbudila kontinuiran krogotok v več umetniških zvrsteh (ljudski ples, gledališka dejavnost, tudi umetnost fotografije). S tem mislim na zaposlitev kadra, ki bi umetnostno vzgajal okolico, bi torej delal na terenu (npr. vodenje gledaliških krožkov, dramskih delavnic, izobraževanja pedagogov). S tem bi se na posreden način vzgajalo mlajšo generacijo, ki si bi v prihodnje želela dobro kulturno ponudbo in bi na tak način predstavljala kritično maso, »pametne potrošnike kulture«, ki bi sami aktivno ohranjali svojo kulturno dediščino, se udejstvovali v kakšni dejavnosti. Zaposlen kader iz vrst gledališke dejavnosti bi bil sposoben organizirati izobraževalne dejavnosti na področju kulture, umetnosti, zavod pa bi skrbel za izobraževanje kadrov, prav tako bi organiziral kulturne in druge javne prireditve ter skrbel za prenos kulturnih vrednot.

Od predstavljenih možnih oblik organiziranosti se zdi slednja najbolj realna. Če občina Lendava korenito reformira sestavo javnih zavodov na področju kulture, se pripravlja na prijavo za EPK in ima načrte za izoblikovanje in gradnjo kulturnega središča (vrelišča) Lendave ob Trgu Györgya Zale, bi bilo dobro izkoristiti to stanje in zgraditi novo strategijo s svežimi idejami in ljudmi, kar zadeva vsebine, kulturno ponudbo, tudi vzgojo in kulturno delovanje lokalnih prebivalcev. Sredstva za gledališče bi bila vodena ločeno od drugih dejavnosti, če bi gledališče delovalo v sklopu že delujočega zavoda ali društva, ali pa bi deloval samostojni zavod/društvo. V primeru delovanja v sklopu večjega, že delujočega zavoda/društva bi bilo treba veliko pozornosti namenjati razporejenosti sredstev, saj bi v vsakem primeru govorili o široko zastavljenem delovanju,

Utrinek iz koncertnega dogodka na letnem odru (Foto: Tomaž Galič)

kjer se rade uveljavljajo osebne preference vodij določeni umetnostni zvrsti, kar je lahko subjektivno in neučinkovito. Vsaka stroka ima svoje značilnosti, potrebe, strokovne prednosti in izzive[10]. Zadeva takšne širine, predvsem pa volja, energija in ideje mladih, odprtih in izkušenih ljudi, ne bi smeli biti predmet trenutne politike. Visok status gledališča kot vrednote in priljubljenost gledališča, ki bogati človeka, bi morali biti stvar obče politike, ki je splošno sprejemljiva. Vsakršna iniciativa, spodbuda, ki bi pomenila oživitev katere izmed praznih (velikokrat v slabem stanju) stavb v mestu, naj bo to v središču mesta ali v industrijski coni, za namen delovanja lokalnih (lutkovnih) gledališč oz. uprizoritvenih skupin, bi bila za umetnost najbolj idealna rešitev. V imenu racionalne porabe sredstev bi bilo dovolj obnoviti že obstoječ prostor in ga preobraziti, »preobleči« gledališču primerno.

Spodbujanje in ohranjanje umetnosti ima lahko pozitivno zapuščinsko vrednost za prihodnje generacije, ki svojih preferenc ne morejo izraziti na trgih, kakršna obstajajo danes. Posledica tega je, da se lahko za vedno izgubi dragoceno tradicionalno umetniško izročilo, če se ne prenaša na mlajše generacije. Umetniške dejavnosti imajo tudi pomembno izobraževalno vrednost, saj lahko pomagajo družbi gojiti ustvarjalnost, izboljšati sposobnost vrednotenja kulture in razvijati estetska merila, kar vse koristi sleherniku v družbi. Koristi, ki se tako ustvarjajo, je težko in včasih nemogoče izraziti v okviru trga. Živeti v kulturi s kulturo pa bi v tem trenutku pomenilo dati možnost zaposlitve domačim strokovnjakom v različnih umetniških zvrsteh. Delovanje gledališke dejavnosti s svojimi prostori, ali kakršnokoli omogočanje artikulacije misli in kreativnosti lokalne mladine, vključevanje domačih producentov v vsebine in programe »močnih« institucij ima za posledico dojemanje umetniškega dogajanja »za svojega«, s čimer se začne kulturna vzgoja, kajti ustvari se potreba po takšnih vsebinah. Na ta način bi lahko prišlo do miselnega preobrata in doživljanja Lendave kot kulturnega središča.

10 Sklep iz opravljenih intervjujev v Eva Nađ: *Dvojezično gledališče v Lendavi med preteklostjo in prihodnostjo* (2016, FDV).

LITERATURA:

- **Mundy, Simon. 2001. Kulturna politika: kratek vodnik. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK.**
- **Nađ, Eva. Struktura obiskovalcev gledaliških predstav v Gledališki in koncertni dvorani Lendava. 2013. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.**
- **Nađ, Eva. Dvojezično gledališče v Lendavi med preteklostjo in prihodnostjo. 2016. Magistrska naloga. Ljubljana: FDV.**
- **Štih, Bojan. 1981. Slovenski Theater gori postaviti: o pomenu in namenu slovenskega gledališča. Ljubljana: Mladinska knjiga.**
- **Zakon o društvih (ZDru-1). Ur. l. 64/11.**
- **Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (ZUJIK-NPB9). Ur. l. RS 77/07.**

Atilla Pisnjak

Ob jubilejnem letu Györgya Zale

Aprila 2018 je minilo sto šestdeset let od rojstva Györgya Zale, enega najbolj znanih lendavskih rojakov, zato so leto 2018 razglasili za *jubilejno leto Györgya Zale*. Tako skozi vse leto potekajo v celotni Karpatski kotlini različne prireditve v spomin na lendavskega kiparja, katerega vsaj eno delo, milenijski spomenik na Trgu herojev, pozna veliko prebivalcev zemeljske oble. Četudi rojen v takratni Dolnji Lendavi, je Zala kot umetnik največ ustvarjal na območju današnje Madžarske, zato se v slovenskem prostoru niso veliko ukvarjali z njegovim umetniškim delovanjem in o njem ne najdemo veliko napisanega v slovenščini.

Zala se je kot György Mayer rodil 16. aprila 1858 v takratni Dolnji Lendavi kot drugi otrok v petčlanski družini. Oče Ferenc Mayer se je ukvarjal z izdelavo porcelanov[1], mati Katalin Kalivoda je nekaj časa poučevala v Čakovcu.[2] V starejši strokovni literaturi najdemo zapise o tem, da naj bi Katalin Kalivoda v Čakovcu celo ustanovila dekliško šolo, a ni bilo tako.[3] Pomemben mejnik v Györgyevem življenju predstavlja smrt matere leta 1867, saj se je za tem družina preselila v Városlőd, manjše mestece med Veszprémom in Pápo. Mladega Györgya sta k sebi vzela očetova sestra Julianna in njen mož, Mihály Láng. V tem času se je šolal v Pešti, kjer je leta 1876 uspešno končal srednjo šolo. Istega leta se je vpisal na Risarsko šolo (Mintarajztanoda), ki velja za predhodnico današnje madžarske univerze za likovno umetnost v Budimpešti.[4] Po navedbah nekaterih virov naj bi se po maturi vpisal na tehniško univerzo in šele po enem letu prepisal na risarsko šolo[5], vendar to ne drži. Na začetku študija je želel postati slikar, a ga je Adolf Huszár, učitelj kiparstva na risarski šoli, prepričal, naj se preusmeri v kiparstvo. György je študijsko leto 1879/80 preživel na dunajski akademiji (Kunstakademie). V tem času, točneje leta 1879, je nastal njegov prvi kip z naslovom *Favn se poigrava z Nimfo* (*Nymphával enyelgő faun).* Za njegov prvi znani kip je dolgo časa veljal *Dojenček se boji* (*Fél a baba*) iz leta 1882, na katerem poleg letnice nastanka najdemo tudi podpis umetnika: Zala. To je zanimivo predvsem zato, ker je György Mayer tega leta šele zaprosil za spremembo priimka, kar je ministrstvo za notranje zadeve odobrilo leta 1883.[6] V literaturi ne najdemo ničesar o tem, zakaj se je odločil spremeniti ime, zagotovo pa je z izbranim priimkom označil svoje poreklo. Dolnja Lendava je bila namreč del županije Zala.

Zoltán Gábor: Rojstna hiša Györgya Zale. (fotó: GML)

Z Dunaja se je Zala podal v München, od koder je leta 1882 na jesensko razstavo galerije Műcsarnok v Budimpešti poslal kip *Dojenček se boji*. Na jesensko razstavo iste gale-

Frenc Király: Kip Györgya Zale v Lendavi (fotó: Meszelics László)

1 SZATMÁRI Gizella: Fény és árnyék. *Zala György pályája és művészete*, 2014. p. 7.

2 SZATMÁRI 2014, p. 7.

3 BORBÁS György: A millennium szobrásza Zala György, 1999. p. 11

4 SZATMÁRI 2014, pp. 7.–10.

5 Borbás 1999, p. 12.

6 SZATMÁRI 2014, pp. 7.–10.

rije je leta 1884 iz bavarske prestolnice poslal kip (takrat še v glini) *Marija in Magdalena (Mária és Magdolna).* To je bila prva razstava v Műcsarnoku, na kateri so nagrade podelili tudi za kiparska dela. Nagrado razstave je za svoj kip prejel prav György Zala. Kip *Marija in Magdalena* ni navdušil le žirije, temveč tudi nadvojvodo Jožefa, ki je pri umetniku naročil kip svojega očeta, palatina Jožefa[7] in portret nadvojvodinje Marije Doroteje.[8] Naročilo s strani visoke aristokracije je po vsej verjetnosti pripomoglo k naglemu vzponu mladega umetnika.

Zala se je v tem času preselil nazaj v Budimpešto. Leta 1885 je umrl njegov bivši učitelj Adolf Huszár, ki je za sabo pustil nedokončan *Kip svobode* (*Szabadság-szobor)* v Aradu. Dokončanje spomenika so naročniki zaupali Zali. Na svečanem odkritju 6. oktobra 1890 se je v Aradu zbralo več tisoč ljudi, o dogodku so poročali vsi mediji v državi, kar je Zali prineslo veliko slavo.[9] V vmesnem času se je leta 1887 neuspešno prijavil na razpis za izdelavo kipa pesnika Jánosa Aranya[10], leta 1888 pa je predstavil načrte *Kipa domobrana (Honvéd szobor),* ki ga je dokončal leta 1893 in ki je bil postavljen v budimskem gradu.[11] Leta 1890 je umrl grof Gyula Andrássy, prvi predsednik madžarske vlade v Avstro-Ogrski. Madžarski parlament se je odločil za obeleženje spomina na Andrássyja in razpisal natečaj, na katerega se je skupaj z arhitektom Albertom Schickedanzom prijavil tudi Zala. Žirija je izbrala njun načrt in tako so v bližini zgradbe parlamenta leta 1906 odkrili kip.[12] Zala je leta 1894 dobil neposredno naročilo za postavitev *Milenijskega spomenika (Millenniumi emlékmű).* Zaradi megalomanske zasnove so bili prisiljeni datum odkritja večkrat prestaviti, dokončanje so poleg izbruha 1. svetovne vojne ovirali tudi gospodarski dejavniki, kot sta inflacija in pomanjkanje surovin. Do uradnega odkritja je prišlo šele leta 1929, ko so slavnostno predali z arhitekturnimi elementi izpolnjeno skupino kipov.[13] Približno tri desetletja dolg zamik dokončanja tega velike-

György Zala: Dojenček se boji, 1882 (Foto: Meszelics László)

Foto: Siska-Szabó Hajnalka

György Zala: Kip svobode v Aradu, 1890

7 Neznani avtor: Zala György új szobormüve. In: *Vasárnapi Újság,* 1884, december 28.

8 Neznani avtor: József főherceg és a hazai művészet. In: *Vasárnapi Újság,* 1885. január 18.

9 SZATMÁRI 2014, pp. 19.–22.

10 Ibid. p. 19.

11 Ibid. pp. 24.–25.

12 Ibid. pp. 27.–29.

13 Ibid. pp. 30.–36.

ga projekta je finančno in zdravstveno zelo prizadel Zalo. Četudi je v vmesnem obdobju imel nekaj večjih projektov, med njimi tudi spominski kip kraljice Elizabete, za katerega sta skupaj z arhitektom Rezsőjem Hikischem dobila naročilo leta 1921, dokončala pa sta ga leta 1932.[14] Zadnji njegov javni spomenik je bil kip Istvána Tisze, ki so ga pri madžarskem parlamentu postavili leta 1934.[15]

György Zala: Milenijski spomenik, 1929 (Foto: Meszelics László)

Györgya Zalo zagotovo najbolje poznamo po javnih spomenikih, ki krasijo trge in ulice različnih mest, v svojem času pa je bil tudi priljubljen portretist. Ustvaril je več kot sedemdeset portretov politikov, zgodovinskih osebnosti, aristokratov, umetnikov itd. Med njimi je najverjetneje najbolj znan doprsni kip kraljice Elizabete, katerega kopija se nahaja v spominski sobi Györgya Zale v Galeriji-Muzeju Lendava.

V umetnikovem opusu zasedajo pomembno mesto tudi nagrobni spomeniki, večina teh stoji na pokopališču ob cesti Kerepesi v Budimpešti. Na srednjem pokopališču v Lendavi se nahaja nagrobni spomenik Romána Riecka. Njegova mati je bila iz rodbine Mayer[16], iz česar bi lahko sklepali, da je nagrobnik izdelal Zala, vendar tega ne moremo z gotovostjo trditi, saj primarni viri ne pričajo o tem.

Umetniško ustvarjanje Györgya Zale je bilo skladno s klasicističnimi težnjami obdobja na prehodu med 19. in 20. stoletjem, kar je pripomoglo k temu, da je postal najbolj priljubljen kipar javnih spomenikov svojega časa. Z izjemno preciznostjo je upodabljal tudi karakteristike ljudi, o čemer pričajo njegovi portreti. Zala je bil član različnih likovno umetniških društev in tudi stalni član nekaj klubov, kar dokazuje, da je veljal za spoštovanega umetnika. V nasprotju z njegovim delovanjem vemo o njegovem zasebnem življenju zelo malo. Veliko časa je živel s sestro v svoji vili v Budimpešti, ki pa jo je moral pozneje zaradi finančnih težav prodati. Poročil se je zelo pozno, leta 1924, otrok ni imel. Umrl je leta 1937.

Kljub temu, da v rodni Lendavi ne najdemo nobenega njegovega originalnega dela, zaseda Zala pomembno mesto v zavesti tukaj živeče skupnosti, o čemer priča dejstvo, da je po njem poimenovan eden centralnih trgov mesta in da se v Galeriji-Muzeju Lendava nahaja zbirka manjših kopij njegovih skulptur.

György Zala: Kip kraljice Elizabete, 1932 (Foto: Meszelics László)

György Zala: Kip grofa Istvána Tisze, 1934 (Foto: Meszelics László)

14 Ibid. p. 39.

15 Ibid. pp. 127.–132.

16 BORBÁS György: Zala György emlékév 2008, In: *SZÍN*, XIV/3. pp. 91.–97.

Göncz László

Az alsólendvai ellenforradalom

› Bevezető

Alsólendva (vagy Lendva) történelme rendkívül gazdag, hiszen a kőkorszaktól a római korig, a népvándorlás időszakától a legújabb időkig számos, nemcsak a városra, hanem a tágabb földrajzi térségre vonatkozóan fontos események, értékek és kudarcok fűződnek hozzá. Úgyszintén rendkívül fontos a kontinuitás, a település létezésnek a folytonossága és folyamatossága, ami a különböző történelmi korszakokban nyomon követhető (mindössze néhány bizonytalanság merül fel a közel háromezer esztendő során). Az emberek többsége úgy van vele, hogy bizonyos eseményeket jobban ismer, a többi viszont kevésbé érdekli. Ismereteinket és érdeklődésünket gyakorta befolyásolja a különböző eseményekhez kapcsolódó „kollektív" szimpátia vagy ellenszenv, valamint az, hogy elődeink mennyi figyelmet szenteltek egy-egy korszaknak. Nemegyszer egy homállyal fedett vagy valótlan (szinte meseszerű) „történet" köti le a figyelmet, mert azt valamilyen múltbeli elvárás előtérbe helyezte. A legfontosabb események és értékek pedig nemegyszer a háttérbe szorulnak, elhalványulnak. Alsólendva esetében bőven akad fontos, értéknek minősülő eredmény a város gazdag történelmében.

Az elmúlt évtizedekben meglehetősen kevés szó esett arról az eseményről, amely a város és környéke tekintetében az utóbbi évszázadok legnagyobb politikai-közigazgatási változását jelentette: az egykori Magyar Királyságot „felváltó" jugoszláv államhoz kerülés folyamatáról. Ami említés volt is, nemegyszer egyoldalúan történt, valamilyen érdeket kiszolgálva, vagy a közzétett tartalom súrolta a hitelesség határát. Éppen száz esztendeje annak, hogy az említett ún. impériumváltás 1919-ben bekövetkezett, azért időszerű a korabeli eseményeket újra tanulmányozni, elemezni, és főképpen közzétenni az arra vonatkozó hiteles információkat. Manapság nem szabad e korszak tanulmányozásának a konfliktus „melegágyává" válni, sokkal inkább az egymás mellett élő nemzeti közösségek szempontjából erőt adhat a megmaradáshoz és a fejlődéshez.

E tanulmányban nem célunk az 1919-es esztendő rendkívül sokrétű összefüggéseit és mozzanatait teljességében boncolgatni, csupán egy olyan eseményre összpontosítunk, amelyről eddig nagyon kevés információ jelent meg. Az ún. **alsólendvai ellenforradalomról** van szó, egy mindössze fél napig tartó eseménysorról, amely az 1919-es magyarországi ún. bolsevik korszak, a négy hónapig tartó Tanácsköztársaság (kommünként is emlegették) idején történt. A szövegben előforduló fogalmak (forradalom, ellenforradalom, tanácsuralom, vörös- és fehérterror stb.) az akkori történelmi kontextusban értendők, tehát sem a „forradalom", sem az „ellenforradalom" alatt nem kell (nem szabad) a mai értelemben csak pozitív vagy csak negatív eseményekre, tettekre gondolni. Az említett fogalmak könnyebb értelmezése céljából hangsúlyozzuk, hogy az eseményt illetően azért beszéltek ellenforradalomról, mert a kommunisták által gyakorolt, szélsőségektől sem mentes „forradalmi" hatalommal szemben fellázadók már az esemény idején is „ellenforradalmároknak" nevezték magukat. A későbbi időszakban összegzett visszaemlékezésekben, valamint a történelmi jellegű írásokban úgyszintén általában ezt a megnevezést használták.

Az Alsólendván, illetve Zala megyében zajló ellenforradalmi eseményekről aprólékosan és szinte percre lebontott pontossággal írt magánkiadásban megjelent könyvében Nagy Károly, aki részese volt az eseményeknek. A szerző nemzeti és erőteljes jobboldali elkötelezettsége a teljes szövegben nyomon követhető, azonban annak ellenére megkerülhetetlen és fontos forrása a témának. A másik, a Nagy Károly-féle írástól sokkal rövidebb, tömör, ideológiától és érzelmektől úgyszintén nem mentes összefoglaló szöveg Békássy Jenőtől származik, és a Zala megye feltámadása Trianon után (Zalai fejek) című könyvében jelent meg1930-ban. Az alábbiakban

főképpen e két írás, továbbá e sorok írója „A muravidéki magyarság 1918-1941” c. monográfiája és a témára utaló tanulmányai, valamint a korabeli sajtó tudósításai alapján összegezzük a szinte már elfeledett esemény legfontosabb tudnivalóit.

› Előzmények

Az I. világháború után Magyarország belpolitikai színterén sajátos események zajlottak. A háború elvesztése, a történelmi ország területén élő nemzetiségek elszakadási törekvései, valamint főképpen a nagyhatalmi érdekek a közép-európai térség politikai átrendeződése szempontjából sorsdöntőek voltak. Az 1918 októberében kirobbant őszirózsás forradalom Károlyi Mihályt és támogatóit juttatta hatalomra, aki – a vele kapcsolatosan felvetődő jogos vagy jogtalan minősítések, illetve kritikák ellenére – a demokratikus átalakulás és a szociális értékek iránt némi érzékenységet mindenképpen mutatott. A novemberben „véglegesült” új államforma a köztársaság volt (népköztársaságnak feltehetően azért nevezték, hogy megkülönböztessék a szélsőbaloldal által hirdetett „szocialista köztársaságtól), annak intézményrendszere azonban a megalakulásakor korántsem tükrözött kiforrott állapotot. Ahhoz nem fér kétség, hogy a baloldali értékeket is felvállaló, magát demokratikusnak kikiáltó, jellegét és tartalmát tekintve azonban számos hiányossággal bíró rendszer jött létre, ami a korabeli európai hangulat tekintetében nem volt idegen, hiszen abban az időben Németországban és Ausztriában is hasonló jellegű köztársaságok alakultak.

A hatalomváltásnak a Mura mentén is lehetett érezni a hatását. A négy évig zajló háborúba belefáradt lakosság nyugalmát 1918 októbere után különböző események és rendetlenségek többször megzavarták. A háborúból túlnyomórészt szervezetlenül visszatérő katonák, az ún. zöld káderek garázdálkodásai a lakosság körében az alsólendvai járás területén félelmet okoztak. Alig két hónappal később a Jure Jurišič százados vezette, délszláv származású katonákból összetevődő csoport betörése 1918 karácsonyán – annak ellenére, hogy feltehetően mindössze húsz-harminc főről volt szó – úgyszintén váratlanul érte a vidék lakosságát. A sajátos katonai akciót a korabeli befolyásos szlovén és muravidéki vezetők – mások mellett Rudolf Maister tábornok is – nehezményezték. Alsólendvát és néhány települést csak néhány napig tartották megszállva a „szerb” csapatok, mert az újév első napjaiban a magyar katonai alakulatok kiűzték őket, azonban utána a „jugoszlávoktól” való félelem még inkább beférkőzött az emberek tudatába.

A Jurišič-féle „akciót” követően Alsólendván jelentős számú katonaság tartózkodott. Az alsólendvai forradalom egyik „krónikása”, Békássy Jenő 600-700 főről írt. Békássy 60 huszárról, egy tüzérosztagról 6 agyúval és 800 lövedékkel számolt be, akiknek Bergman Gyula százados volt a parancsnokuk. Továbbá egy gépfegyveres osztagot említett Zob Péter főhadnagy parancsnoksága alatt. A városban és környékén az említettek mellett még három század gyalogság tartózkodott (a századparancsnokok Nusál (később: Németh) Béla, Lenhard (később: Légrády) Rezső és Stefka László voltak.

A rendelkezésre álló források eléggé egybehangzó állításai szerint a városban tartózkodó katonák jelentős része, mivel az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében hosszabb-rövidebb időt eltöltöttek, királypárti és keresztény érzelmű volt, és kevésbé érintette meg őket a szélsőbal eszméket hirdető kommunista agitáció. A köreikben elégé ismeretlen, általában negatív fényben bemutatott 1918 októberétől zajló forradalmi eseményeket, valamint az új államformát a nyugati határszélen szolgálatot teljesítő katonák 1919 tavasza előtt idegenkedéssel fogadták. A katonák hangulata március 21-e után még inkább forradalom-ellenessé vált (még ha azt nyilvánosan nem lehetett is hangoztatni). Az időközben köztársasági elnökké megválasztott Károlyi Mihály az ország számára elfogathatatlan, további területek elcsatolását követelő antant-jegyzék elutasítására kényszerült, majd lemondott. Egyes történészek között máig heves vita zajlik arról, hogy a számos szituációban kétségtelenül hezitáló Károlyi március 21-én átengedte-e a hatalmat a kommunista túlsúlyú baloldali koalíciónak (Kun Béláék ugyanis összefogtak a szociáldemokratákkal), vagy a kommunisták puccsal jutottak hatalomra. Az utóbbi mellett több bizonyíték szól, azonban jelen tanulmány szempontjából fontosabb hangsúlyozni, hogy Magyarországon kezdetét vette az ún. Tanácsköztársaság időszaka, amely nem riadt vissza a legrettenetesebb, terrorista szintű cselekedetektől sem.

› Hatalomváltás a városban

Arról nem áll rendelkezésünkre konkrét kimutatás, hogy a kommunista eszméknek, amelyek az oroszországi események után a háború okozta csalódás miatt előtérbe kerültek (a kialakult helyzetért leginkább az egykori arisztokratákat, valamint a tőkéseket vádolták, és az ellenszenv Európa szerte jelen volt), Alsólendván menynyi követője és támogatója volt. Azonban ismert, hogy a Tanácsköztársaság létrejötte után a városban megalakult az új intéző szerv, a direktórium. Elnöke Reiter Ernő, esernyőgyári könyvelő volt, tagjai pedig Mikola Ferenc és Halász Lajos.

Az említett kommunista vezetők kilétéről túl sok információ nem áll rendelkezésre; arról főképpen a bírálóik vádjaiból, írásaiból tudhatunk meg valamennyit, amiről közvetlenül az ún. vörös hatalom bukása után, 1918 augusztusában a Zalamegyei Újság számolt be. Mivel az akkori helyzet jellemzése, valamint megértése szempontjából is fontos az említett újságcikk, tendenciózus volta ellenére összegezzük a három direktóriumi vezetőre vonatkozó részét.

A közzétett újságcikkből kiderül, hogy Reiter Ernő a rédicsi fateleptől átvett 18 ezer korona képpénzt, hogy a rendelet szerint letétbe helyezzze a fatelep folyószámlájára, az összeget azonban a zsebében „felejtette". Úgyszintén átvett 350 ezer korona kincstári képpénzt Budapesten csempészeti célokra. Az utóbbi összeget saját részére Temesvárra küldte a fivére által, a csempészetet pedig hitelműveletekkel bonyolította le. A petesházi Hertelendy Ferenc félmilliós értékét Reiter elnök állítólag a zalaegerszegi forradalmi törvényszékhez küldte. Saját céljaira használta el a mintegy 2000 métermázsa sót, a rengeteg bőrt, talpat, vásznat, cérnát stb., amit az alsólendvai vörös őrökkel szállíttatott. Reiter Ernő saját védelmére, hogy ne essen fizikai bántódása, "Reiter-fiúk" gárdát szervezett. Hét elszánt tengerészből tevődött össze a csapata. Fizetést nem adott nekik, azért a legények nemegyszer hozzányúltak mások magántulajdonához. A „Reiter-fiúk" csoportot a direktórium elnöke egyértelműen a vörösterror országos szinten hírhedté vált megvalósítói, a „Lenin-fiúk" mintájára szervezte.

Mikola Ferenc (foglalkozása szerint asztalos volt) állandó elnöke volt a városi munkástanácsnak, valamint a kommunista eszmék terjesztésével foglalkozott. Későbbi bírálói szerint ő vezette az üzletek szocializálásakor a letartóztatást Alsólendván és környéken, valamint tagja volt az egyházi javak elkobzására kiküldött bizottságnak. Azt is felrótták neki, hogy osztozott a kommün alatt elkobzott értékekben, ruhaneműkben.

Halász Lajos, a másik direktóriumi tag, a szocialista párt helyi titkára volt. Tényleges foglalkozását illetően pincér és mészárossegéd volt. Bizonyára az alsólendvai kommunista mozgalom leleményes egyénisége lehetett, mivel azzal vádolták, hogy a kommün népszerűsítése céljából szervezett gyűléseken sikeresen agitált, valamint újságcikkeket is írt. Azt is közzétették róla, hogy „testestől-lelkestől meggyőződéses kommunista volt, tudományát oroszországi hadifogsága alatt tanulta".

Nagy Károly visszaemlékezése szerint Alsólendva lakossága az első napokban közömbös volt az irányváltás iránt, mivel annak hatását kezdetben nem érezték különösképpen. Az „érdektelenség" azonban nem volt hosszú életű, mivel néhány nappal később egymás után jelentek meg a tanácskormány rendeletei, amelyekkel megszüntették a magántulajdont, a vallást magánügynek minősítették, a haza fogalmát lekicsinyítették, valamint a nagybirtokokat és az üzemeket szocializálták, azaz elvették tulajdonosaiktól. A megyei direktóriumnak a lovak elkobzására vonatkozó intézkedése különösképpen ingerelte a Lendva-vidék lakosságát.

A népszerűtlen intézkedések után a tehetősebb parasztság, valamint a hivatalnokokból és más értelmiségiekből összetevődő polgárság elégedetlenkedni kezdett. Mielőtt még az ún. vörös uralom népszerűsége kibontakozhatott volna, előtte népszerűtlenné vált az alsólendvaiak szemében. Nagy Károly szerint „megindul a vörös uralom elleni erjedés, valamint megmozdul a magyar érzés az Alsólendván levő és a határvédelmi szakaszokon elhelyezett katonaság között is". Az ún. jugoszláv veszélytől való félelem akkorra már gyakorivá vált a városban és annak magyarok lakta környezetében, mivel a Muravidék hovatartozásának a kérdése (a békekonferencián és a régióban egyaránt) bizonytalanná vált, a különböző igények és követelések napról napra változtak. Mivel az Alsólendván összpontosított katonai alakulatok legénységének bizonyos része a környező falvak fiataljaiból verbuválódott („akikben megvolt még

a hazai föld szeretete, akiknek nem volt közömbös, hogy jugoszlávok parancsolnak-e vagy a magyarok"), a köztük uralkodó hangulat még inkább feszült volt. A források szerint a tisztek között is erőteljes volt a kommünellenesség és a délszlávokkal szembeni ellenszenv, ezért nagy figyelmet fordítottak az egykori fegyelem, a „régi szellem" visszaállítására, megerősítősére. A tisztek közül e téren Bergmann Gyula százados, Lenhardt Rudolf hadnagy és Nusál Béla százados voltak a források szerint a legaktívabbak.

A „vörös uralom" iránti alsólendvai ellenszenvre a megyeszékhelyen is felfigyeltek. Zalaegerszegen már Kun Béla egyik első beszéde után, amelynek keretében a magyar tanácsuralom tényleges vezére kijelentette, hogy ők „nemzetközi alapon állnak, és a megszállott területekért nem hajlandók egy csepp vért sem áldozni", megkezdődött a kommunista hatalom elleni szervezkedés. A titokban végzett „megyei" teendőket Sebestyén Jenő és Fangler Béla irányították, azonban a legaktívabbak között volt további 15-20 személy (köztük az alsólendvai forradalomról könyvet író Nagy Károly is).

Fangler Béla (1877–1952) a 20. század elején Zalaegerszegen élő nemzetgyűlési képviselő (előtte vármegyei aljegyző, majd árvaszéki ülnök). Az alsólendvai ellenforradalom egyik vezetője volt, akit 1919-ben halálra ítéltek, de nemzetközi közbenjárásra az ítéletet nem hajtották végre. A fénykép a budapesti gyűjtőfogházban készült.
Forrás: az irodalomjegyzékben szereplő Békássy Jenő könyve (57. old.)

Sebestyén és Fangler fontosnak tartották, hogy az egerszegi polgárság megszervezése mellett a megye többi városában és nagyobb településén is kezdetét vegye a kommunistaellenes mozgalom. A környező falvakat leginkább éjjel látogatták, amikor gyalogszerrel bejárták a vidéket, hogy a „vörösőrség" ne leplezze le őket. Alsólendvának az említett ellenforradalmi hangulat miatt kulcsfontosságú szerepet szántak. A városba vetett bizalmuk tovább erősödött, miután Sebestyén Jenő, kisgazdapárti elkötelezettségű zalaegerszegi mérnök földmérőnek öltözve személyesen Alsólendvára utazott, és ott több befolyásos személyt felkeresett. Közölte velük, hogy Zalaegerszegen már szervezkednek, és Alsólendvát bekapcsolják a Dormándy Géza vezette országos mozgalomba. Sebestyén arról is beszámolt, hogy a fegyveres fellépés kiindulási pontjának országos (és megyei) szinten Alsólendvát szemelték ki. A terepszemle után dr. Kecskeméthy Albert volt a megyei „vezetők" legszilárdabb alsólendvai támasza és kulcsfontosságú egyénisége, akiről Békássy Jenő úgy írt, hogy „ő volt az alsólendvai elégedetlenkedők vezére, az ő lakásán gyűltek össze a tisztek és az ellenforradalmi szellemtől áthatott polgárság, az ő tevékenysége és szelleme tartotta őket össze".

› Erősödő kommünellenes hangulat

Miután a zalai ellenforradalmi szervezkedés megyei vezetői meggyőződtek az Alsólendván uralkodó kommunistaellenes hangulatról, érintkezésbe léptek az Alsólendván állomásozó tisztekkel is (Bergmann Gyulával, Nusál Bélával, Stefka Lászlóval, Lenhard Rudolffal, Paller Endrével és másokkal). A katonák lelkesítése gyors sikerrel járt, mert 1919 áprilisa közepén úgy hírlett, hogy a Lendva vonalon állomásozó katonaságot a „vörös kormány és hadvezetés" átirányítja a román frontra. A tisztek és a nagyszámú környékbeli katonák számára az említett terv elfogadhatatlan volt, ezért zúgolódni kezdtek. Hangoztatták, hogy nem hajlandók elmenni a román frontra, mert az ő szülőföldjük védtelen marad. A délszláv területfoglaló betörési tervekről akkor már mindenütt hangosan beszéltek.

A mindössze néhány napig tartó szervezkedés után úgy tűnt, hogy az ellenforradalmi előkészületek jó úton haladnak, és a polgárság, valamint a katonaság jelentős része bátran szembe fog szállni a vörös uralommal, ha üt majd a cselekvés órája. A lelkesedést, amelynek keretében egymást buzdították az ún. ellenforradalmárok és a katonák, a húsvéti ünnepek előtt tartott egyházi körmenet esete úgyszintén fokozta. A direktórium ugyanis eltiltotta a katonákat a körmenetben való részvételtől, azonban az emlékezők szerint a katonaság „oly impozánsan vett részt abban, hogy ahhoz hasonlót a lendvaiak addig alig-

ha láttak". Az ellenforradalmat szervező megyei vezetők mindezek után jogosan gondolták, hogy a katonák tántoríthatatlan hívei a „fehér (forradalom elleni) lobogónak".

Azokban a napokban Zala megye más részein is feszült volt a hangulat, amit némely kirívó esetek, például Pehm József (a későbbi Mindszenti hercegprímás), ideiglenes internálása, tovább fokozott. A Tanácsköztársaság ellen országos szinten szövetkező erők, beleértve a Dormándy-féle budapesti szervezkedést is, húsvétra vagy húsvéthétfőre (április 21-re) tűzték ki az ellenállás kezdetét. Amint már utaltunk rá, az ellenforradalmat Zalában Alsólendván tervezték indítani. Úgy vélték, hogy miután Alsólendván győz az ellenforradalom, a győzedelmes tömeg, amelyhez Nova és Lenti hívei is csatlakoznak, Zalaegerszeg ellen indul. Alsólendva mellett Muraszombatban és Letenyén is kisebb megmozdulásokat terveztek, amelyek a szombathelyi, illetve nagykanizsai ellenállást segítették volna. A jugoszlávok támadásától akkor már nem tartottak, mert Schranz Elek, alsólendvai mozitulajdonos értesülései szerint a délszlávok szívesen vették a kommün elleni mozgalmat. A közvetett szlovén források is arra utalnak, hogy a jugoszlávok semmiképpen nem kívánták, hogy a kommunista eszmék a katonaság közé átterjedjenek. A megyei direktórium azonban folyamatosan jugoszláv támadással számolt (vagy legalábbis riogatott). Bizonyíték arra, hogy a kommunisták befolyásával megjelenő napilap, a Zala-Népakarat 1919. április 30-án megjelenő cikkében (egyébként a Zalamegye c. újság április 27-i számára hivatkozva) azt közölte, hogy április 21-én a zalaegerszegi 20-ik dandárcsoport parancsnokságához valaki ismeretlen Alsólendváról azt telefonálta, hogy „a jugoszláv csapatok a muraszerdahelyi hídfőt átlépték, csapataink legnagyobb része pedig az ellenséghez csatlakozott". Utólag megállapítható, hogy a telefonközlemény hamis volt, azonban a megyei direktórium intézkedett, és kapcsolatot próbált teremteni az alsólendvai direktóriummal, azonban annak tagjait – amint azt az újságcikk szerint egy ismeretlen hang tudatta velük – akkorra már letartóztattak. Azonban ne szaladjunk annyira előre!

Húsvét vasárnapján este (ami április 20-ra esett) Fangler Béla zalaegerszegi lakásán ültek össze a zalai ellenforradalmárok, hogy döntsenek az alsólendvai ellenállás konkrétumairól, időpontjáról. Budapestről ugyanis olyan hírek érkeztek Feketeházy századostól, hogy a fővárosban húsvéthétfőn kezdődik a Dormándy-féle kommünellenes felkelés. A tanácskozás valamivel éjfél után ért véget. A lehetőségek megvitatása után éjjel három órakor indult el kocsin Sebestyén Jenő és Fangler Béla Alsólendvára. A körülményes útról Békássy Jenő a következőket írta: „Hideg, metsző északi szél fújt, esett a havas eső. Igazi téli időjárás volt. A vezérek Nován és Lentiben leszálltak, megtárgyalták a tennivalókat és boldogok voltak attól a szellemtől, amit itt tapasztaltak". Alsólendvára húsvéthétfőn, 1919. április 21-én délután egy órakor érkeztek meg, és azonnal Kecskeméthyi Albert ügyvéd házába mentek. Megérkeztek oda az ellenállást támogató városi csoport tagjai is. Megállapodtak arról, hogy az esti órákban megkezdik a kommunisták letartóztatását, addig pedig Nusál Béla százados kimegy Kerkaszentmiklósra a századáért, majd Csentevölgy és Férigyfalu (akkor még önálló településekként tartották számon a két mai településrészt – a szerző megjegyzése), valamint Pince ellenforradalmáraival együtt bejönnek a városba. Közben Kecskeméthy Albert az említett falvak, valamint Petesháza és a két Lakos polgárait mozgósítja este hat órára. Azt is megbeszélték, hogy este hat óra után elfogják a direktórium tagjait, és helyreállítják a „törvényes, régi rendet". Mindezek után összeköttetést létesítenek Letenyével, Belatinccal és Muraszombattal, majd másnap reggel Sebestyén Jenő és Fangler Béla különvonaton két század gyalogsággal, félszázad gépfegyveressel és 3 ágyúval Zalaegerszeg ellen vonul. A tényleges események azonban másképpen történtek!

A Korona Szálló (a fénykép a 20. század elején készült) volt a városban a Tanácsköztársaság idején a katonaság „fészke", ahol 1919. április 21-én délután az ellenforradalom legfontosabb eseményei zajlottak.

› A direktórium letartóztatása, az ellenforradalom ideiglenes győzelme

Az ellenforradalmárok a Kecskeméthy ügyvéd lakásán zajló egyeztetés után Schranz Elek, az alsólendvai mozi tulajdonosa, titkos lehallgató készülékén arról értesült, hogy Muraszombatból 2 politikai megbízott fog Alsólendvára érkezni autóval a katonaság hangulatának ellenőrzése céljából. Schranz a hírt azonnal közölte az ellenforradalmárokkal. Rövidesen a hadügyi politikai megbízottak, Bánhegyi György és Glöckner Endre tényleg megérkeztek Alsólendvára, és a Korona Szállóba mentek a városban tartózkodó katonai alakulatok főparancsnokához, Schöffl Rezső őrnagyhoz. A Korona Szálló volt a városban a katonaság tényleges fészke. Még a két váratlan vendég érkezése előtt, a katonák további lelkesítése céljából, Kecskeméthy lakásáról Fanglerék is átmentek a Koronába. Az új fejlemény azonnali cselekvésre késztette az ellenforradalom vezetőit.

A politikai megbízottakat Schranz Elek rövid ideig feltartóztatta, miközben Sebestyén József és Fangler Béla döntést hoztak. A rögtönzött döntés értelmében néhány helybeli személy kíséretében behatoltak a helyiségbe, ahol a váratlan jövevények tartózkodtak, revolvert szegeztek nekik, majd letartóztatták őket. Schöffl Rezső őrnagyot meglepte az új fejlemény, mivel az ellenforradalmi előkészületekbe közvetlenül nem voltak beavatva. A politikai megbízottakat a járásbíróság fogházába kisérték és bezárták őket. Békássy szerint az említettek letartóztatásával kezdődött meg ténylegesen az alsólendvai ellenforradalom. Az eseménynek ugyanis gyorsan híre ment, ezért az esti órákra kitűzött kezdést nem lehetett tovább halasztani annak ellenére, hogy a korábban megbeszélt teendőkkel a felelősök még nem voltak teljesen készen. Azonnal megkezdték a kommunisták elfogását, és a források szerint egy óra alatt a direktórium tagjai, Halász Lajos, Mikola Ferenc és Reiter Ernő elnök le voltak tartóztatva. Az ellenforradalmárok lestoppolták a postát és a vasutat, valamint birtokukba vették a közintézményeket. Sebestyén Jenő intézkedésére küldöttség indult a Mura jobb oldalán állomásozó jugoszláv katonai egység parancsnokához Muraszerdahelyre, amelynek dr. Némethy Vilmos alsólendvai ügyvéd, Lenhard hadnagy és Zakál százados és Varga György huszár törzsőrmester voltak a tagjai. A parancsnokot állítólag arról értesítették, hogy „a kommunizmust a magyarok maguk akarják letörni". Perko őrnagy megígérte, hogy nem támadják hátba az ellenforradalmárokat. A muraszerdahelyi tárgyalás tartalmáról és annak következményeiről más verzió is létezik, amelynek köze volt/lehetett a későbbi fejleményekhez, amire még röviden visszatérünk. Az azonban biztos, hogy Letenyére és Muraszombatba is küldöttség indult, és az ellenforradalom ottani támogatóit értesítették az alsólendvai eseményekről, valamint arra buzdították őket, hogy ők is kezdjék meg a harcot a kommunista hatalom ellen. Arra azonban egyik helyen sem került sor.

Dr. Vizkelety Árpád – 1919-ben az Alsólendvai járás főszolgabírója volt. Ő írta alá az ellenforradalmárok által szerkesztett hirdetményt, amiért 5 év börtönbüntetésre ítélték, ami azonban a Tanácsköztársaság bukása miatt érvénytelenné vált.

Forrás: az irodalomjegyzékben szereplő Békássy Jenő könyve (287. old)

Az említett intézkedések mellett Bergmann Gyula százados ütegével a Mura partján beállított 6 ágyú közül az egyiket a város felé irányította, hogy az esetleges ellenállókat megfélemlítse. Schranz Elek néhány társával a vasútállomásra ment, és az ott szolgáló segédtisztnek megparancsolta, hogy Alsólendváról híreket távírón engedély nélkül ne továbbítson. Fangler Béla és Lenhardt Rezső a postán megparancsolták, hogy csak az telefonálhat, aki az általuk ismertetett jelszót ismeri. A távírdai szolgálatot is ideiglenesen felfüggesztették. Fangler Béla közben a városi elöljáróságot összehívatta, majd döntöttek arról, hogy a megbízhatatlan személyektől azonnal elszedik a fegyvert és híveiknek osztják ki, ami Nagy Károly beszámolója szerint meg is történt.

Az ellenforradalmárok hirdetményt szerkesztettek, amelyet dr. Vizkelety Árpád főszolgabíró aláírt. A hirdetményt Balkányi Ernő nyomdájában kinyomtatták, és falragaszok útján kihirdették. Annak értelmében Alsólendván megszűnt a vörös rémuralom, elűzték a zsarnokok uralmát, és a régi elöljáróság képviselői újra kezükbe vették a polgárság sorsát. A hirdetmény szerint tehát visszaállt a „törvényes rend", azért mindenkit nyugalomra ösztönöztek.

A katonaságot összeverbuválták, a Korona Szálló előtti téren összegyűltek a századok. Az ellenforradalom illetéke-

sei tájékoztatták őket a történtekről, hogy megváltozott a helyzet, és visszaállt a régi hatalom. A katonákon feltehetően óriási lelkesedés vett erőt, miután eltűntek a vörös szalagok, valamint fehér és nemzeti színű szalagok díszelegtek újra a katonák sapkarózsáin. Békássy Jenő a következőképpen illusztrálta az akkori hangulatot: „Közben Kecskeméthy vezetése alatt megérkezett a lendvahosszúfalui és újfalui polgárőrség (Újfalu ma Tornyiszentmiklós része – a szerző). Nemzeti pántlikával kalapjukon, fegyverrel vállukon, a Kossuth-nótával ajkukon és szívükben. Példás rendben vonult fel 200 polgárember, készek arra, hogy Zalaegerszeg felé vonuljanak. A nagy lelkesültséget fokozta, hogy a Korona erkélyéről az összegyülekezett óriási tömegnek a vezérek lelkesítő beszédeket mondottak és kitartásra buzdították a résztvevőket". Az események után Nagy Károly szerint „Alsólendva apraja-nagyja ünnepelt a Korona előtti téren. Azokban az órákban az öröm ünnepe volt Alsólendván, hiszen megszűnt a kommün".

› Bukás és megtorlás

A gyorsan bekövetkezett siker hamar kudarcba torkollt. A néhány óra alatt Alsólendván bekövetkező második gyökeres politikai pálfordulás okairól eltérőek a rendelkezésre álló vélemények és információk. Az előbbiekben említett muraszerdahelyi tárgyalásról a csáktornyai jugoszláv katonai csoportparancsnokság megbízottjával, Perko őrnaggyal, a Zala-Népakarat napilap 1919. április 30-i számában arról számolt be, hogy Némethyék – a korábban említettekkel ellentétben – azt mondták a parancsnoknak, hogy az egész országban győzött az ellenforradalom, és annak alapján következett az ígéret, hogy a jugoszlávok nem támadják hátba az ellenforradalmat. Az újságcikk szerint Némethy a visszaérkezésük után az említett megállapodásról számolt be Sebestyén Józsefnek, mire az ellenforradalom egyik vezetője attól eltérő, részben azzal ellentétes hírt közölt a zalaegerszegi 20. dandárparancsnoksággal. Sebestyén a Zala-Népakarat szerint azt közölte telefonon, hogy „a jugoszláv támadás megindult, négy ellenséges zászlóalj megfelelő tüzérséggel Lendvát elérte és Zalaegerszeg irányába előnyomul". Ezek után, úgyszintén az idézett újságcikk szerint, Némethy felismerte, hogy Sebestyén és társai tevékenysége kizárólag ellenforradalmi puccs volt, és hátat fordított nekik. Némethy a „meggyőződését" közölte Varga György volt huszárőrmesterrel, aki „az ellenforradalmat a volt tisztek nagy részének segítségével leszerelte, a letartóztatott direktóriumi tagokat és politikai megbízottakat kiszabadította, és az ellenforradalmi mozgalomban résztvevőket letartóztatta". E „forgatókönyv" kapcsán jogosan vetődik fel a kérdés, hogy amennyiben a város apraja-nagyja ünnepelte a kommün bukását, és a katonaság jelentős része is rokonszenvezett azzal, akkor miként sikerülhetett Varga őrmesternek a tisztek leszerelése?

A feltett kérdésre teljesen pontos választ nem kapunk, azonban Békássy Jenő a viszonylag gyors visszarendeződés főbb mozzanataira kétségtelenül utalt. A következőképpen fogalmazott illusztratív jellemzésében: „Este 7 órakor valami zökkenés mutatkozott a dologban. Mintha valahol valami csavar meglazult volna; a katonaság súgni-búgni kezdett, bizalmatlankodott és gyanúsan viselkedett. Fangler és Sebestyén nem tudták mire magyarázni a gyors változást és midőn a polgárság legjobban hordta be a kommunistáktól elszedett fegyvereket, egyszer csak híre jött, hogy Reitert kieresztették a katonák, és ő izgatja a katonaságot az ellenforradalom ellen. Lázas tevékenysége közepette Sebestyén Jenő rohan Reiter után, elfogja és személyesen a börtönbe viszi. Jó félóra múlva Reitert és Halászt a katonák ismét kieresztik, és mint utólag kisült, Reiter 280 ezer korona kékpénzzel dolgozott és vesztegette a huszárokat és a bizalmi embereket." Békássy szerint este nyolc órára már teljes volt a fejetlenség, és méhkashoz hasonlóvá vált a város. Több álhír kezdett terjedni, amelyek közül kettő különösképpen hatott a tömegre. Az egyik szerint a jugoszlávok támadása megindult, a másik pedig arról szólt, hogy északról a zalaegerszegi vörös terroristák érkeznek az ellenforradalom leverésére. Egyik hír sem volt igaz, azonban mindezek után megingott a bizalom a két zalaegerszegi vezetőben, Fanglerben és Sebestyénben. Olyan hírek is terjedtek, hogy félre akarták vezetni az alsólendvaiakat. Ők ugyan még próbáltak lelkesíteni, ismételten kapcsolatot teremteni a jugoszlávokkal, azonban időközben megérkezett a hír, hogy Budapesten nem sikerült az ellenforradalom, Dormándyt pedig félholtra verték. Ezt követően eldőlt az alsólendvai ellenforradalom sorsa. Amikor este 9 órakor Reiter megjelent a Korona Szállóban, a hívei azonnal mellé álltak. A lelkesítő beszéde hatásos volt, és néhány perc-

cel később a kommunistáknak ismét sikerült magukhoz ragadni a hatalmat. Elfogatták Fanglert, Sebestyént, majd éjfélig az ún. ellenforradalmi bizottság legtöbb tagját és a tisztikar vezetőit. Csak Kecskeméthy Albert és Némethy Vilmos (aki képviselő volt) tudtak a Muraközbe szökni.

Nagy Károly, aki részese volt az alsólendvai ellenforradalomnak, viszont arról számolt be, hogy Halász Lajos direktóriumi tag apja vendéglős volt, és ingyen borméréssel állítólag annyira megrészegítette a katonákat, hogy rábírta őket a fia és Reiter Ernő direktóriumi elnök szabadlábra helyezésére. Nagy is arra utalt, hogy a kommunista vezetők 280 ezer korona kékpénz ellenében rábírták Varga György törzsőrmestert, a huszárok vezetőjét az ellenforradalmi mozgalom felszámolására. Varga György állítólag izgatni kezdett a katonák körében, és azt állította, hogy az alsólendvai ellenforradalom felelőtlen kezdeményezésnek tekinthető. Miután néhányadmagával megszállta a postahivatalt, tudomására jutott, hogy másutt csend van, a Budapesten húsvétra tervezett Dormándy-féle ellenforradalmi terveket leleplezték, és a vezetőit börtönbe vetették. Nagy Károly szerint Varga és társai terjesztették a jugoszlávok támadására vonatkozó álhírt is, ezután a határvédelmi vonalról a városba vezényelt katonák visszasiettek őrhelyeikre. Az Alsólendván maradtak viszont meginogtak, és a huszárok is nyíltan cserbenhagyták az ellenforradalmat. Nagy Károly a bukást a következőképpen jellemezte: "Amilyen merész szárnyalással megindult az ellenforradalom a kora délutáni órákban, épp oly hirtelen kettétört szárnyakkal zuhant alá. A zavar nőtten nőtt, oly mértékben, hogy az ellenforradalom vezetői nem voltak képesek a tömeg hangulatát ellensúlyozni, a kezükből kiesett fonalat újra felvenni."

Békássyval ellentétben Nagy Károly azt közölte, hogy a fontosabb alsólendvai vezetők közül Vizkelety Árpád mellett Némethyt is letartóztatták, és csak Kecskeméthynek sikerült elmenekülni. A Zala-Népakaratban felvetett Némethy-Vargha György „összejátszásról" másutt nincs említés, azonban a megtorlás során büntetettek sorában sem találkozunk a nevével.

Befejezésként közöljük, hogy az alsólendvai ellenforradalom letartóztatott vezetőit először Zalaegerszegre, majd Budapestre szállították, ahol 1919. április 22-én hozták meg az ítéletet. A Tanácsköztársaság igazságszolgáltatásának jellegét és „szakmai" súlyát illusztrálja, hogy az ennyire fontos politikai esemény vádlottjai felett ítélkező bíróság elnöke Pasztrik Mihály csepeli gyári munkás volt, a bírák pedig Orbán Alajos csepeli vasesztergályos és Horváth Károly (akit véletlenszerűen az említett bírósági döntés napján végeztek ki, azonban nem volt összefüggésben az alsólendvai esemény vádlottjaival). A meghozott ítélet a következő volt: Sebestyén Jenőt és Fangler Bélát golyó általi halára ítélték. Bergman Gyulát 20 évi, Nusál Bélát 15 évi, Stefka Lászlót és Fangler Jánost 10-10 évi, dr. Vizkelety Árpádot és Höhn Bélát 5-5 évi és Nagy Károlyt 2 évi fegyházbüntetésre ítélte a bíróság (csak az alsólendvai vonatkozásúakat soroltuk fel, azonban rajtuk kívül még néhány Zala megyei ellenforradalmárt is elítéltek).

A két vezető személy kivégzését másnap reggelre tervezték, azonban Romanelli alezredes, az olasz katonai misszió vezetője erélyes közbenjárására a halálraítéltek büntetését életfogytiglan tartó fegyházra változtatták. A kirótt büntetéseket az elítélteknek szerencsére nem kellett letölteni, mert a Tanácsköztársaság bukása után 1919 augusztusában valamennyien fölmentésben részesültek.

Az ún. ellenforradalom utáni napok rendkívül nehezek voltak a város polgárai szempontjából. A bírósági perben említettek mellett a Reiter Ernő vezette direktórium tusznak nyilvánított több tekintélyes alsólendvai polgárt, akiknek naponta kétszer kellett a hatóságnál jelentkezni. A források szerint a következő személyekre vonatkozott a rendelkezés: Pollák József, Bíró Lajos, Neubauer József, Schwartz Mór, Tivadar Ferenc, Kiss Géza dr., Fuss Nándor, Hajós Ferenc és Lovas Gyula.

IRODALOM:

- Békássy Jenő: Zala vármegye feltámadása Trianon után – Zalai fejek. A Hungária Hírlapnyomda Kiadása, Budapest 1930.
- Nagy Károly: Az alsólendvai ellenforradalom (magánkiadás). Zalaegerszeg, 1925.
- Zala-Népakarat c. napilap, 1919. április 30-i száma
- Zalamegye c. napilap, 1919. április 27-i száma (közvetett hivatkozás)
- Göncz László: A muravidéki magyarság 1918–1941. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva – 2001.
- Muravidék, 1919 – A proletárdiktatúra időszaka a Mura mentén és a vidék elcsatolása. In.: Vasi Szemle LV. Évfolyam, 2. szám 2001 – Szombathely. 147–167.

Bence Lajos

Egy időszakos kiadvány színeváltozásai

Lendvai Füzetek-Lendavski zvezki 1973-2007

A *Lendvai füzetek – Lendavski zvezki* a 70-es, 80-as években kétévenkénti megjelenéssel a szlovén és magyar lakosság helytörténeti-honismereti és kultúrtörténeti igényeinek a kielégítését tűzte ki célul. A kiadó, a Községi Kultúrközösség célja a hagyományőrzés és a történelmi múlt művelődéstörténeti értékeinek a felkutatásával a járás egészére kiterjedő helytörténeti, illetve művelődéstörténeti vizsgálódás. A kétnyelvű időszakos kiadvány a közös értékek felmutatása mellett a kor vívmányaként emlegetett „alkotó jellegű", majd funkcionális kétnyelvűségnek is a szószólója kíván lenni. S még egy aspektus kívánkozik ide, a forradalmi múlt és a második világháború, valamint a munkásmozgalom emlékeinek az őrzése is fontos célkitűzésnek számított a folyóirat indulásakor, főleg szlovén részről.

› A Lendvai Füzetek - Lendavski zvezki folyóirat első és második évtizedének áttekintése

Főleg helytörténeti/történeti és politológiai tárgyú írásokat közölt, de 3 és fél évtizedes, néha hosszabb-rövidebb szünetekkel megjelenő számaiban társadalomtudományi és természettudományi tanulmányok is akadtak, a hely-, oktatás- és kultúrtörténeti, néprajzi, régészeti, történeti, irodalmi stb., kutatások összegző eredményeire támaszkodva. A muravidéki magyar irodalom kibontakozásában a *Lendvai Füzetek*nek meghatározó szerep jutott különösen akkor, amikor – megfelelő fórum híján – pl. a szlovén-magyar „kétnyelvű" kiadványok ügye, s vele együtt a két kultúra közötti átjárhatóság mélyponton volt. A múzeum- és galériaalapítás kezdetén vagyunk, amelynek első kézzel fogható eredménye az 1. lendvai művésztelep megszervezése volt, a helyi vagy az innen elszármazott művészek közös szimpóziumának a létrehozásával.

A folyóirat kiadója 1991-ig Lendva Község Kultúrközössége, majd 1994-től a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet volt. A *Lendvai Füzetek*nek 2007-ig 20 száma jelent meg. Az első 1973-ban Varga Sándor *A lendvai tűzoltóság krónikája* (*Kronika lendavskega gasilstva*) című tanulmányát tette közzé, a helyi tűzoltóság fennállásának százéves évfordulója alkalmából. Bevezetőjében a következőket olvashatjuk: „A *Lendvai Füzetek*kel egy új publikáció-sorozat kerül az olvasóközönség elé. A lendvai Művelődési Közösségnek egyik célja, hogy öt éven keresztül évenként egy-egy füzetben ismertetést és történelmi összefoglalást adjon múltunkról és jelenünkről. Célunk, hogy a *Lendvai Füzetek* hűen tükrözzék a múltat és a jelent. Legyen e füzetsorozat szűkebb hazánk történelmi kistükre! Tárja az olvasóközönség elé az elmúlt századok titkát, és ismertesse a kultúra és a gazdaság terén elért eredményeket!"

Ezekhez az első, a hasonló kiadványok szerkesztésében már jártas (pl. Naptár) felelős szerkesztő, Szúnyogh Sándor és a szerkesztői bizottság által felállított szerkesztési elvekhez a 30 év alatt gyakran cserélődő szerkesztők mindvégig igazodtak.

A *Lendvai Füzetek – Lendavski zvezki* több mint 30 éves múltra tekinthet vissza a muravidéki magyar és kétnyelvű (magyar-szlovén) művelődés- és sajtótörténetben. Kezdeti koncepciója az első évtizedben keveset változott, főleg a már említett hely- és társadalomtörténeti, kulturális, s a közelmúlt politikai, valamint jogi és oktatási vonatkozásait taglalta.

Így az 1974-ben közzétett 2. számban, A lendvai kultúra egykor és ma összefoglaló cím alatt a lendvai nyomdászat fejlődését követhetjük nyomon Hoffhalter Rudolftól a 20. századig, amikor a nyomdászati hagyományaira méltán büszke kisváros a nyomda államosítása következtében sajtó és nyomda nélkül maradt (Niki Brumen).

Ugyanitt olvasható egy átfogó képzőművészeti írás a lendvai alkotókról Zala Györgytől Huzjan Zdenkoig (Szúnyogh S.), valamint a pedagógusok képzőművészeti nevelését sürgető eszmefuttatásig (Huzjan Š.).

Az 1975-ös szlovén alkotmány jogi-oktatáspolitikai kitételeit boncolgató két szemelvényben (I. Orešnik, Janez Kerčmar) a kétnyelvű oktatás bevezetését követő évtized statisztikái és az oktatási modell melletti érvelésen kívül „az első lépésekkel" jelentkező kezdeti problémákról is írnak. De szó esik arról a lendvai polgárok „egy csoportja" és a Szlavisták Egyesülete követelésére készült felmérésről is, amellyel a kétnyelvű oktatással kapcsolatos kifogásaikra válaszoltak a központi szervek. Ebben leszögezik: „A végleges elemzés megmutatta, hogy a kétnyelvű oktatással nem lehet felhagyni, hiszen ez évtizedes visszaesést jelentene, s számos politikai és nevelési hézag keletkezne... Szükség volt tehát a kétnyelvű oktatási forma megtartására, módosítani és tökéletesíteni kellett annak gyenge pontjait és az együttélés felé irányítani".

Négy év kihagyás után, 1980-ban összevont számmal (4-5. sz.) jelentkezett ismét a Lendvai Füzetek kétnyelvű, tematikus kiadványban. Ebben Ftičar Štefan, a lendvai község területén található népfelszabadító háború és a munkásmozgalmi időszak emlékműveit mutatja be.

A szerkesztés módja csak annyiban változott, hogy amikor 1988-ban megjelent a Muratáj irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat, a *Lendvai Füzetek irodalmi*-irodalomtörténeti anyaga átkerült a Muratájba. Az új évtizedben azonban a bronzkorszak újabb muravidéki lelőhelyeit feltáró tanulmányok mellett - egy régészeti tudományos tanácskozás kapcsán - az alsólakosi Oloris-lelőhely feltárását bemutató kiállítással a Lendva-vidék kerül górcső alá.

A 80-as években a folyóirat még három számában (7., 9., 10. szám) a kortárs muravidéki magyar irodalom kezdeteihez kanyarodik vissza egy hosszabb kismonográfia jellegű tanulmányban. A költő és forradalmár Vlaj Lajos születésének 85. évfordulója kapcsán összegző tanulmányban méltatja Vlaj szerzői-szerkesztői-műfordítói tevékenységét (Bence Lajos: Vlaj Lajos), illetve a szlovén-magyar irodalmi kapcsolatok alakulásának (Vallomások Vlaj Lajosról – Pričevanja o pisatelju Mišku Kranjcu) szentel teret. A Svitanje-Pirkadat vers- és prózaválogatásában fiatal kezdők és az idősebb alkotók művei találkoznak, furcsa egyvelegét adva a hazai szlovén és magyar irodalomnak. A közzétett írások szerzői között Szomi Pál, Varga József, Szúnyogh Sándor, Bence Lajos, Bence Utrosa Gabriella és Halász Albert, a szlovén írók között Olga Paušič, Valerija Perger, Zolti Kepe, Franc Koren, Valerija Vrenko és Vesna Vida műveivel találkozik az olvasó. Ez utóbbihoz – ki tudja milyen apropóból –, Š.Ftičarnak és I. Orešniknek a háború befejező szakaszához kapcsolódó „adalékjai" kerültek.

› A harmadik és negyedik évtized áttekintése

Az új évtizedben folytatódott az előző évtized tematikáját előnyben részesítő gyakorlat.

A 90-es években a „Füzetekben" tovább nőtt a szlovén és magyar történelmi-helytörténeti, néprajzi tárgyú társadalomtörténeti publikációk, monografikus igényű, összefoglaló jellegű tanulmányok száma. A természettudományi és társadalomtudományi publikációk témái Lendva község kőolaj-bányászata, a kétnyelvű oktatás, a 800 éves város múltja (Lendva 1192-1992), neves történelmi, valamint művészegyéniségei (pl. Zala György), a háború utáni internálótáborok túlélői (*Zakaj? Miért?*), valamint a lendvai labdarúgás 100 éve voltak. Ugyanakkor egy-egy jól sikerült és nagyobb visszhangot kiváltó hazai konferencia anyagát is közölte (*A Mura mente és a trianoni békeszerződés, 1092-1992*), ezáltal a tudományos tanácskozáson elhangzottak szerkesztett változatban a széles olvasóközönséghez is eljuthattak.

A rendszerváltással, mint az a tematikát előlegező címekből is kiderül, a 11. számmal A kőolajbányászat címszóhoz Franc Žalig szerkesztő a tematikus szám bevezetőjében a petesházi kőolajbányászat történetét és az INA-Nafta vállalat múltját jelöli meg gazdaságtörténeti kutatási célként.

Ezzel párhuzamosan a munkásság összetételének vizsgálatakor már jelentkezik a „különböző nemzetiségű" munkások kifejezés is, s a „békés együttélés magas

foka" az itt dolgozó magyarok, szlovénok és horvátok között. Ez nem csak elvárható dolognak számított, de „az ilyen nehéz és veszélyes bányászati munkánál nem csak „megértésre,de kiváló barátságra", s „a jószomszédi kapcsolatok ápolására" is szükség volt. Štefan Hari átfogó tanulmányában a kőolajkutatás és kibányászásának a peteházi olajmezőkön végzett munkálatairól kifejti: az 50-es évek elejére Jugoszlávia első számú lelőhelyeként emlegették a Mura-mente kőolaj-kitermelő kapacitásait. A háború utáni időszakban, de főleg 1947-től intenzív beszerzési és felszerelési fejlesztéseket követően 1950-ben Petesháza határában 12 fúrófelszerelés működött, a kitermelt kőolaj mennyisége pedig 72 ezer tonnát tett ki. Ezzel azonban a krízis jelei is mutatkoztak, a gyors és szelektálatlan kitermeléssel, a földgáz levegőbe eresztésével a termelés is visszaesett. Olyannyira, hogy a fúrász-tevékenység már csak a kutatásra redukálódott, s mivel a „mélykutak" fúrása sem hozta meg a hozzá fűzött reményeket, 1963 tájékán a kőolajkutatást és gázkutatást a Naftában leállították. A gyakori tulajdonosváltás és az eszközök hiánya a vállalatot továbbra is takaréklángon tartotta, később a fúrászati szolgáltatások is drasztikusan visszaestek. Hari a tanulmány elkészítésének idején, 1989-ben a gázkitermelés ugrásszerű növelésében látta az alapjaiban megingott vállalt talpra állását. Ma már tudjuk, ez sem segített a vállalaton...

A másik tanulmány Vida Istvánnak, a petesházi őslakosság 1948-as, a kőolajbányászattal párhuzamos kitelepítésével kapcsolatos kálváriáját írja le. A hosszú évtizedekig tabutémának számító ügy első írásos emléke ez a közelmúlt történéseiről, a Lendva-vidéki magyarság háború utáni megpróbáltatásairól.

A történet igen összetett, de dióhéjban a következő: a olaj kitermeléséhez szükséges munkaerő számára lakásokra, házakra volt szüksége a központi irányítású vállalatnak, ezért a falu lakosságának a kitelepítését, házaik elhagyását tartották a leggyorsabb és hatásos megoldásnak. A kitelepítés azonban a „kitoloncolással" felérő tortúrával valósult meg. Az Informbiro (Komintern) idejével egybeeső időszakban a kőolajkitermelő vállalat és belgrádi feletteseik „úgy értékelték, hogy biztonsági szempontból ki kell telepíteni Petesháza valamennyi lakóját". A központi igazgatóság a kitelepítést 1948 decemberével bezárólag kívánta végrehajtani.

A kitelepítés híre nagy felháborodást keltett a falu lakosságánál, amelyre három nap állt rendelkezésre. Kivételt képeztek azok a családok, amelyekből foglalkoztatott volt a vállaltnál. Ez az első kitelepítés igen brutális és minden emberi méltóságot sértő volt, - az ellenszegülőket az államhatóság a lendvai börtönbe kísérte, családtagjaikat pedig kevés személyes kellékkel tehergépkocsira rakta – olvassuk a krónikás összefoglalójában. A maradék pedig a szomszédos falvakban, rokonoknál, ismerősöknél, vagy a hegyi pincékben húzta meg magát.

S a legsúlyosabb még hátra volt, hiszen 1949 elején az az utasítás érkezett, hogy a kitelepített falut még az év májusáig szögesdróttal kell körbezárni.

A kitelepítettek földjének bevetését a hatalom megakadályozta, a kártérítés pedig 1954-ig elmaradt. A kitelepítetteket házaikba való visszatérésük után kifosztott és lepusztult otthon fogadta. Egyikük véleménye szerint még a sarokvasakat is elvitték. Semmilyen fellebbezés, tiltakozás, a marsallhoz intézett levél nem segített, az új állam érdekeit sértő ellenállást tűzzel-vassal irtotta a hatalmi ideológia iránt elkötelezett, minden emberi humánumot nélkülöző, despotikus vezetés.

A kiadvány befejező részében, mintegy hangulatoldásként Szabó Józsefnek, a vállalat mérnökének négy kis története olvasható.

A helyi, lassan kibontakozó tudományos élet dokumentumai kaptak helyet a Lendvai Füzetek 12-13. összevont számában; Elzabeta Bernjak, Varga József és Varga Sándor egy-egy nagyon különböző témában írt dolgozata.

Bernjak szlavista, a kétnyelvű oktatás, jelen esetben a többség nyelvének eltanulásából származó problémákra hívja fel a figyelmet. Kontrasztív vizsgálódása sok, a két nyelv hasonlóságából/különbözőségéből származtatott nyelvhelyességi/helytelenségi problémájára rámutatva, a másik nyelv teljes pedagógiai nyelvtanának a kidolgozását kezdeményezi.

Varga József a személynevek, ezen belül a ragadványnevek kutatója. Jelen tanulmányában 12 Lendva-vidéki falu ragadványneveit gyűjti és rendszerezi különböző nyelvi-szokásrendi elvek alapján. Megállapításai között szerepel: ragadványnevek ma is születnek, ezek ma is a megkülönböztetést szolgálják. Bár a tanulmány anyagához közvetlenül nem kapcsolódik, a névadási divatra is figyel, az idegen keresztnevek elharapózására. Erről mesz-

szemenő következtetést is levon: milyen magyarok vagyunk, ha a József vagy Ferenc nevek helyett gyermekeinket Tjašara, vagy Togora keresztelünk.

A „Füzetek" harmadik tanulmánya Varga Sándornak a lendvai zsidókról írt hosszabb tanulmánya, melyben a zsidóság 1773-tól 1944-ig tartó hányatott sorsának történetét írja le történelmi tényekre támaszkodva, a hitelességre törekedve. Erről, s a kutatás nehézségeiről a tanulmány utószavában így vall: „Tisztában vagyok azzal, hogy a Lendva község zsidóságának kétszáz éves történelmi összefoglalójának a megírásához több és alaposabb dokumentáció gyűjtésére (lett) volna szükség..."

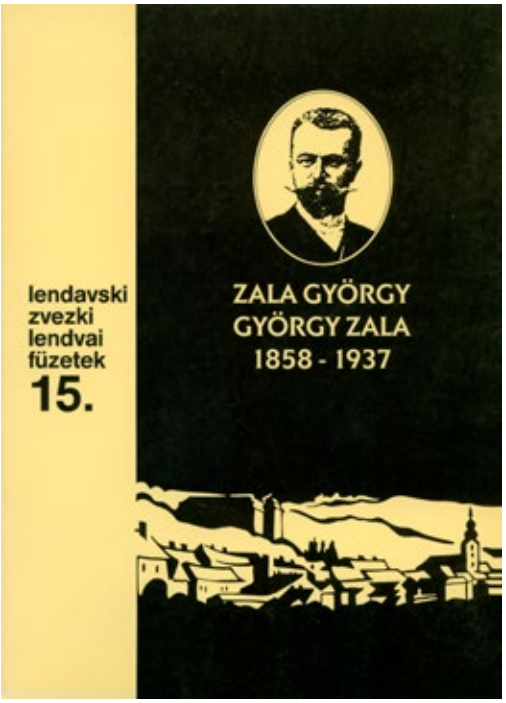

A Lendvai Füzetek – Lendavski zvezki 15. számának témája Zala Görgy volt

A munkát az is nehezítette, hogy a helyi zsidóságról szóló forrásművek, irattáraik, egyházi, iskolai és családi irataik 1944-es elhurcolásukkal teljesen megsemmisültek. A szerző reményei szerint: a tanulmány adalékul szolgálhat azok számára, akik a lendvai zsidóság történetét történeti tényként, s történelmünk szerves részeként fogják fel.

A „füzetek" harmadik évtizedében folytatódtak azok a törekvések, melyek egy-egy, jelentősebb évfordulóhoz kötött konferencia előadásainak szerkesztett kiadását tűzték ki célul.

Ilyen kettő is volt: egyiket a 800 éves Lendvának, a város első írásos említését követő eseményekkel foglalkozó, hazai és magyarországi szakértők közreműködésével rendezték Lendván 1992 novemberében. Az erről megjelent tematikus számban a város neve körüli bizonytalanságokról (Branko Kerman), s a római kori, a város közelében talált leletekről (Iva Mikl Curk) régészek, a Bánffyaknak szerteágazó kapcsolatait, a királyi udvarral és Magyarország főuraival tartott sokoldalú kapcsolatait (Bilkei Irén), birtokközpontjainak és a lendvai vár kialakulásának a körülményeiről (Vándor László), donátori és művészetpártoló tevékenységéről (Janez Balažic), a protestantizmus lendvai kiterjedéséről (Franc Kuzmič), a lendvaiaknak a szabadságküzdelmekhez való csatlakozásáról (Molnár András) értekeztek történész, régész és egyháztörténeti előadók. Magáról az évszámról Göncz László szerkesztőtörténész írja: az 1192-es évszám az írásos dokumentumokkal, egy adománylevéllel is bizonyítható, mely a település fölötti tulajdonjogi viszonyokról szól.

Ugyancsak e sorba illeszthető be a Lendvai Füzetek 15. száma (megj. 1996), mely Lendva nagy szülöttjének, Zala György halálának 60. évfordulója kapcsán megrendezett, a hosszú évtizedes kihagyás után elsőnek tekinthető nagyszabású kiállításon konferenciát is tartottak, melyen az életmű művészettörténeti áttekintésén kívül (Borbás György), a nagy lendvaihoz kapcsolódó reflexiók, s a „hazatérő" művészhez illő, köszöntő versek (Bence L., Szúnyogh S.) is elhangzottak. Ennek a „foglalatát" igyekszik hozni a folyóirat, gazdag kép- és dokumentummelléklettel.

A Lendvai Füzetek 16. száma, Miért? Zakaj? kurta címszavakkal (szerk. Huzjan Š.) a mögötte lévő súlyos tartalmakat, a háború utáni internáltak nehéz sorsukra való visszaemlékezéseit és a túlélők vallomásait tartalmazó kötetével.

Az előszóban Huzjan Štefan szerkesztő a kötet tartalmára hivatkozva kéri a Kedves Olvasónak címezve: „Ne engedd, hogy megismétlődjenek az apokaliptikus események." Göncz László pedig a rendhagyó összeállítás jelentőségét abban látja, hogy a túlélők és emlékezők, a sárvári szlovén és a hrastoveci magyar nemzetiségű meghurcoltak „ma már együtt és egy kiadványban", „ugyanazon könyv hasábjairól kiáltsanak" az emberi szabadság mellett, a megaláztatás és a kiszolgáltatottság ellen. A kiadvány azonban a korszak kutatói számára több is ennél dokumentumértéke miatt: „fontos mozaikkő"; a még élő meghurcoltak számára pedig „szerény elégtételként is szolgálhat".

„A meghurcoltak kálváriája" című összefoglalásból a következő idézet pedig már a 2000-ben megjelent, A Mura mente és a trianoni békeszerződés főcímmel

ellátott 17. szám tartalmát, az e címmel megtartott nagyszabású, sok tabut és egyéb beidegződést lebontó konferenciaanyag közzétételével.

„Az okok – akár tetszik, akár nem – a békeszerződéshez, illetve az azt követő eseményekhez vezethetők vissza... A jugoszláv hatóságok a húszas évek közepétől, azzal a szándékkal, hogy éket üssenek a muravidéki magyar falvak és Magyarország közé, valamint hogy minél előbb beolvasszák az itteni magyarságot, telepeseket (kolonistákat) telepített a magyar falvakba... Így kerültek több muravidéki magyar faluba zömében szlovén nemzetiségű telepesek, és részesültek meghatározott menynyiségű földtulajdonban, ingatlanban... Összegezhető, hogy a betelepítésért akárhogy is történt, s bárkire vonatkozott is, az objektív felelősség az asszimilációs politikát (...) nyíltan vállaló jugoszláv hatalmi szerveket terheli.

A muravidéki magyarság és a betelepítettek egyaránt martalékai lettek egy esztelen politikának, amelynek következményei a II. világháború során, illetve azt követően tetőztek".

A rendszerváltások utáni időszak máig feldolgozatlan témái a Trianon utáni határmeghúzások, amelyek az önrendelkezés jogán, az etnikai határok tiszteletben nem tartásával, a politikai határok önkényes elmozdításával durva beavatkozást jelentettek egy-egy régió – gyakran államrészek – gazdasági-közigazgatási-népességi rendjébe. A kisebbségvédelmi egyezményekből pedig – kezdve az autonómiaígéretekkel – az utódállamok a 20. század során vajmi keveset valósítottak meg.

E témában olyan előadók szólaltak fel, tartottak hosszabb-rövidebb előadást, mint Ormos Mária, Beke György, Székely András Bertalan, Szarka László, Parádi József, Suba János, Hornyák Árpád, Marija Kozar-Mukič, Zsiga Tibor és Szilágyi Imre, illetve a hazai tudományos élet képviselői, Metka Fujs, Göncz László, Bence Lajos és Kovács Attila. A mindkét nyelven megjelentetett kiadvány a „közös jövő egyengetésének" a reményében született, ahogy a szerkesztő (Göncz L.) írja, s hogy „a (szlovén-magyar) párbeszédet ne árnyékolják be a múltból magunkkal cipelt tiltott témák".

A Lendvai Füzetek sorrendben és évszám szerint 2004-ben megjelent 18. számában a lendvai labdarúgás 100 éve kapcsán az 1903-ban alakult, később csak Naftaként emlegetett csapat mellett a szerző, Horváth Ferenc más, a városban és a község területén működő, gyakran már élsporttá emelkedett (tollaslabda, kosárlabda, teke stb.), de nagyon is hullámzó teljesítményű és életű sportágakról is összefoglalót ad.

Az időszakos kiadvány 2006-os, 19. száma ismét jubileumhoz kötött, az 1848-49-es magyar forradalomhoz és szabadságharchoz. Ebben Molnár András a Lendva-vidéki nemzetőröknek, honvédeknek állít emléket. Molnár az előszóban kifejti: "Noha a Lendva-vidék többnyire csak felvonulási területként, és sokkal inkább hátországként, semmint harctérként szolgált az 1848-1849. évi hadműveletek során, az itteni települések nemzetőrei és honvédjei így is beírták a nevüket a magyar szabadságharc hadtörténetébe".

A kiadvány 20., egyben utolsó számával 2007-ben búcsúzott, a *Boldogulás Hetésben* című történelmi, néprajzi, ökológiai és antropológiai, sok szempontból úttörőnek számító tanulmány közreadásával, felmutatva a múlt értékeinek őrzésével összeegyeztethető mai turisztikai–gasztronómiai és viseletbeli „átörökítési" lehetőségeket, a jövőbeli elképzeléseket. S ezzel a folyóirat már jóval túl is lépte az induláskor megfogalmazott szerény törekvést, miszerint „szűkebb hazánk történelmi kistükre" kíván lenni. Ám az évtizedek során más tudományterületeket is felölelt, illetve lehetőséget adott községi szinten a publikálásra. Ehhez nagyban hozzásegített az, hogy „kétnyelvűsége" miatt, vagy gondosan megírt rezüméi által nagy vonalakban azért mégis segítette a hazai szlovén–magyar politikai és tudományos közeledést, kapcsolattartást. A *Lendvai Füzetek* Lendva Község és a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet közös kiadványaként 2007-ben szűnt meg, melynek a Lindua folyóirat valamiképpen „jogutódja", s bár koncepciójában merőbben más, de törekvésében ma is aktuális, a hazai szerzők tudományos és honismereti, lokálpatrióta törekvéseit felkarolni, s mindkét nyelven a lakosság rendelkezésére bocsátani igyekszik. S mint a nagy „előfutára", a közérdekű, a szlovén és a magyar témák kritikai vizsgálatát is felvállalja, a kezdeti magányos, esetleges megjelenést követően éves rendszerességgel. Tanulmányunkban azokra a ma is „neuralgikus" pontokra szerettünk volna rámutatni, amelyek a régióban is egyedülálló törekvésnek köszönhetően mára feldolgozottnak tekinthetők, más szempontból jó eséllyel a további feltáró munkának is alapját képezhetik.

Zoltán Lendvai Kepe › Galerija-Muzej Lendava/Galéria-Múzeum Lendva

75 let pridobivanja ogljikovodikov v okolici Lendave

Pojem industrijske revolucije je povezan z izumom sodobnega parnega stroja (1769) in z uporabo črnega premoga kot energenta. V zgodovini toplotnih strojev je pomenil revolucionarni napredek izum motorja z notranjim zgorevanjem (1876). Vendar pa motor z notranjim zgorevanjem ne deluje na premog, temveč potrebuje nek drug energent, nafto in njene derivate.

Nafta je rudninska snov, ki je nastala v zemeljski skorji z razkrojem živih organizmov in se v mnogih delih sveta pojavlja na površini v obliki naravnega izvira. Surovo nafto je človek uporabljal že v pradavnini, predvsem v gradbene in vojaške namene, kot zdravilo, mazilo za kolesa ali za vir svetlobe.[1] Pri uporabi nafte je prišlo do mejnika v drugi polovici 19. stoletja, najprej s pojavom in množično uporabo petrolejske svetilke, nato pa z izumom motorja z notranjim zgorevanjem, ki je kmalu osvojil ves svet.

V viharni gospodarski zgodovini 20. stoletja Prekmurja je bil prav poseben dogodek, ko se je v 40-ih letih v okolici Lendave začelo rudarjenje ogljikovodikov. Vse do devetdesetih let 20. stoletja je imelo pridobivanje črnega zlata oziroma nafte in zemeljskega plina osrednjo vlogo v razvoju gospodarstva zahodnega dela Županije Zala na Madžarskem, v Medžimurju na Hrvaškem in v Sloveniji v okolici Lendave. V omenjenih pokrajinah obstaja le malo družin, katerih člani niso bili v stiku z naftno industrijo. Vendar pa naftna polja in polja zemeljskega plina v zemeljski skorji v globini več tisoč metrov ne poznajo

Naftno polje v Peklenici v Medžimurju (okoli leta 1930)
(Fotografija: Fotoarhiv GML)

1 CSIFFÁRY Gergely 2000, 102–120.

(Fotografija: Fotoarhiv GML)

Vabilo na rastavo NAFTA 75, ki je bil na ogled od avgusta do septembra v Muzeju meščanstva v Lendavi.

političnih meja, ki jih je začrtal človek, tako da segajo pod nami na območje današnje zahodne Madžarske, vzhodne Slovenije in severovzhodne Hrvaške.

Vendar pa se kulturna zgodovina naftnih polj Murskozalskega bazena ne začenja z 20. stoletjem. Naj takoj na začetku omenimo, da je prvo analizo in opis nafte na svetu opravil profesor kemije Jakab Winterl z Univerze v Budimu, ki je z metodo destilacije analiziral črno, lepljivo nafto iz Peklenice v Medžimurju,[2] ki je takrat spadala k

2 Peklenica (madžarsko Bányavár) je naselje v Medžimurju na Hrvaškem, na desnem bregu reke Mure, jugovzhodno od Murskega Središča. Naziv naselja povezujejo z naravnim virom nafte v okolici, ki sta ga ljudska kultura in etimologija povezovali s peklom oziroma s črno snovjo, ki prihaja iz globin pekla. V slovanskih jezikih pekel (kajkavsko, slovensko), peklo (slovaško), pakao (hrvaško) pomeni temni svet podzemlja.

zgodovinski Županiji Zala. Svoje ugotovitve je objavil v strokovni periodiki, ki je izšla v Parizu leta 1788.[3] Pozneje so o naravnem izviru nafte v Peklenici pisali mnogi avtorji, med njimi Pál Kitaibel (1806), Vince Schönbauer (1810), András Zipser (1817), Károly Nendtvich (1838), Victor Leopold Ritter von Zepharovich (1856), József Rózsay (1864) in Jakab Mattyasovszky (1877).[4]

Vendar pa od naravnega naftnega vira iz Peklenice ni imelo koristi le lokalno prebivalstvo, ki je nafto prodajalo kot kolomaz,[5] temveč v 18. stoletju že tudi županija in gospostvo. Ni nobeno naključje, da je družina Festetics, lastnica gospostva Čakovec, že leta 1830 pridobila pravico do rudarjenja pri izviru katrana v Peklenici. Ocenjujejo, da je čakovsko gospostvo leta 1831 prodalo približno 5 ton nafte.[6] Nafta iz pokrajine ob Muri pa je imela vlogo tudi v madžarski marčni revoluciji in boju za svobodo leta 1848/49. 11. septembra leta 1848 so enote madžarskih domobranov, ki jim je poveljeval major Jenő Gyika, med umikom iz Medžimurja proti Dolnji Lendavi požgale most pri Murskem Središču s pomočjo katrana iz Peklenice, da bi s tem preprečile ali vsaj zadržale vstop Jelačićeve vojske na območje Madžarske.[7] Ob Peklenici pa so na sledi nafte iz naravnega izvira naleteli tudi v območju Selnice.[8] V Peklenici je prve naftne vrtine izvrtal dunajski poslovnež Wilhelm Singer leta 1844, v Selnici pa leta 1899 Herman Ritter von Stavenov, ki je bil poljskega rodu. V Peklenici so leta 1905 našteli štiri vrtine, v Selnici pa skupaj kar 35 jaškov in vrtin, od katerih je bilo šest globljih od 500 metrov. V tem obdobju je bila Selnica v Medžimurju najbolj razvito nahajališče petroleja na ozemlju Kraljevine Madžarske.[9]

3 WINTERL József Jakab 1788, 452–455. Provizor gospostva Čakovec je že 6. maja leta 1786 sporočil Zalski županiji, da je Univerza v Pešti zaprosila za večjo količino nafte z območja Peklenice za namen analize na Katedri za kemijo. BENCZE Géza 1994, 34.

4 CSIFFÁRY Gergely 2000, 102–120. BUDA Jenő – KOVÁCS József (1987), 34.

5 Kolomaz = mazilo za kolesa vozov, katran. Izraz je slovanskega izvora in izhaja iz hrvaške besede »kolomajz«, torej »mazilo za voz, mazati kolesa vozov«.

6 BENCZE Géza 1994, 35.

7 DERVARICS Kálmán 1890, 1–2.

8 Selnica (madžarsko Szelence) je naselje v Medžimurju na Hrvaškem v soseščini Murskega Središča, približno pet kilometrov zahodno od Peklenice.

9 POSEWITZ Tivadar 1906, 39, 197–202, 231.

Prve petrolejke so se na Madžarskem pojavile leta 1860, na ulicah Pešte pa so oljne luči s svetilkami na petrolej zamenjali že leta 1864. Istega leta je bil v mestu zgrajen prvi asfaltiran pločnik, leta 1898 pa je po državi delovalo že 13 rafinerij nafte. Med leti 1894 in 1913 so z namenom povečanja proizvodnje poglobili 81 naftnih vrtin, od tega 39 v Medžimurju.[10] Kot zanimivost naj omenimo, da je bila Madžarska prva država na svetu, kjer je pravica do raziskovanja in pridobivanja ogljikovodikov na podlagi VI. zakona iz leta 1911 postala državni monopol. Omenjeni zakon je določal, da so nahajališča ogljikovodikov v zemeljski globini državna last, pravico do njihovega raziskovanja in pridobivanja pa lahko država pod določenimi pogoji prenese na fizične ali pravne osebe.

Naftni rudarji italijansko-nemške družbe ONÁRT pri vrtini Pt-3 (Petišovci-3) leta 1943 (Fotografija: Fotoarhiv GML)

V raziskovanju nahajališč nafte je torzijsko nihalo - izum geofizika Lóránda Eötvösa -prvič uporabil profesor dr. Hugó Böckh z Akademije Selmecbánya. Njegove meritve so v začetku dvajsetih let 20. stoletja privedle do odkritja nahajališč nafte in zemeljskega plina v Karpatskem bazenu, v drugi polovici tridesetih let pa tudi do odkritja naftnih polj na območju južne Zalske županije.[11] Leta 1937 je podjetje EUROGASCO v bližini naselja Budafapuszta odkrilo prvo madžarsko nahajališče ogljikovodikov, katerega obseg je bil primeren tudi za industrijsko proizvodnjo. Omenjeni rezultati so leta 1938 privedli do ustanovitve MAORT-a (Magyar-Amerikai Olajipari Részvénytársaság) oziroma madžarsko-ameriške naftno industrijske delniške družbe, prve velike madžarske družbe za pridobivanje ogljikovodikov.

10 SRÁGLI Lajos 2000, 3.

11 BUDA Jenő – KOVÁCS József B.I. 34.

V naslednjih letih je MAORT pod vodstvom svetovno znanega geologa Simona Pappa odkril nova nahajališča nafte v okolici naselij Lovászi (1940), Lendvaújfalu (1941) in Pusztaszentlászló (1941).[12] V letih druge svetovne vojne, ko sta bila Prekmurje in Medžimurje znova priključena Madžarski, je tudi okolica Lendave - kot območje med naftnima poljema Lovászi in Peklenica-Selnica - postala zanimiva za naftno industrijo. Po aprilu leta 1941 je dovoljenje za raziskovanje v severnem delu pokrajine ob Muri dobilo madžarsko-nemško naftno podjetje MANÁT (Magyar-Német Ásványolaj Kft.), ki je bilo ustanovljeno leta 1940,[13] za južni del pa naftno podjetje MÁRT (Muravidéki Ásványolajipari Rt.), ki je bilo ustanovljeno leta 1942 in je spadalo k italijanski družbi AGIP. Da bi se izognili konfliktnim situacijam, sta podjetji leta 1942 ustanovili skupno italijansko-nemško naftno delniško družbo ONÁRT (Olasz-Német Muravidéki Ásványolajipari Részvénytársaság) za območje Pomurja in Medžimurja.[14]

ONÁRT in MANÁT sta med leti 1940 in 1945 na območju med Mursko šumo in Mursko Soboto izvrtali 14 globokih vrtin: šest v okolici naselja Dolina pri Lendavi, tri v Petišovcih, dve na območju Murske Sobote, dve v Murski šumi in eno v Lendvarétu. Z vidika pridobivanja ogljikovodikov je bilo devet vrtin pozitivnih, vse so se nahajale v okolici naselij Dolina pri Lendavi in Petišovci.

7. julija 1942 je MANÁT pričel z vrtanjem poskusne vrtine na samem robu svojega koncesijskega območja v okolici Doline, in sicer v soseščini naselja Lovászi, kjer je MAORT že pridobival nafto. Z vrtanjem vrtine A-1 (Alsólendva-1), ki šteje za prvo naftno vrtino v okolici Lendave, so 21. januarja 1943 zaključili v globini 1467 metrov z velikim izbruhom zemeljskega plina. Ker pa so iskali predvsem nafto in ne zemeljski plin, so delavci družbe do konca leta 1943 izvrtali še dve novi vrtini, do konca leta 1944 pa še tri. Iz vrtine A-1 so torej pridobivali le zemeljski plin, enako kot iz vrtin A-2, A-3 in A-6, ki jih je MANÁT izvrtal med januarjem 1943 in 22. februarjem 1944. Je pa vrtina A-4 (Alsólendva-4) dnevno dajala 14 ton, vrtina A-5 (Alsólendva-5) pa 9 ton nafte.

Na robu naselja Petišovci, ki je spadalo h koncesijskemu območju družbe ONÁRT oziroma italijansko-nemške naftne delniške družbe, so začeli poskusno vrtati 29. januarja 1943. Iz vrtine Petesháza-1 (Pt-1), globine 1749 metrov, je oktobra 1943 dnevno priteklo približno 10 m³ nafte. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 so italijanski strokovnjaki in delavci zapustili petišovsko naftno polje, dela pa je prevzel MANÁT, ki je zaposloval tudi lokalno delovno silo. Vrtino Pt-2 (Petesháza-2) je MANÁT do globine 2272 izvrtal med 29. novembrom 1943 in 25. septembrom 1944, vrtino Pt-3 (Petesháza-3) globine 1765 pa med 2. marcem in 20. avgustom 1944. Tudi ti dve vrtini sta bili pozitivni in primerni za pridobivanje nafte.[15] Zaradi bližajoče se fronte ter nevarnosti, ki je grozila s strani Rdeče armade in partizanov, so Nemci novembra 1944 iz okolice Dolnje Lendave umaknili opremo za vrtanje. Ob koncu leta 1944 je tudi družba MANÁT zaključila svoje delovanje,[16] nakar je še istega leta MAORT - madžarsko-ameriška naftna delniška družba - za 10 milijonov pengőjev odkupila koncesijska območja MANÁT-a v okolici Dolnje Lendave skupaj z obstoječimi vrtinami.[17]

Pridobivanje nafte z ročnim vitlom v Peklenici v Medžimurju (1946) (Fotografija: Fotoarhiv GML)

Po koncu druge svetovne vojne je bilo območje Lendave še drugič pripojeno k Jugoslaviji. Nova komunistična oblast je seveda želela nadaljevati s pridobivanjem nafte, zato je 21. decembra 1945 nacionalizirala petišovsko in

12 SRÁGLI Lajos 2000, 4.

13 KŐRÖSSY László 1989, 156.

14 DALLOS Ferencné 2001, 101. Tako MÁRT kot ONÁRT sta bila ustanovljena 29. decembra 1942. CIGÜT Koloman 1986, 264.

15 CIGÜT Koloman 1986, 265–271.

16 KŐRÖSSY László 1989, 156.

17 CIGÜT Koloman 1986, 271.

dolinsko naftno polje ter ju skupaj z naftnima poljema Peklenica in Selnica predala istega dne ustanovljenemu podjetju Izvori nafte Donja Lendava, ki je delovalo v okviru Jugoslovanskega kombinata za naftu i plin s sedežem v Zagrebu. Hkrati so preimenovali tudi vrtine, šest vrtin A (Alsólendva) v okolici naselja Dolina-Völgyifalu je dobilo novo oznako D (Dolina), oznako Pt (Petesháza) pa vrtine v Petišovcih. 10. januarja 1946 so v Petišovcih začeli z vrtanjem nove vrtine Pt-4 (Petišovci-4).[18] Leta 1947 se je podjetje preimenovalo v Proizvodnja nafte Dolnja Lendava. Omeniti velja tudi, da je bil uradni jezik v podjetju vse do 24. septembra 1950 srbohrvaški.[19]

Na največje presenečenje prebivalcev je oblast pripravila celo načrt za ukinitev naselja Petišovci in prvi del načrta, izselitev večine prebivalcev decembra 1948 in aprila 1949, so oblasti tudi uresničile. 215 družin iz 169 hiš je moralo proti minimalni odškodnini zapustiti naselje z večinskim madžarskim prebivalstvom. Med razlogi za izselitev je bila poleg pridobivanja nafte tudi preprečitev morebitne sabotaže. Zanimivo je tudi, da iz tako imenovane petišovske kolonije, kamor so pred dvema desetletjema naselili slovansko prebivalstvo, ni bila izseljena nobena družina. Del izseljenega prebivalstva je našel zatočišče pri sorodnikih po okoliških vaseh, drugi so se naselili v svojih zidanicah ali kleteh svojih sorodnikov v Lendavskih goricah. Po večletnem boju in protestih se je oblast vendarle odpovedala dokončni izvedbi načrta.[20]

»... čim več nafte ...« propagiranje uresničevanja letnega plana leta 1948 (Fotografija: Fotoarhiv GML)

Montaža vrtalnega stolpa na Pt-13 v okolici Petišovcev (1950) (Fotografija: Fotoarhiv GML)

Pridobivanje nafte pa se je nadaljevalo z velikimi koraki. Konec leta 1952 je v okolici Petišovcev stalo že 81 vrtalnih stolpov, leta 1954 pa že več kot sto, natančneje 102 stolpa.[21] Ker se je leta 1952 - po letu 1934 že drugič - spremenilo ime mesta Dolnja Lendava in je bilo preimenovano v Lendavo,[22] se je spremenil tudi naziv podjetja: leta 1955 je bilo podjetje preimenovano v Proizvodnja nafte Lendava oziroma krajše Nafta Lendava.[23] Pridobivanje nafte na območju Lendave je doseglo vrhunec leta 1951, ko so načrpali 72 386 ton črnega zlata, kar je znašalo skoraj polovico pridobljene nafte v celotni Jugoslaviji

18 PLENIČAR Mario 1954, 58.

19 CIGÜT Koloman 1986, 274.

20 MIKOLA Milko 2009, 83-104.

21 PLENIČAR Mario 1954, 58. B.a. 1985.

22 KEPÉNÉ BIHAR Mária – LENDVAI KEPE Zoltán 2014, 104–107. SAVNIK Roman (ur.) 1980, 295.

23 CIGÜT Koloman 1986, 274.

(148 130 ton),[24] s čimer je to območje postalo največje naftno polje v državi. V naslednjih letih se je pridobljena količina nafte konstantno zmanjševala. Vrtanje nadaljnjih vrtin so na območju Lendave opustili leta 1960. Podjetje je leta 1961 ukinilo črpanje nafte na območju Selnice v Medžimurju, leta 1967 pa še v Peklenici.[25] Leta 1966 so vrtine v okolici Lendave dale le še 16 500 ton nafte.[26] V okviru planskega gospodarstva je bilo podjetje 1. junija 1966 priključeno zagrebškemu podjetju INA Zagreb (Industrija nafte Zagreb) in bilo preimenovano v INA Nafta Lendava.[27]

Zimska erupcija ... (1960-ta leta) (Fotografija: Fotoarhiv GML)

V opisanih dveh desetletjih so delavci lendavskih naftnih podjetij na vzhodu Slovenije izvrtali okrog 180 globokih vrtin, ob nekaterih od teh vrtin, kot na primer v Petišovcih, Moravskih Toplicah in Veržeju, pa so zasnovali termalni turizem območja.[28] Vrtina Pt-20 v Petišovcih je bila izvrtana leta 1965, ob termalni vodi temperature 55 stopinj Celzija[29] pa so že v naslednjem letu zgradili bazen površine 8x4 metre. Bazen s termalno vodo je postal takšna uspešnica, da so čez dve leti zgradili dodatni bazen, leta 1970 pa še tretjega. V tem času je termalno kopališče v Petišovcih letno obiskalo okoli 80 000 kopalcev. Petišovski termalni turizem pa se je v naslednjem desetletju preselil v Lendavo, kjer je bil med leti 1980 in 1982 na južnem robu mesta zgrajen Hotel Lipa s termalnimi bazeni.[30] V prvih letih 21. stoletja, ko je prišlo do realizacije avtocestne povezave med samostojno Slovenijo in Madžarsko, je bila usoda termalnega kopališča v Petišovcih zapečatena. Trasa avtoceste med Lendavo in Pincami je namreč po načrtih vodila prav čez območje petišovskega termalnega kopališča, zato so ga ukinili, pripadajoča poslopja pa porušili.[31]

Zahvaljujoč naftnemu rudarjenju v okolici Lendave je bila že leta 1947 ustanovljena Rudarsko industrijska šola Dolnja Lendava,[32] ki jo lahko smatramo za naslednico dolnjelendavske poklicne šole, ustanovljene leta 1899.[33] Vendar pa industrija nafte in plina ni pozitivno vplivala samo na gospodarski razvoj območja, temveč tudi na družbena razmerja in življenjski slog tukajšnjega prebivalstva. Zahvaljujoč pridobivanju nafte in matičnemu podjetju INA Zagreb so bili tukajšnji naftni delavci na delu v tujini v oddaljenih krajih sveta, na primer v Iraku, Tuniziji ali Egiptu.[34] Kot zanimivost naj omenimo tudi, da sta med leti 1932 in 1964 ter 1965 in 2000 po Jadranskem morju prevažala nafto dva tankerja z imenom Lendava.[35] Družba Nafta je bila tudi pomembna organizatorka in podpornica športnega življenja pokrajine. Med najpomembnejšimi vlogami je bila gotovo podpiranje najstarejšega nogometnega kluba na ozemlju današnje Slovenije, ki je takoj po koncu druge svetovne vojne leta 1945 prevzel ime družbe. Nogometni klub s 115-letno tradicijo je ime Nafte ohranil vse do danes. Ob tem pa so v sklopu družbe v preteklosti delovale športne sekcije na področju atletike, košarke, odbojke, rokometa, šaha in kegljanja.[36]

Leta 1963 je bila v Petišovcih zgrajena prva tovarna metanola v Jugoslaviji z letno kapaciteto 6000 ton.[37] Letna zmogljivost rafinerije nafte, zgrajene leta 1962 in obno-

24 B.a. 1985. B.a. 1984, 17–18. Po zapisu iz publikacije je letna pridelava nafte leta 1951 znašala 72382 ton.

25 PAL Franc – PAVOŠEVIĆ Ivan 1985, 602.

26 B.a. 1984, 47.

27 CIGÜT Koloman 1986, 274.

28 PAL Franc – PAVOŠEVIĆ Ivan 1985, 603.

29 NOSAN Anton 1973, 44.

30 SZOLARICS NAĐ Klára 2013, 162. Termalno vodo za Hotel Lipa pridobivajo iz vrtin Pt-20/49, Pt-74/50 in Le-1g/97.

31 Uredba o državnem lokacijskem načrtu za avtocesto na odseku Lendava-Pince z odcepom hitre ceste na Dolgo vas. Uradni list RS 79/2004, 2004.07.19.

32 PAL Franc – PAVOŠEVIĆ Ivan 1985, 602.

33 GRÁBERNÉ BŐSZE Klára – LÉCES Károly (ur.) B.I. 36. Alsó-Lendvai Alsó-foku Iparos-tanoncz Iskola Értesitője.

34 B.a. 1984, 42.

35 http://forum.nase-sidro.com/index.php?topic=440.0 (1. 3. 2010)

36 HORVÁTH Ferenc 2004, 24, 104–130.

37 B.a. 1975, 7.

vljene leta 1968, je bila 250 tisoč ton, leta 1973 pa so njene kapacitete povečali na 600 tisoč ton letno. Načrt širitve v naslednjih letih je bil, da se zmogljivosti rafinerije do leta 1979 podvojijo, ker naj bi takrat dokončali nov naftovod, s katerim bi bila povezana tudi Lendava. Z dvoletno zamudo je bil 2. februarja 1981 slavnostno predan namenu krak tako imenovanega jugoslovanskega naftovoda Virje-Lendava. Letna kapaciteta naftovoda je bila 20 milijonov ton surove nafte za pet jugoslovanskih rafinerij ter 10 milijonov ton za Madžarsko in Češko.[38] Leta 1965 je bila zgrajena

Montaža vrtalnih garnitur J-600 v delavnici (1970)
(Fotografija: Fotoarhiv GML)

tudi tovarna formalina z letno kapaciteto 6000 ton, a je delovala le pet let, saj so leta 1970 zgradili novo tovarno za proizvodnjo 30 000 ton formalina. Količina proizvedenega formalina in lepil se je do leta 1974 povečala na letnih 50 000 ton. Leta 1972 pa so pričeli celo z izdelavo izolacijskih materialov na osnovi umetnih smol.[39] V podjetju INA Nafta Lendava je bilo leta 1975 zaposlenih približno 800 delavcev, desetletje pozneje, torej leta 1985, pa celo več kot 1130. Kljub vsemu pa so se nad lendavskim naftnim rudarjenjem vse bolj in bolj zbirali temni oblaki. Prvič je podjetje zabredlo v hujšo krizo v začetku osemdesetih let 20. stoletja, ko je državno vodstvo iz republiškega srednjeročnega načrta za obdobje 1981–1985 črtalo dokončanje nove, sodobne rafinerije velike kapacitete. Neuresničeni načrt ter veljavne mednarodne pogodbe in posojila so podjetje privedla v težek položaj. Vodstvo družbe je bilo prisiljeno prodati že kupljeno, vendar nikoli sestavljeno

Globinska črpalka Wuelfel (Petišovci, 1973)
(Fotografija: Fotoarhiv GML)

rafinerijo,[40] ki jo je kupila Kitajska. To dejanje še danes mnogi ocenjujejo kot eno najbolj napačnih odločitev planskega gospodarstva v primeru lendavske naftne družbe ter kot vzrok za poznejši gospodarski zlom. Leta 1985 se je omenjala celo gradnja tovarne fenola in acetona,[41] vendar pa je vse ostalo samo pri idejah. Tako imenovano obdobje tranzicije je za lendavsko Nafto prineslo veliko težav, likvidnostne probleme, poskuse privatizacije, množično odpuščanja delavcev ...

Sledi pridobivanja ogljikovodikov v okolici Lendave so še danes živ element tukajšnjega okolja. Spomin na naftno rudarstvo ohranja približno 210 vrtin, Rudarska ulica v Lendavi in delavska stanovanja. Za povezovanje spomenikov naftne industrije na območju zgodovinske Zalske županije sta bila leta 2010 urejena učna pot in objavljen turistični zemljevid. Omenjena učna pot povezuje pomembnejše stare vrtine, zbirne naftne postaje, zdravilišča in termalna kopališča, ki so povezana s pridobivanjem nafte. Ena od pomembnih postaj te učne poti je izpostava podjetja Nafta v Petišovcih, kjer sta na ogled vrtalni stolp Pg-3 in globinska črpalka pri vrtini Pt-1. Bogata zgodovina pridobivanja nafte v okolici Lendave in znamenita lokacija v Petišovcih si zagotovo zaslužita, da se o eni od najznamenitejših industrijskih dediščin Slovenije uredi muzej naftne industrije Slovenije na prostem.

O pridobivanju nafte in plina v Mursko-zalski kotlini pa ne moremo govoriti le v pretekliku. Nad omenjenim

38 B.a. 1984, 54–55.

39 B.a. 1975, 7.

40 PAL Franc – PAVOŠEVIĆ Ivan 1985, 603–604.

41 PAL Franc – PAVOŠEVIĆ Ivan 1985, 610.

že desetletja bije plat zvona, saj je pridobivanje vedno bolj zahtevno in drago, vendar se velik del tega bogastva še vedno skriva v globini, kjer čaka na nove čase in nove tehnologije, da ga spravijo na površje. Na nahajališčih v okolici Lendave se v sklopu sodelovanja slovenskega Petrola in angleškega Ascent Resourcesa nadaljuje pridobivanje ogljikovodikov v novih pogojih. Angleška družba razpolaga s koncesijo za pridobivanje ogljikovodikov za tako imenovano petišovsko naftno polje, kakor tudi za naftno polje v sosednjem Lovásziju.[42] Ne glede na to, kakšna bo bodočnost pridobivanja ogljikovodikov v svetu in v okolici Lendave, bo naftna preteklost med županijo Zala, Pomurjem in Medžimurjem zagotovo večna.

42 B.a. 2010.

LITERATURA / IRODALOM

› **B.a.** (Brez avtorja)
(1975) INA – NAFTA Lendava 30 let. Ljubljana.

› **B.a.** (Brez avtorja)
(1984) INA Industrija nafte Zagreb 1964–1984. (Zagreb)

› **B.a.** (Brez avtorja)
(1985) INA Nafta Lendava 1945-1985. 40 let. (Murska Sobota)

› **B.a.** (Brez avtorja)
2010 Slovenia / Hungary. Petisovci & Lovaszi Licences (Field Appraisal & Development). Pannonian Basin. Ascent Resources plc.

› **BENCZE Géza**
1994 Adatok egy muraközi természetes olajelőfordulás 18–19. századi termelési és felhasználási kísérleteiről. In: NÉMETH Gyöngyi (ur.): Manufaktúrák és korai tőkés ipari kisvállalkozások. Miskolc. 33–42.

› **BUDA Jenő – KOVÁCS József**
(1987) Ötven éves a magyar kőolaj- és földgázbányászat. KFV 1937–1987. Nagykanizsa.

› **CIGÜT Koloman**
1986 Zgodovina raziskovanja nafte v Medjimurju in severovzhodni Sloveniji. In: Časopis za zgodovino in narodopisje, 1986/2. Maribor. 245–276.

› **CSIFFÁRY Gergely**
2000 A szurok és kőolaj használata a régi Magyarországon. In: Agria 36. Eger. 101–146.

› **DALLOS Ferencné**
2001 A magyar szénhidrogénipar gazdálkodó és irányító szervezetei a MOL Rt. megalakulása előtti időszakban: 1933. VI. 8. és 1991 X. 1. között. In Kőolaj és Földgáz. 2001/8. Budapest. 101–114.

› **DERVARICS Kálmán** (E. Dervarics Kálmán)
1890 A Mura hidjának felgyujtása 1848-ban. In: Alsó-Lendvai Hiradó, 1890.03.30. Alsólendva. 1–2.

› **GRÁBERNÉ BŐSZE Klára – LÉCES Károly** (ur.)
B.I. A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1 (1850/51–1948/49). A magyar neveléstörténet forrásai VIII. Budapest.

› **HARI Štefan – VIDA Štefan – SZABÓ József**
1990 Naftno rudarjenje. Köolajbányászat. Lendavski zvezki – Lendvai Füzetek 11. Lendava – Lendva.

› **HORVÁTH Ferenc**
2004 A lendvai labdarúgás 100 éve. 100 let lendavskega nogometa. Lendvai Füzetek – Lendavski zvezki 18. Lendva – Lendava.

› **KEPÉNÉ BIHAR Mária – LENDVAI KEPE Zoltán**
2014 Lendavski dragulji in usode. Lendvai kincsek és sorsok. Lendava – Lendva.

› **KŐRÖSSY László**
1989 Szemelvények a magyar kőolajkutatás kezdeti időszakából. In: Kőolaj és Földgáz 1989/5. Budapest. 153–157.

› **MIKOLA Milko**
2009 Dokumenti in pričevanja o povojnih izgonih prebivalstva v Sloveniji. Ljubljana.

› **MIKOLAJ Ksenija**
2015 Nafta u Međimurju. Završni rad. Međimursko veleučilište u Čakovcu. Čakovec.

› **NOSAN Anton**
1973 Termalni in mineralni vrelci v Sloveniji. Geologija 16. Ljubljana.

› **PAL Franc – PAVOŠEVIĆ Ivan**
1985 Preteklost, sedanjost in bodočnost Nafte Lendava. In: Nafta. Mjesečnik jugoslavenskog komiteta svjetskih kongresa za naftu. Zagreb. 601–610.

› **PAPP Simon**
1996 Életem. Zalaegerszeg.

› **PLENIČAR Mario**
1953 Arteški studenec v Lendavi. In: Proteus 16. 58.
1954 Obmurska naftna nahajališča. In: Geologija 2. Ljubljana. 36–93.

› **POSEWITZ Tivadar**
1906 Petroleum és aszfalt Magyarországon. Budapest.

› **RÓZSAY József**
1864 A pekleniczai hegyi kátrány (Muraközben). Pest.

› **SAVNIK Roman** (ur.)
1980 Krajevni leksikon Slovenije IV. Podravje in Pomurje. Ljubljana.

› **SRÁGLI Lajos**
2000 Magyar Olajipari Múzeum. Zalaegerszeg.

› **SZOLARICS NAĐ Klára**
2013 Termálvíz – turizmus és energiaforrás. In: KIRÁLY M. Jutka (ur.): Lendva 820 éve. 820 let mesta Lendava. Lendva-Lendava. 162–163.

› **WINTERL József Jakab**
1788 Extrait d´un memoire de M. le professeur Winterl, sur la decomposition d´une Huile epaisse de petrole noire, de la Hongrie, entre Peklenicza & Moscowina. In: Francois ROZIER – Jean-Andre MONGEZ – Jean-Claude de METHERIE (ur.): Observations sur la physique, sur l´histoire naturelle et sur les arts. Paris, 1788-33. 452–455.

Dr. Katarina Mohar

Stvarjenje in Biblija

Povzetek teksta iz kataloga razstave Marc Chagall: Stvarjenje in Biblija

Ruski umetnik judovskega rodu Marc Chagall (1887—1985) sodi med velikane likovne umetnosti 20. stoletja. V svojem obsežnem in raznolikem opusu, ki obsega tako slike, risbe in grafike kot vitraže, tapiserije, poslikave sten in keramiko, je mojstrsko upodobil svoj edinstveni, intimni, z domišljijo in čarobnostjo prežet umetniški svet in preko njega tematiziral večna, občečloveška vprašanja. Slovensko občinstvo je drobce njegovega ustvarjanja že imelo možnost spoznati na domačem terenu. Razstave Chagallovih del pri nas so doslej pobliže predstavile serijo jedkanic, ki so nastale kot ilustracije h Gogoljevim Mrtvim dušam (Mestna hiša Kranj in Šivčeva hiša v Radovljici, 1984, Cankarjev dom 1996), izbor umetnikovih litografij (Obalne galerije Piran, 1995) in nekatere liste iz njegovih najpomembnejših grafičnih serij (Mestni muzej Ljubljana, 2009). Tudi razstava v galeriji lendavskega gradu se osredotoča na Chagallov grafični opus in v največjem obsegu doslej pri nas, in sicer kar s 135 deli iz zbirke zasebnega zbiratelja Richarda H. Mayerja iz Bamberga, ponuja vpogled v njegove vrhunce.

Plakat razstave Stvarjenje in Bibilija/ A Teremtés és Biblia című kiállítás plakátja (Foto/fotó: GML)

Marc Chagall (Moiše Šagal) se je rodil 6. julija 1887 v Liozni pri Vitebsku (danes Belorusija), tedaj kozmopolitskem mestu s prevladujočim judovskim prebivalstvom in živahnim kulturnim življenjem, ki je močno zaznamovalo umetnikovo ustvarjalnost. Slikati se je sprva učil v rodnem kraju, nato v Sankt Petersburgu, leta 1910 pa se je prvič odpravil onkraj meja tedanjega Ruskega imperija, in sicer v Pariz. Med bivanjem v umetniškem središču, kjer so prav takrat ustvarjali nekateri od največjih mojstrov modernizma, Pablo Picasso, George Braque in Henri Matisse, se je Chagall seznanil z vsemi modernimi, avantgardnimi likovnimi smermi, do katerih pa je skozi svoj celotni likovni opus ohranil distanco. Že v svojem prvem pariškem obdobju se je uveljavil z nenavadnimi, intenzivno barvitimi kompozicijami, ki so na podlagi domišljijskih, skorajda iracionalnih povezav slikale podobe iz ruskega judovskega vsakdana.

Chagallovo umetnost so pomembno zaznamovale pomembne zgodovinske in osebne prelomnice, ki jih v njegovem skoraj stoletje dolgem življenju ni manjkalo. Med obiskom v domačem Vitebsku je Chagalla presenetil začetek prve svetovne vojne. Ostal je v Rusiji in po oktobrski revoluciji kratek čas sodeloval v projektih (kulturne) prenove, v katerih so ga kmalu preglasili umetniki, kot so El Lisicki, Kazimir Malevič in Vasilij Kandinski. Zaradi pomanjkanja posluha za njegovo izrazito osebnoizpovedno umetnost, ki se je bistveno razlikovala od tedaj aktualnih avantgardnih, intelektualističnih pristopov k ustvarjanju, se je leta 1923 ponovno vrnil v Pariz. Z izjemo emigracije v ZDA med drugo svetovno vojno, ki je bila za judovskega slikarja še posebej travmatična, saj mu je med bivanjem v New Yorku umrla prva žena Bella, je Francija ostala umetnikov dom. Povojni čas je preživel predvsem na Rivieri, v svoji vili v slikovitem mestecu St. Paul de Vence, kjer je našel navdih v intenzivnih barvah, svetlobi in oblikah mediteranske narave. Chagalla niso zaustavila ne leta ne dosežene lo-

vorike in čeprav se je že uveljavil kot eden najuglednejših in najprepoznavnejših slikarjev na svetu, se je z otroškim navdušenjem, značilnim tudi za njegova dela, še naprej loteval novih izzivov in tudi v svojem poznem opusu nadaljeval z raziskovanjem novih medijev in tehnik, ki bi mu omogočile še neposrednejši izraz umetniških stremljenj.

»Ko sem se sklonil nad litografski kamen, je bilo, kot da se dotikam talismana. Zdelo se mi je, da lahko vanj zlijem vso svojo žalost in radosti.«

Marc Chagall

Chagall se je z grafiko začel ukvarjati leta 1921 med pisanjem avtobiografije Moje življenje, ki jo je opremil z jedkanicami. K nadaljnjemu raziskovanju tehnike ga je spodbudil Ambroise Vollard (1866–1939), ambiciozen publicist in trgovec z umetninami, ki je bil ena od osrednjih osebnosti

Marc Chagall: Stvarjenje / A teremtés. 1960 (Foto/fotó: GML)

Marc Chagall: Kralj David s harfo / Dávid király hárfával. 1956

na umetnostnem prizorišču prve polovice 20. stoletja. Pri že dobro uveljavljenem, a zaradi nedavne emigracije obubožanem Chagallu, je po njegovi vrnitvi v Pariz naročil vrsto grafičnih serij, ki jih je želel objaviti kot umetniške knjige, najprej serijo jedkanic h Gogoljevemu romanu Mrtve duše (1923–1927), potem ilustracije La Fontainovih Basni (1927–1930), naposled pa še Biblije (1931–1939, 1952–1956). Naročeno serijo jedkanic s svetopisemskimi motivi je končal šele dobro desetletje po Vollardovi smrti, ko jih je izdala založba Tériade, in zaradi nadvse pozitivnih reakcij javnosti, ki so jo navdušile neformalnost, sproščenost in preciznost Chagallovih rešitev, pri umetniku naročila še eno serijo, tokrat v tehniki litografije.

»Če od Chagalla ne bi imeli ničesar, razen njegove Biblije, bi bil za nas veliki moderni umetnik.«

Meyer Schapiro

V iskanju navdiha za upodobitve svetopisemskih motivov je Chagall leta 1931 prvič odpotoval v Egipt, Palestino in Sirijo, kjer je doživel kraje, o katerih je prej le slišal in sanjal. Tja se je vrnil še nekajkrat, prvi obisk Svete dežele pa je vselej opisoval kot enega od prelomnih dogodkov v svojem življenju, ko je ob Bibliji našel tudi samega sebe.

Biblija je bila Chagallu od nekdaj blizu, Stara zaveza ga je vznemirjala še kot otroka. Odraščal je namreč v tradicionalni hasidijski judovski družini, kjer je tora predstavljala pomembno referenčno točko vsakdanjega življenja. Po lastnih besedah se mu je Biblija vseIej zdela »največji izvir poezije vseh časov.« Slikar pesnik, kot so Chagalla zaradi njegovih poetičnih podob klicali sodobniki, je k interpretaciji besedila pristopil z izjemno občutljivostjo. Osredotočil se je na vprašanja, h katerim se je v svojem ustvarjanju tudi sicer vedno znova vračal in v svojih slikah k Bibliji tematiziral največje preizkušnje in zmage človeštva. Na grafične liste je odtisnil podobe ljudi, ki jih je poznal, ki so bili del njegovega (notranjega) sveta, sposobni slabosti, dvoma, izdaje, pa tudi neizmernega poguma in ljubezni v odnosu do Boga in svojih bližnjih. Stare zaveze ni upodobil le kot zgodbo oziroma zgodovino Judov, temveč kot pripoved vsega človeštva in zaupanja vanj. Verjel je, da je poznavanje in razumevanje Biblije eden od načinov, kako izboljšati svet in izkoreniniti zlo; prav s svojimi živimi, dramatičnimi, s čustvi prežetimi podobami je njeno izročilo prepričljivo približal široki množici.

Marc Chagall: Avtoportret / Önarckép. 1960 (Foto/fotó: GML)

Ena od najizrazitejših posebnosti in odlik Chagallove umetnosti je njena izjemna ikonografska pestrost. Dober vpogled vanjo nudi na razstavi predstavljen izbor grafik, v katerih je umetnik raziskoval svoje priljubljene motive in z njimi ustvarjal čarobne, domišljije in igrivosti polne kompozicije. Vselej je izhajal iz sveta, ki ga je dobro poznal, zato ne čudi, da v naboru prednjačijo na njegovo biografijo vezane podobe. Ob številnih avtoportretih v različnih preoblekah so posebej pogosti motivi zaljubljenih parov, ki jim je ostajal zvest vse od prvih slik sebe s prvo ženo Bello, motivi materinstva, pa tudi upodobitve krajev, ki so močno zaznamovali njegovo osebnost. Na razstavljenih grafičnih listih se vedno znova srečamo z Vitebskom in posebnostmi njegove topografije, ki so po uničenju mesta med drugo svetovno vojno ostajale le še v svetu umetnosti, pa z Eifflovim stolpom, notredamsko katedralo in bogatim, divjim rastjem v Venceu.

Pomemben tematski sklop, ki se mu je Chagall posvečal skozi svoj celotni opus, so tudi upodobitve zabavljačev. Pisan svet muzikantov in cirkusantov mu je bil z njihovo karnevalskostjo vselej blizu; zvita telesa akrobatov, pisani kostumi klovnov in smeh ter radost, ki jo prinašajo, so bila še posebej primerna izhodišča za gradnjo njegovih fantastičnih del, pripadajočih neki drugi, sanjski realnosti, kjer so krave lahko modre ali tudi zelene, ribe in zaljubljenci pa lebdijo nad cerkvenimi zvoniki. Prav zato so sodobniki Chagalla pogosto izpostavljali kot predhodnika nadrealistov, čemur se je sam, tako kot tudi siceršnjim poskusom definicij njegovega ustvarjanja, vedno upiral. Njegov impresivni opus se izmika vsakršni togi slogovni kategorizaciji; zavezan ni ne abstrakciji ne svetu dejanskih podob, ampak se giblje nekje drugje. Chagallova likovna umetnost še najbolj pripada svetu poezije in metafore, kjer razen čustev, ki jih posreduje, ni nič tako, kot je v resnici.

Ali pač?

Dr. Katarina Mohar

Teremtés és Biblia

Marc Chagall: Teremtés és Biblia című kiállítás katalógusszövegének rövidített változata

Marc Chagall (1887—1985) zsidó származású orosz művész a 20. századi képzőművészet óriásai közt foglal helyet. Kiterjedt és sokszínű életművében, amely a festményektől, rajzoktól és grafikáktól az üvegfestményeken és falikárpitokon át a fal- és kerámiafestésig terjedt, mesterien ábrázolta egyedi, képzelettel és varázslattal átszőtt, személyes emlékeibe bepillantást engedő művészi világát, amely az örök, általános emberi kérdések taglalásának terepe is volt a számára.

A szlovén közönségnek már volt alkalma az életmű egyes darabjait hazai terepen megismerni. Az eddigi szlovéniai Chagall-kiállítások már az érdeklődők elé tárták a művész által Gogol Holt lelkek-ének illusztrációiként készített rézkarcsorozatot (1984-ben a kranji városházán és a radovljicai Šivec-házban, illetve 1996-ban a Cankar Otthonban), egy litográfiaválogatást (Obalne galerije Piran, 1995) és legfontosabb grafikai sorozatának néhány lapját (Mestni muzej Ljubljana, 2009). A Richard H. Mayer bambergi gyűjteményének nem kevesebb mint 135 darabjából a lendvai várgalériában rendezett kiállítás is Chagall grafikai alkotásaira helyezi a hangsúlyt, és az országban eddig nem látott számban sorakoztatja fel azok legjobbjait.

Marc Chagall (Moishe Segal) 1887. július 6-án született a ma Fehéroroszországhoz tartozó Vityebszk melletti Lioznán. Vityebszk akkoriban egy túlnyomórészt zsidók által lakott multikulturális város volt, ahol Chagall későbbi alkotókészségét jelentős mértékben meghatározó élénk kulturális élet folyt. Festészeti tanulmányait szülővárosában kezdte, majd Szentpéterváron folytatta, hogy aztán 1910-ben először utazzon az Orosz Birodalom határain túlra, Párizsba. Az akkoriban a modernizmus olyan nagy neveinek, mint Pablo Picasso, George Braque és Henri Matisse alkotóterepét jelentő művészeti központban való

Razstava Marca Chagalla na lendavskem gradu / Marc Chagall kiállítása a lendvai várban. (Foto/fotó: GML)

tartózkodása alatt Chagall valamennyi modern, avantgárd képzőművészeti irányzattal megismerkedett, azonban egész művészi életpályálya alatt távolságot tartott ezektől. Már első párizsi időszaka alatt híressé vált szokatlan, intenzív színvilágú szürreális kompozícióival, amelyek az orosz zsidók mindennapi életéből vett jeleneteket ábrázoltak, ám irracionális képzettársításokkal összefűzve.

Chagall művészetére rányomták bélyegüket a történelmi és magánéleti sorsfordulók, amelyekből nem kevés akadt szinte egy egész évszázadot átfogó élete során. Európából épp Vityebszkbe hazalátogatva érte az 1. világháború kitörése, így Oroszországban maradt. Az októberi forradalmat követően rövid ideig együttműködött a (kulturális) megújulási projektekben, amelyekben más művészek, például El Liszickij, Kazimir Malevics és Vaszilij Kandinszkij csakhamar túlharsogták. Az akkoriban korszerű avantgárd, illetve intellektualista alkotás- megközelítésektől lényegesen eltérő, hangsúlyosan személyes elbeszélőművészetével szembeni érdektelenség 1923-ban arra sarkallta, hogy visszatérjen Párizsba. A zsidó festő Európából a 40-es évek elején az Egyesült

Államokba menekült első feleségével, Bertával, aki ott rövidesen meghalt tüdőgyulladásban. A különösen szomorú emlékű tengerentúli emigrációt követően a háború után véglegesen Franciaország vált a művész otthonává: idejét ezután főleg a Riviéra festői kisvárosában, Saint Paul de Vence-ben vásárolt házában töltötte, ahol a mediterrán táj intenzív színeiből, fényeiből és formáiból merített ihletet. Chagallt nem kényelmesítették el sem az évek, sem a learatott babérok: hiába számított már a világ egyik legtekintélyesebb és legismertebb festőjének, továbbra is a műveire is jellemző gyermeki lelkesedéssel vetette bele magát az új kihívásokba és késői munkáiban is tovább kereste a művészeti törekvései még közvetlenebb kifejezését lehetővé tevő új hordozókat és technikákat.

„Valahányszor a litográfia alapjául szolgáló kőlap fölé hajoltam, úgy éreztem, mintha a talizmánomat érinteném meg, melybe minden bánatomat és örömömet beleönthetem."

Marc Chagall

Chagall 1921-ben kezdett el grafikával foglalkozni Életem címűönéletrajzának írása közben, amelyet rézkarcokkal illusztrált. A technika mélyebb megismerésére az ambíciózus publicista és műkereskedő, a 20. század első fele művészeti színterének egyik meghatározó személyisége, Ambroise Vollard (1866–1939) ösztönözte, aki a már befutott, de a friss emigrációja nyomán újra elszegényedett Chagalltól annak Párizsba való visszatérését követően számos grafikai sorozatot rendelt: először egy rézkarcsorozatot Gogol Holt lelkek című regényéhez (1923–1927), majd illusztrációkat La Fontaine Állatmeséihez (1927–1930), végül pedig a Bibliához (1931–1939, 1952–1956). A szentírási történeteket illusztráló rézkarcsorozatot csupán a megrendelő Vollard halála után bő tíz évvel fejezte be; ekkor a Tériade kiadó jelentette meg ezeket, amely a Chagall megoldásainak informalitása, könnyedsége s egyben pontossága miatt felettébb lelkes közönség kiszolgálására még egy – ezúttal litográfiai technikával készítendő – sorozatot rendelt a művésztől.

Marc Chagall: Serija Raj: Zeleni osel / Paradicsom-sorozat: Zöld szamár. 1960 (Foto/fotó: GML)

Projekcija na steno ob otvoritvi / Falfestés a megnyitón. (Foto/fotó: GML)

„Ha semmi mást nem ismernénk Chagallból, csak Biblia-képeit, már akkor is a modern művészet óriásának tartanánk."

Meyer Schapiro

A szentírási motívumok ábrázolásához ihletet merítendő Chagall 1931-ben Egyiptomba, Palesztinába és Szíriába utazott, ahol közvetlenül megismerte és „átélte" a korábban csupán hallomásból ismert, álmaiban megjelenő tájakat. Később még néhányszor visszatért ugyan, de első Szentföldre tett első utazását mindvégig élete egyik meghatározó élményeként írta le, amelynek során a Biblia mellett önmagára is rátalált.

A Biblia mindig is közel állt Chagallhoz. Az Ószövetség történetei már kisgyerekként is mélyen foglalkoztatták, hiszen hagyományos haszid zsidó családban nőtt fel, ahol a Tóra a mindennapi élet dolgaiban is fontos hivatkozási alapnak számított. Saját elmondása szerint a Bibliára egész életében „minden idők legnagyobb költészeti inspirációjaként" tekintett. A kortársai által poétikus alakjai miatt festő-költőnek titulált Marc Chagall rendkívüli érzékenységgel közelített a biblikus szövegek interpretációjához. Azokra a kérdésekre összpontosított, amelyekhez alkotói pályája során egyébként is újra meg újra visszatért – így a Bibliához készített képein az emberiség legnagyobb megpróbáltatásait és győzelmeit ábrázolja.

A grafikai lapokon az általa ismert, (belső) világának részét képező emberek alakjait sorakoztatja fel – olyan emberekét, akik Istenhez és embertársaikhoz való viszonyukban esendőek, néha gyengék, néha árulók voltak, de képesek a határtalan bátorságra és szeretetre is. Az Ószövetséget nem csak a zsidók történelmeként, de az egész emberiség, illetve az emberiségbe vetett hit elbeszéléseként állítja elénk. Meggyőződése volt, hogy a Biblia ismerete és megértése a világ jobbá tételének és a gonosz kiirtásának lehetséges eszköze; élő, drámai érzelmektől áthatott alakjaival hitelesen hozta közelebb a tágabb közönséghez az Írás üzenetét.

Marc Chagall: Rahela ukrade očetove hišne bogove / Ráhel ellopja apja bálványait. 1960

Chagall művészetének egyik legjellemzőbb sajátossága és egyben erénye ikonográfiai sokszínűsége. Ebbe a kiállításon látható grafikaválogatás is jó betekintést nyújt; e grafikákban a művész kedvelt motívumait vizsgálta, és azokból varázslatos, képzeletgazdag és játékos kompozíciókat teremtett. Mindig az általa jól ismert világból indult ki, ezért nem meglepő, hogy a válogatásban túlsúlyra jutnak a személyes életéhez kapcsolódó alakok. A számos, különféle álöltözékekben megfestett önarckép mellett különösen gyakori a szerelemespárok megjelenítése (amelyhez a saját magát vagy őt első feleségével, Bellával ábrázoló első képektől fogva hű maradt), az anyaság motívuma, valamint a személyiségfejlődésére jelentős hatást gyakorló tájak ábrázolása. A kiállított grafikai lapokon újra meg újra Vityebszkkel és annak a város második világháború alatti elpusztítását követően már csak a művészet világában fennmaradt topográfiai jellegzetességeivel, az Eiffel-toronnyal, a Notre-Dame-székesegyházzal és Vence buja flórájával is találkozhatunk.

További, egész életművén átívelő témája volt Chagallnak a vándorzenészek és cirkuszművészek ábrázolása; a csepűrágók tarka világa a maga karneváli hangulatával mindig is közel állt hozzá. Az akrobaták kicsavarodó teste, a bohócok tarka jelmezei és ragadós vígságuk különösen alkalmas kiindulópontot jelentettek fantasztikus művei felépítéséhez, amelyek egy másik, álombéli valóságot ábrázolnak, ahol a tehenek kékek vagy zöldek is lehetnek, a halak és a szerelmespárok pedig templomtornyok felett lebegnek. Éppen ezért Chagallt kortársai gyakran a szürrealisták előfutárának tekintették, ami ellen szüntelen tiltakozott, mint ahogy elutasította alkotói tevékenysége bármilyen jellegű beskatulyázását. Impresszív életműve nem tűr semmilyen merev stílusbeli besorolást: sem az absztrakció, sem a valóságos világ mellett nem elkötelezett, hanem valahol máshol lebeg. Chagall képzőművészete talán leginkább a költészet és a metaforák művészeti ágához tartozik, ahol – az általa közvetített érzelmeken kívül – semmi sincs pontosan úgy, mint a valóságban.

Vagy tán mégis?

Bence Lajos

R. Schumann hallgatása közben

(K. Sara -nak)

Áttetsző nyugalom,
míg itt is, ott is
fellázad egy-egy
eszét vesztett hang,
kilógó harmónia-szilánk,
akaratos akkord.
Mert az már – súgja a
zongorahúr, piano - pianíno
váz, keret – egy másik
világ, talán a másvilágé...

Még egy utolsó futam
 – a négy évszak összes szünetjele
itt tornyosul – a fel nem hangolt
zongorán, aztán egy
végső leütés, nem folytatható
csűrés-csavarás, az előre
megírt partitúrán...

Csönd, s újra csönd,
 a fehér zongorán...

Grafika: sl.wikipedia.org/wiki/Robert_Schumann

Bence Lajos

Milanu za poslednji cikel

(in ta ukleti bicikel)

Naposled odrešen si
spoja z malomeščanstvom,
ki mu nikoli nisi opravičil
svojega jecljanja
kakor tudi
tega ne, da postal si
gorički poet - slikar
krajine ...

Tvoja (od)rešitev šele sedaj
postaja jasna, ko hodim
med tvojimi jaslimi, ki bodo
odslej zijale prazne
(kot zibka hudomušne misli,
ki nas za vekomaj
obdaja ...).

Kakor pri J. Prevertu,
pri »Nagici na biciklinu«
nenehno strmimo, si z masko
zastiramo obraz,
preoblačimo se v raznolike cunje,
metafore našega telesa,
v našo teto identitete,
ne da bi nas, docela
razgaljene, kdo prepoznal.
Kaj nas sili v to?
Le-tega nikoli ne bomo
Spoznali.

Na tvojo slednjo jesen
padajo jesena listi.
Na pokopališču:
pod nogami šelesti in bode
taisto mrtvo
listje,
ki šušlja pod nogami
tvoje nedokončane zgodbe.

Lendava, oktober 2018

Bence Lajos

el sem mentél. Visszajövök!

(Sanyinak a 30 éves Muratáj kapcsán)

Azt ígérted visszajössz –
jöttél?
– Nagy kópé vagy, de hisz'
el sem mentél!

Itt vagy – sorakoztatnám fel az
irodalmi példákat, a nagy elődd
által írt „örök" márkajellel
ellátott sír(h)alom-romantikákat,
a félrecsúszott irodalmi
nyakkendőkről, vagy elhibázott
döntéseinkről, a kultúra
– kedvenc kifejezéseddel élve –
„útvesztőiben" való bolyongásainkról,
vagy az „ebből úgy sem lesz semmi",
kiábrándulásainkról, hogy hányszor
estünk ki hülyén a politikusi ármánytól
megfertőzöttek előtt úgy,
hogy a nép, az istenadta,
nekik tapsolt.

Hányszor estünk át a ló másik
oldalára, (miközben azt mérlegeltük,
arányos-e velünk a helyzet,
s lesz-e majd, ki velünk felér).
Máskor meg – forradalmi hevületben –
a bentről jövő „javító szándékú
pusztításban"reménykedtünk,
s lassan-lassan mi is
beálltunk a sorba.

II.

Itt vagy azóta is, emléked
belengi még a Muratájat,
emlegetnek még kocsmai körökben,
irodalmi összeröffenéseken,
hogy mennyire komolyan
vetted az egész
irodalmi hercehurcát,
s tudod mit?

Nem számítasz – legalábbis
egyelőre , nem ! –
gyötrő örökségnek,
tehernek sem, s ez már nagy
dolognak számít, ezen az istentől
megvert, embertől megvetett,
hol a kultúrahiánytól, hol annak
tobzódásában fortyogó tájon;
ahogy Zalánkra mondtad,
az vagy és az maradtál nekünk:
örökifjú lendvai Titán.

Szomi Kralj Béla

Lendvahegy ködben

Mint a sas, melynek szárnyai összeforrtak,
itt lebegek a táj fölött. Klasszikus pince-kilátás:
szőlőkarók mint a gombostűk a lendvahegyi párnán.
A kevergő ködből kiemelkedik a vár – nekem már
idegen űrhajó, melyen mint a pezsgőbuborékok,
magasba emelkednek az emlékek,
s átszúrják elgyengült testemet, lelkemet,
visszavágnak, mint a cunami-hullámok.
Nem szeretek emlékezni mezítlábos éveimre,
mégis imádom a fűvel benőtt, gazzal borított
helyeket, melyeken lábam taposott.
S ha becsukom a szemem,
csiklandozza az orromat
a lekaszált füvek, réti eprek illata,
olvadó ízük szétterjed a számban,
ajkamról lecsorduló nyál-szál.
Elhulló magot keresgélő egerek
cincognak magányosan, én pedig
tehenekkel szántom a mezőt,
ott a berekből nagypapa integet,
hogy eljött az idő a zsíroskenyérre,
befestve paprikával és hagymával,
rá egy szódaporos hosszúlépést,
s habár csak tizennégyet számolok:
ez jár a paraszt-emberfiának:
szalonna, fröccs, zsíroskenyér,
s a szülőföld iránti szeretet:
ez adja és veszi az életet,
s majd öleli hervadó testedet.

S ki nem aludna egy nagyot
ott az akáckarók tövében,
ahol az elfelejtett fürtökből
kicsordul a lendvahegyi jégbor?

Zágorec-Csuka Judit

Az igazság

Mindent le lehet nyelni,
amit lenyelnek a folyók,
folyásuk sodrásában emésztenek meg,
tűzhányók és tűzvészek pusztítanak el
a fészkeikben, amit ledöntenek
a földrengések a hegyekben,
amit elöntenek az árvizek, cunamik.

Hiába a gátak, torlaszok,
hiába a tűzoltók fecskendői,
hiába a tektonikus mozgás súlya –
az igazságot nem lehet lenyelni!

Judit Zágorec-Csuka

Resnica

Pogoltniti je mogoče vse,
kar pogoltnejo reke,
in v svojem toku prebavijo,
uničijo vulkani, požari,
v svojih breznih prostranih,
razdró potresi v goráh,
preplavijo povodnji, cunami.

Zaman nasipi, ovire,
zaman brizgalne gasilcev,
zaman teža sile tektonske,
- resnice pogoltniti pa – možno ni in ni!

(prevedel dr. Jožef Smej)

Zágorec-Csuka Judit

Magány

Hull ez az eső,
hull, nekem hull,
szögesen hull,
veri ablakom,
bezárja ajtóim,
engemet is bezár,
hull, hull, hull,
bezár, hull az eső,
hull, csak hull,
hull, hull, hull
magányos
ablakomra hull ...

Judit Zágorec-Csuka

Samota

Pada dež,
pada, zame pada,
v ostrem kotu pada,
tolče mi po oknu,
zapira mi vrata,
tudi mene zapré,
pada, pada, pada,
zapré me, dež pada,
pada, naj pada,
pada, pada, pada,
na samotno okno
mi pada ...

(prevedel dr. Jožef Smej)

Pál Péter

Egy magányos szigeten nélküled

(Szilba)

Itt elfogytak a szerelem-versek, a
naptól lepörzsölt réteken csak tücskök zenekara zsajog,
éjjel a krisztálycsendben remegnek a csillagaink,
és bármelyikre nézek, közelibbnek tűnik a léted.

Levendula mámoros illata csiklandozza az orrodat,
s a száruk simogatják a pöttyöket az arcodon,
imádom, ó imádom istennő talpadat,
s megcsókolnám a nyomát a tengerparti homokban.

Megmarkol a sóvárgás görcsös dagálya,
és magányos lelkem fulladva hervad.
A a megmaradt jövendő élethullámokban
nem tudok úszni, sem létezni nélküled.

S vétek lenne nem álmodozni rólad a hosszú éjszakákon,
nem érezni tested remegését, nem csókolni lábujjaidat,
s remegni ujjaid tapintásától erőtlenül,
s félni elaludni, hogy ne múljon el a rádgondolás.

Grafika: Peter Orban

Balázs Szálinger

Očetovski monolog

Vprašaj se, odseljenec,
ki odšel je, ki podi svoje sanje,
sin, ki drugje vedno je le prišlek,
se spomniš kdaj očeta?
Imaš očeta, ki živi tako za tabo
kot nikoli, ploden, podvezan,
nihče, ki je zaplodil požrešnega sina.
Tisti sin je šel
in če se postavlja s tabo,
doma ne more na nikogar pokazati.
V svojem očetovstvu dnevno spodbit,
se drži neogovorjen
kot prašna mreža pod tabo;
ko pa se ti gradiš,
bo vsak dan bolj ponosen,
vsak dan bolj grenak,
Človek bo tvoj oče.

Očitno si pomislil, da bo umrl.
Očitno veš, da ravno v tujini
boš, ko te najde vest.
Očitno se boš na to vest pripravil –
ali misliš na to, da tista smrt
ima podobe?
Stoji v sobi, kot vreča se zgrudi,
zbije nekaj, nekaj polomi,
pade na lice, ga vzdignejo
– ali misliš na to,
da tista smrt ima podobe?
A igraš se, povej no, s to podobo?
A ne bi bilo potrebno enkrat se usesti z njim
in obljubiti, da boš tisti dan tam?

(prevedel/fordította: Halász Albert)

Balázs Szálinger

360°

Ob eni uri zvezda večernica
ima čudovit dan, vse osvetli.

Ob drugi uri je sovražna cona,
na srečo je tu tema.

Ob pol petih je v pasu breze še zima.

Ob peti uri je Ellend; kot ime vasi.

Ob četrt na osem
je med mnogo genialnih drevesc
mandelja vpleten mehak črv.

Ob osmi uri se začne dan,
na nos se mi postavijo bukve.

Ob pol devetih poslušanje
invazivnih vrst, v odmoru za kavo
pogrizejo avtohtono jabolko.

Ob deveti uri los,
glavna divjad časa pripravljen na skok,
pred njim grmovje za izumrtje.

Ob četrt na enajst Kanadapuszta,
v uradu južni pustolovec razlaga
načrt špecerije,
v žepu ima Priročnik za partizane.

Opoldne zvonjenje, ključnega pomena.

Ob pol enih župnik Paloznaka,
z ustnic se mu da prebrati, da mladi gospod,
ne bi pogledali zapuščen vinograd?
Zraven dam še legendo.

Ob eni uri je jezero Velencei
v zadnjem stadiju razvoja jezera,
nakodrano v lastno veselje,
brez pogajalskih izhodišč.

Ob pol dveh vas vljudno vabimo na našo prireditev,
kjer bomo kritizirali uspehe preteklega desetletja.

Ob tretji uri med pripravo
neponovljiva fotografija pripeke.

Ob štirih stopaje grd pajek
napleta velikansko mrežo,
in se oprijema v vse smeri.

Ob četrt na pet, ko se mrači,
vse bolj očitno ni očeta v pokrajini.

Ob peti uri uspešen tisočletni fatum
razteza svoje liste,
gledajo ga fine srne in ga preskočijo.

Ob četrt na šest so padavine 700–900,
zahodno od kanala Principális
se množi smreka, med ulicami
drobnih vasi se spogleduje kostanjev red.

Ob pol šestih začenja postajati zelo jasno,
da je pol države bilo zazidane na mestu gozdov,
očarljivo, ljubko, veselo, tudi na pol izdaja.

Po šesti uri v čisti temi
med suličastimi nagrobniki domobrancev '48
se pojavi vprašanje o zaupnosti.

Ob četrt na sedem postarana marmornata tabla:
cerkvena utrdba obnovljena
v posvečenih letih ministriranja
rojaka naše vasi, dvakrat.

Ob sedmi uri iščejo družino Vertan iz Szombatsága,
grobovi so v centru vasi,
a konkretno o njih ni slišal nihče.

Ob osmi uri pod kozaško-hrvaško-madžarsko zastavo
nad Parizom pometejo enote
baročnih bombnikov, nato se spogledajo:
v redu, res nimamo tu kaj za povedati.

Ob četrt na deset počasno, zadržano bojno ladjevje,
sledi mu majhen urni motorni čoln,
na krmi motornega čolna neodgovoren ukaz.

Po 1. adventu ob zori
zamolkel glas reporterja iz navzkrižnega ognja:
javna razsvetljava ne dela, na neposrednem prenosu
torej ni videti, ampak začelo se je življenje.

(prevedel/fordította: Halász Albert)

Zlatko Kraljić

a sorban (v vrsti)

sorban állok,
sorban a spar zárt ajtói előtt,
fagyoskodom a sorban, és számolom a hópelyheket,
melyek fehér tündöklő sapkát formálnak rám,
hogy melegebb legyen, hogy a hajam el ne vessze
természetes fényét.
A sorban remegek
a remegést átveszik a többiek is.
Aztán zene szólal meg, új, ritmikus,
mint a neandervölgyi dobjai,
ki vadászatra készülődik.
Állok a sorban, és a reklámok
bombázzák az agyamat,
fúrógéppel fúrnak
és turkálnak a versekben,
keverik és tolják őket ki,
az orron keresztül nyálként
távoznak.
A sorban Krisztusra várok,
akcióban hetven százalékkal
olcsóbb,
félig ingyen,
a ritmus gyorsul.
A sorban Krisztusra várok
készen a vadászatra,
készen az ölésre.
A sorban Krisztusra várok,
akciós.

(Szlovén nyelvű eredetiből fordította:
Halász Albert)

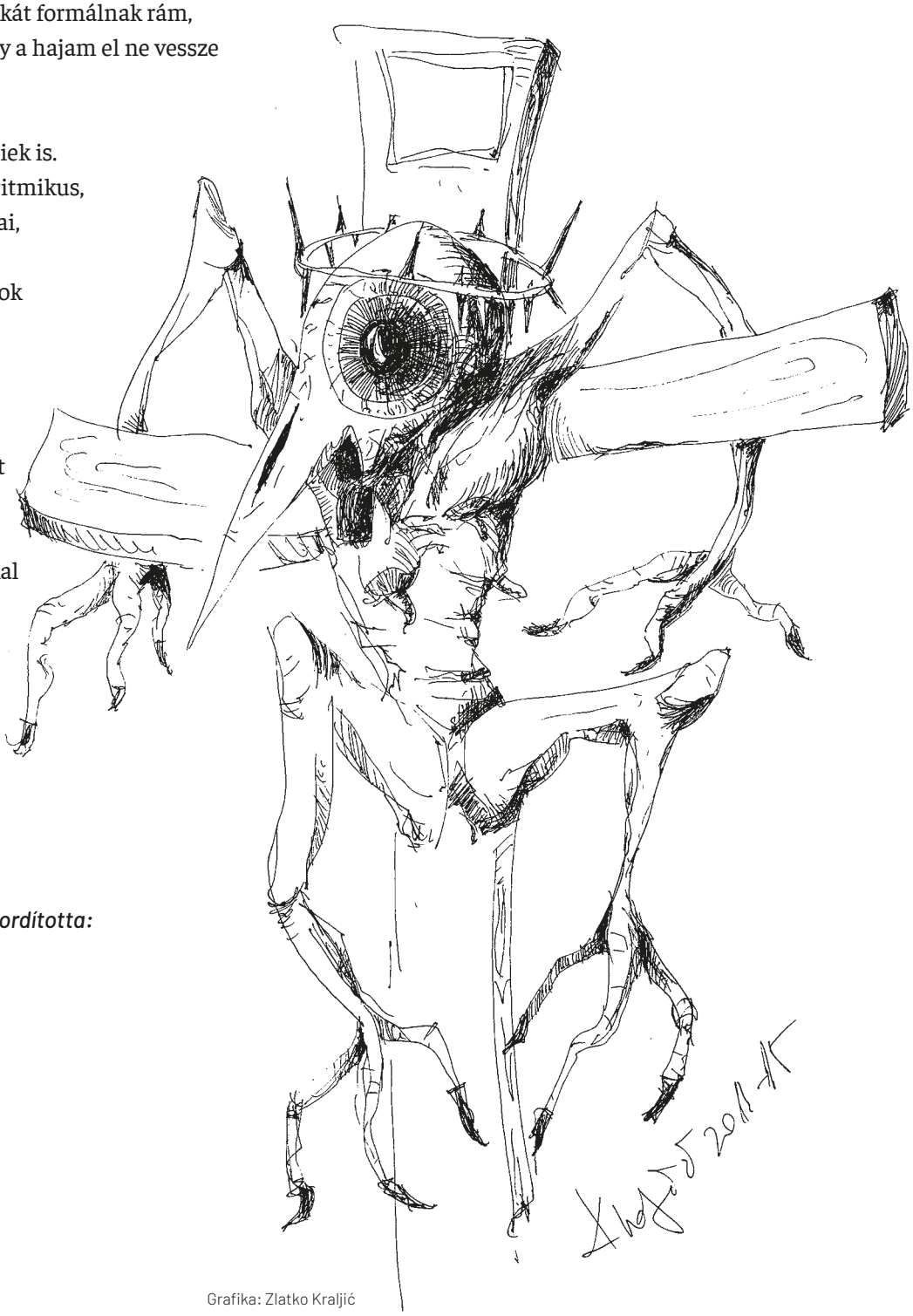

Grafika: Zlatko Kraljić

Vida Dorian

Elmebaj

Ketten jönnek, többen jönnek
Ennyi éve, ennyi éve
Hárman jönnek, többen jönnek
Valahogy csak megölnek
Ketten jönnek, többen jönnek
Az életemért alkut kötnek
Ketten jönnek, többen...

– Nézze Uram! Ezt mondogatja, amióta ide került. – mondta az ápoló.
– Köszönöm, hagyjon magunkra... - szóltam vissza nem túl bőbeszédűen.

Az ápoló elment, én pedig csak néztem a nálam jóval fiatalabb beteget. Egy ideig nem szóltunk egymáshoz. A szoba szűk volt, a falakon látszódott a megviseltség. Ablak hiányában egy nagyon erős neonlámpa égett a szobában. Egyszer csak a lámpa elkezdett pislákolni. Ekkor a fiatalember mormogni kezdett:

Ketten jönnek, többen jönnek
Ennyi éve, ennyi éve
Hárman jönnek, többen jönnek
Valahogy csak megölnek
Ketten jönnek, többen jönnek
Az életemért alkut kötnek
Ketten jönnek, többen...

A jobb kezemmel megérintettem az államat, majd pedig végig simítottam a szakállamat. Nem szóltam egy szót sem, csak hallgattam szegény fiút, aki a négyfal között élte életét... A fiún látszott, hogy megviselte az ottlét: haja kócos volt, kezei lilák, biztos ütötte a falat, szemei alatt pedig nagy táskák látszottak. Már napok óta nem aludhatott.
– Ugye tudod, hogy ki vagyok? – kérdeztem, ezzel megtörve a csendet.

A fiú rám nézett, s mintha minden kitisztult volna neki, egyáltalán nem tűnt már betegnek, veszélyesnek:
– Igen, tudom. Te vagy minden bajom okozója. – szűkszavú volt.
– Ugyan fiam, ne így fogd fel! – mosolyodtam el.
– Nézd mit tettél velem! Azt hiszik, hogy őrült vagyok, hogy én öltem meg azt a lányt! – mondta kicsit emelt hanggal.
– Nos, igen... Ha így nézzük, akkor valóban gonosz vagyok.
– Csak így lehet nézni... - elöntötte a fiú szívét a bánat.
Egy ideig csend volt. Majd a fiú rám szegezte szúrós tekintetét, s egy még szúrósabb kérdést tett fel:
– Mit akarsz tőlem?
– Nos, tényleg ez lenne a legeslegfontosabb kérdés. – magyaráztam neki. – Mondjuk úgy, hogy adok neked még egy esélyt.
A „bolond" rám nézett, és hangosan elnevette magát. Egy ideig nem értettem mire véljem, majd én is hangos hahotázásba kezdtem. Így ment ez egy percen keresztül, amikor hirtelen félbeszakítottam a nevetést, és ráförmedtem a fiúra:
– Min nevetsz?
A fiatal tördelni kezdte az ujjait, s közben ezt mondta:
– Tudtam, hogy eljössz, tudtam, hogy jönni fogsz, Lucifer.
Nagyot nyeltem. A fiú megnyugodott, egy kis ideig nézett maga elé. Majd fejét felszegte, mintha az eget bámulná, még akkor is, ha csak a falakat látja, s elkezdte a várható monológot:
– Tudod, sokat gondolkodtam, s megértelek. – akkor rászegeztem a tekintetem. – Talán én vagyok az első, aki nemet mondott neked, s így próbálod megnyerni ezt a kis elmepárbajt. De hogy bevonj ebbe egy ártatlan lányt! Ennyi éve, ennyi éve... Vártam valamire, valakire, s a végén te jöttél. Ellenálltam, s utána mégis megtörtél. Vajon a lány mit érzett, akit megöltél?
Mély levegőt vettem, s válaszoltam:
– Te is tudod, hogy ennek így kellett történnie. Nincs igazi kérdés, így nem kapsz igazi választ. Te voltál az, aki megölte, s ezt jól tudod! Minden egyes döntésed ehhez a végkimenetelhez vezetett... S én mégis, mégis adok neked egy második esélyt.
Mintha őszinte lettem volna egy pillanatra. Mindketten elgondolkoztunk a történteken. Egy különbség volt közöttünk: az egyikünk mindenható, a másikunk pedig csak egy fiú. Mindegy ki tette, mindegy mit, a lényeg, hogy az ifjabbik bűnhődik...
– Nos? – törtem meg a csendet.
– Nem... Nem kérek belőle, ahogy utoljára sem.

– Tudod, hogy többet nem jövök... - próbáltam érvelni.
– De jönni fogsz. Mert különben kikaptál... S ezt te nem engedheted meg. – szólt önbizalommal tele a fiú.
Ekkor felkeltem, s elindultam az ajtó felé. Megfogtam a kilincset, majd egy nagy levegővétel után ennyit mondtam neki:
– Kár érted. Kezdtelek megkedvelni.
Ezek után elmentem. A fiú ismét egyedül volt a gondolataival, egyedül a vágyaival, az űrrel, amit otthagytam neki. Visszajön, igen, visszajön... Ezt mondogatta magának. S közben rájött, hogy talán még senki sem várta ennyire az ördögöt, mint ő. Pont Ő, aki ellenszegült nekem. Nekidőlt a falnak, felnézett az „égre" (elképzelte azt), s mormogni kezdett:

Ketten jönnek, többen jönnek
Ennyi éve, ennyi éve
Hárman jönnek, többen jönnek
Valahogy csak megölnek
Ketten jönnek, többen jönnek
Félek, hogy többet nem jönnek.

Zágorec-Csuka Judit

Az őszirózsacsokor

Valéria az asztalára tette egy vázába az őszirózsacsokrát, amely mindenféle színben díszelgett és tette hangulatossá a nappali szobájukban az egyhangúságot. A csokor változatosságot és eleganciát hozott Valéria hétköznapjaiba. Az őszirózsa a szeptemberi hónap virága volt, és kora ősszel virágzott. Régen az ősök elégették ezt a bíbor vadvirágot, mivelhogy azt gondolták, hogy a keletkezett füstje elűzi az ártó erőket. Aztán egyszer csak felsejlett Valériában egy gondolat. Hirtelen olyannak érezte magát, mint ez az őszirózsacsokor, amely még árasztja az illatát, de már nem igazán illatos. Egy kicsit elegáns és sokszínű, mert megérett az ősz hírnöke, s utána még virágzik egy kicsit, s elfonnyad. Őt követi a krizantém, de azt már csak a sírokra szokták helyezni, nem a nappali szobák fényesre csiszolt asztalaira.
– Ilyen az életem, őszülő hajamat hiába festem szőkére, igazán szőke már sosem leszek. Véget ért az én tavaszom, amikor még lányként léptem be az életbe, s a perzselő nyár is hozott némi szenvedélyt, de az ősz az igazi kihívás – gondolta magában, míg várta a fiait a gondosan elkészített vacsorával. Hétvége volt. Várta, hogy összejöjjön a családja.

Valéria figyelme a fázós őszirózsacsokorra összpontosult, amelynek szirmai lila, ciklámen és többnyire fehér színekben pompáztak. Levelei is ázottak voltak. Az egész csokor egy kicsit szomorú hangulatot árasztott. Valéria kedve sem volt éppen feldobott. A várakozás lassan összeolvadt az őszirózsák többszínű búskomorságával.
– Lassan hervadunk el, lassan. Kell még hozzá ez az őszi zápor is, meg egy kis napsugár, amely néha a hideg szelekkel keveredik, főleg reggel és este, ha lehűl a levegő. Ez csak készülődés arra, ami visszafordíthatatlanul be fog majd következni. Az elmúlásra emlékeztet minden, arra az irreverzibilis folyamatra, amely az őszirózsákban és majd bennem is végbe megy – mélyedt el a gondolataiban, s nem tudott már elmenekülni az emlékei elől.

Az őszirózsacsokor mintha azt üzente volna: „Várjatok még őszirózsák, ne mondjatok búcsút a szép nyárnak." A növénynek alig pár hete van a virágnyílástól az első fagyok beálltáig, amire a termést be kell érlelnie. Másrészt, ebben az időszakban a virágokat beporzó rovarok sokkal kevésbé aktívak, mint az előző hónapokban. E túlélő stratégia legfőbb előnye a csekély konkurencia, ezért ősszel kevés őszirózsa nyílik. A tenyészidő rövidsége miatt az őszirózsa magjai igen aprók, kevés bennük a tartalék tápanyag – ezt a versenyhátrányt a magok száma ellensúlyozza. A magvakat a szél terjeszti, és ezt gyakran röpítőszőrök segítik. Az évelő őszirózsák lassan terjednek, de nagy telepekké fejlődnek. A telepeket tavasszal, tőosztással érdemes szaporítani. De ez az ősz kíméletlen volt, hiszen figyelmen kívül hagyta Valéria vágyait.
– Amikor kinyílnak a virágok, csak átmenetileg pompáznak, s aztán elhervadnak, elfonnyadnak, majd kikerülnek a vázából a szemétdombra. S elfelejtjük őket, mintha nem is léteztek volna – sóhajtott egyet Valéria, közben lassan megterítette az asztalt, hiszen fiaira gondolt, akik lassan majd betoppannak a szobába. Az őszirózsacsokor még árasztotta az illatát. A szoba csendes volt és várakozással teli hangulat töltötte be

Gabriela Zver

»Naj bo lep ta dan, bodi nasmejan ...«

Komorni pevski zbor Vita praznuje 15. obletnico delovanja zbora

› ROJSTVO VITE IN NJENI DOSEŽKI

Čudna so pota Gospodova – bi izjavil kakšen dvomljivec, ampak po vseh teh letih, ko življenje marsikaj postavi na svoje mesto, postane vse logično. Govora je o Komornem pevskem zboru Vita in njegovem zborovodji, Danijelu Berdenu. K zboru ga je nekoč povabil Jože Gerenčer, ker je potreboval dobrega basa, saj naj bi Danijel »*bral note kot novine*«.

KPZ Vita je nastal iz *Spominčic*, ki jih je vodila Tanja Vajda, nato pa je njeno delo nadaljeval Jože Gerenčer. Spominčice so bile pretežno ženski zbor, ki pa je kmalu privabil moške glasove. Mešani zbor je potreboval novo ime in ga je tudi dobil konec decembra *2005* po enem od koncertov v lendavski evangeličanski cerkvi. Hvaležni smo bili, da smo lahko tam peli, a je cerkev postala žal premajhna za publiko, ki je k sreči rasla iz leta v leto. Vita je zaživela, zborovodja Gerenčer jo je uspešno vodil, z njim smo si na mednarodnih tekmovanjih pripeli: v Pragi (Praga Cantat) srebro in v Budimpešti (Musica Mundi) zlato. To tradicijo uspešnosti na tekmovanjih je ponovil po dveh letih vodenja zbora (od 2010) Danijel Berden v Benetkah (Musica Mundi), prav tako z zlatom. Žal pa se vse ustavi pri denarju, kriza je pustila svoje sledi, rešitve smo seveda iskali, a neuspešno, in Vita si tekmovanj ni mogla več privoščiti, saj je v zboru veliko študentov in dijakov. Nista pa zamrla njena ustvarjalnost in domiselnost, kako kljub temu biti zanimiv, aktualen in skrbeti za nek glasbeni nivo, ob vseh službenih in študijskih obveznostih pevcev. Danijel je bil pripravljen za zbor žrtvovati veliko: pripravljen se je bil voziti iz Celja, pisati za nas priredbe, se udeležiti vseh možnih nastopov in potrpeti na vajah, kjer so ga večinoma čakali utrujeni pevci – a še zmeraj pripravljeni ohraniti delovno vzdušje. Zbor se redno udeležuje območnih srečanj pevskih zborov. *Pomladno pevsko prebujanje* in božični koncerti so pri Viti postali že stalnica, člani zbora pa smo hvaležni zvesti in vedno novi publiki.

› ZBOROVODJA KPZ VITA

Vitaši lahko samó predvidevamo, kaj si o nas misli publika, morda pa mnogi ne vedo veliko o našem zborovodji, **Danijelu Berdenu**. Večina zagotovo ve, da je član kvinteta Aeternum, ki deluje od leta 2004, in da že nekaj let živi v Celju, kjer poučuje glasbo na Srednji zdravstveni šoli in Gimnaziji Celje – Center. Vsak zborovodja ima svojo posebno glasbeno, strokovno kvaliteto, ki se potem kaže v duši in petju zbora.

Zborovodja Danijel Berden, vaja pred koncertom
(Foto: Miran Dominko)

Vita je bila polna življenja od svojega rojstva, pri nas je bilo vedno veselo, kaj je torej prispeval Danijel, ko je postal leta 2010 zborovodja našega zbora? Njegova dodana vrednost je vsekakor ta, da piše priredbe in da se zna vživeti v veliko žanrov, zvrsti glasbe ter sledi trendom. Ni

samoumevno, da piše zborovodja zborovske priredbe (do danes jih je samo za Vito napisal več kot 65), v tem je res neverjeten. Daje celo vtis, da to počne z lahkoto, čeprav vemo, da želi delo opraviti kvalitetno. Pevci se še posebej veselimo medleyem. Po slovensko bi lahko medleyu rekli venček skladb, ki se z evociranjem določene že znane melodije prelivajo druga v drugo in se izvajajo kot ena skladba. Včasih se na vaji porodi dobra zamisel in Danijel do naslednje vaje že prinese poskusno verzijo priredbe ter prisluhne kakšnemu novemu predlogu, ki včasih priredbo zasuka v novo smer, v dodatno novo melodijo.

› POSEBNOST VITE

Čeprav se je zborovodja Danijel nekoč v srednješolskih letih v Murski Soboti iz svoje vedoželjnosti vpisal na tečaj madžarščine in ga je poučevala profesorica Vladimira Ilič, dolgo časa pevka Vite, se najprej ni upal lotiti pisanja priredb znanih madžarskih pop skladb v džezovski obliki ali ljudskih pesmi v večglasju, ker je menil, da ne razume dovolj madžarsko, da bi pesmi zares začutil. Prepričali smo ga v nasprotno, pri tem mu je veliko pomagala s prevodi pevka Alenka Vida.

Ko so nas na Madžarskem slišali peti priredbe madžarskih ljudskih pesmi ter zimzelenih melodij, so tamkajšnji zbori takoj hoteli imeti notne zapise, ki jih nismo kar tako dali iz rok, ker vemo, da prav takih priredb primanjkuje. Za madžarske ljudske pesmi je značilna enoglasnost, Danijel pa je te pesmi priredil za večglasno petje.

Tako se Vita lahko pohvali s priredbo *Tavaszi szél vizet* áraszt za mešani zbor, ki jo je pel tudi slavni *Freddie Mercury* na koncertu *Queenov* v Budimpešti 1986. Madžarska skupina *Nox* je po predlogih pevcev prva pritegnila Danijelovo pozornost, da se je lotil prve priredbe madžarske skladbe, in sicer *Tűztánc*, sledili sta *Szeretem* in *Ne mondjátok*, božični pesmi *Szent karácsony* éjjelén in *Ha elmúlik karácsony* ter zimzelena *Azért vannak a jóbarátok*, ki jo je napisal *Péter Máté*.

› VITINA SODELOVANJA Z DRUGIMI ZBORI, SKUPINAMI IN GLASBENIKI

Ker se zadnja leta iz finančnih razlogov nismo mogli udeležiti mednarodnega tekmovanja pevskih zborov, smo se odločili za druge oblike sodelovanja. Ponosni smo bili,

ALI STE VEDELI, DA:

- se vitaši po novem med seboj imenujejo vitamini? Krivec: Ladislav Kopinja na božičnem bazarju v Zagrebu, december, 2017;
- se po Danijelovih besedah: tri, štiri se zbor odzove z vaaaauu,
- izkažemo čast drugi osebi s posebnim aplavzom: z aplavzom in pol (en tlesk rok in en prečen udarec z desno po sredini leve dlani),
- je najbolj obiskan, gledan posnetek na Youtubu šteje 19.200 ogledov (oktober 2018), gre za afriško pesem *Thula baba, thula sana*, od tega predstavljajo Francozi 53 % vseh obiskov našega kanala,
- najbolj obiskan posnetek slovenske pesmi, *Naj bo lep ta dan* skupine Gloria, šteje 5.000 ogledov in je Danijelova priredba, za katere notni zapis nas je prosilo največ zborov po elektronski pošti,
- je drugi najbolj obiskan posnetek angleške skladbe *Hit the Road, Jack*, ki ga je poklikalo in mu prisluhnilo 4.750 obiskovalcev Youtuba, najbolj je pritegnil pozornost Nemcev, saj kar 80 % vseh klikov pripada prav njim,
- največji delež vseh ogledov našega kanala na Youtube predstavljajo poslušalci stari od 18 do 34 let (70 %),
- organiziramo ob zaključku leta krst za nove pevce, ki je sestavljen iz dveh delov: pisni izpit iz poznavanja zbora (naloge različnega tipa in težavnosti), sledi ustni del, kjer novi pevci žrebajo 3 vprašanja od trenutno 42 vprašanj, število bo seveda še raslo. Novi pevci morajo poznati vse anekdote, vse posebne dogodke, uspehe, posebnosti zbora in njegovih članov (sedanjih in nekdanjih), od začetkov Vite do danes. Prebrati morajo vse bloge, pregledati ves facebook in spletne strani zbora ter dobro prisluhniti starejšim pevcem, ko na vajah radi obujamo posebne dogodke. Po opravljenem izpitu sledi vitaška prisega;
- najmlajša članica zbora šteje 14 let, najstarejši član pa 52 let,
- smo do zdaj imeli najštevilčnejšo publiko imeli v Mostarju, ko smo med katoliško mašo peli 700 ljudem,
- se je od zadnje obletnice (2013) do danes rodilo petim/šestim vitašicam osem bodočih vitašev (šest fantkov, dve deklici), eden pa je pravkar na poti.
- trenutno prevladujejo naslednja astrološka znamenja: Tehtnice, Strelci in Dvojčki.

da smo lahko nastopili s slavnim triom Eroika, z vodilno madžarsko zasedbo Sárik Péter Trió, z znanim glasbenikom Žanom Serčičem, pri tem moramo omeniti tudi Petra Ošlaja, ki je bil povezan z našimi najzahtevnejšimi nastopi in snemanjem v studiu. Štiri leta zapored smo gostili zbore na skupnem *Pomladnem pevskem prebujanju* v sinagogi (MePZ Štefana Kovača Murska Sobota, MePZ Orfej Celje, Moški vokalni kvintet Aeternum, EXPE iz Celja) in vedno poskrbeli za obiskane božične koncerte (nekoč v lendavski katoliški cerkvi, zadnji dve leti v lendavski gledališko-koncertni dvorani). Dvakrat pa smo se podali na obisk k prijateljskemu zboru iz Novega Sada, ki deluje pod okriljem tamkajšnjega *Društva Slovencev Kredarica*, dvakrat smo se odzvali tudi vabilu madžarskega zbora *Soli Deo Glória* – ki organizira vsako leto zborovsko srečanje v Balatonszárszóju – in smo ga pred kratkim gostili na *Večeru mednarodne zborovske glasbe*, ki ga je organiziral naš zbor. Vsako leto pa se udeležimo območnega srečanja pevskih zborov, večinoma v Turnišču, ter sodelujemo na prireditvah ZKD in JSKD Lendava. Če dobro premislim, ni bilo malo dela v zadnjih 5 letih. Vsako sodelovanje je bilo za razvoj zbora koristno.

› PEVKE IN PEVCI KPZ VITA

Komorni pevski zbor je zaznamovalo in pevsko bogatilo od nastanka Vite 56 pevk in pevcev, v Spominčicah še dodatnih 10, danes nas aktivno poje 22, a se ta številka seveda ves čas spreminja. Kdo poje najdlje v KPZ Vita? Med te sodijo: Miran Dominko in Marjetka Graj (oba 16 let, peti sta začela že pri Spominčicah), Gabriela Zver in Simona Šamu (obe 14 let), Danijel Berden 4 leta kot pevec, nato kot zborovodja (skupaj 13 let), Dušan Zver (11 let), Žiga Benko in Tina Šendlinger (skoraj 10 let), Dolores Roudi (8 let), ostali člani zbora pa pomembno prispevajo h kvaliteti petja našega zbora: že več kot pet let, kar nekaj altistk točno 5, nekaj pa je novejših pevcev, a njihov glas že pomembno zaznamuje zven zbora.

Čeprav so lahko med pevci, pevkami precejšnje razlike v letih, nas vse povezuje glasba: skoraj vsi smo obiskovali ali končali glasbeno šolo, nekateri tudi študij glasbe (Danijel Berden, Rihard Lebar), večina starejših članov zbora je zaposlenih v šolstvu (vrtec, osnovne šole, srednje šole), naši študenti so tako ali drugače pedagoško ali glasbeno usmerjeni, enako dijakinje, kdor pa ni povezan s šolstvom, pa igra na kakšno glasbilo ali pleše.

AKTUALNA POSTAVITEV ZBORA:

SOPRAN 1:
Marjetka Graj
Elvira Feher
Gabriela Zver

SOPRAN 2:
Simona Šamu
Kaja Žižek
Noémi Vegi

ALT 1:
Tina Šendlinger
Sandra Vida
Gordana Miholič
Melani Horvat

ALT 2:
Dolores Roudi
Anja Ftičar
Tünde Kovač
Alenka Vida

TENOR:
Rihard Lebar
Dušan Zver

BARITON:
Ladislav Kopinja
Miran Dominko

BAS:
Jan Lőrinc
Žiga Benko
Nejc Šendlinger

Zborovodja: Danijel Berden (bas)

KPZ Vita s triom Eroika po koncertu (Foto: Nara Dominko)

Franc Koren

Smo v Lendavi imeli kralja?

Predstavitev srebrnika dolnjelendavskega bana Nikolaja Haholda

Numizmatični spomeniki, med njimi tudi prikaz tega srebrnega novčiča dolnjelendavskega Nikolaja Haholda, živijo v posebnem romantičnem odnosu z minulimi rodovi. Prihajajo iz globine časa in prestopajo distanco med sedanjostjo in preteklostjo. Denar s svojo sporočilnostjo prikazuje estetsko vsebino in kulturo nekega časa v oblikovnem, materialnem in izvedbenem vidiku. Stilsko izrazna in morfološka vsebina, figurativna in simbolna formulacija ter tehnična konstitucija kovanja nam sporočajo tudi umetniške in komunikacijske tokove tistega časa. Star denar namreč izvira iz humusnega kulturnega miljeja naših prednikov, v katerega je bil največkrat tudi dobesedno zakopan.

Banus Nikolaus Hahold oz. ban Nikolaj Banffy, kot se ga največkrat omenja, čeprav sta priimek Banffy prevzela šele njegova sinova Štefan in Janez, vladar »Slovenje« (madžarsko: Tótország, nemško Windischland, službeno *regnum Sclavoniae*), Hrvaške in Dalmacije v letih 1343–1346 je s kovanjem lastnega denarja, srebrnih banovcev, prav gotovo povzročil revolucijo na področju, ki mu je uradno vladal kot podkralj ogrskega kraljestva pod kraljem Ludvikom I. (1342–1382). Videz in besedilo na srebrnikih je povsem odstopalo od dovoljenega oziroma je povsem odstopalo od prejšnjih kovov, ki so bili na tem področju v uporabi že 100 let.

Začetek kovanja srebrnikov »banovcev« je administrativno povezan z banovanjem Štefana Gutkelda v letih 1248–1260, ki ga je kralj Bela IV. pooblastil za kovanje denarja v Pakracu, čistine 15 lotov (87,5 % srebra), po vzoru breških pfeningov, moral pa se je posluževati zalog srebra iz rudnika v Srebreniku, ki so ga pred kratkim odkrili. Zaradi trgovskega prestiža mesta Zagreba so kovnico okrog leta 1260 premestili tja.

Skozi 13. in 14. stoletje (1248–1355) so bani kovali srebrne novce (banski dinar, banovec, *moneta banalis* ali *denarius banalis)* dveh vrednosti, in sicer dinar in poldinar ali obol. Dinarji so bili povprečne teže 0,90 grama in premera 15 mm, medtem ko so bili oboli polovične teže, torej 0,45 grama in širine 12 mm. Na licu (aversu) dinarja se je nahajala kuna v teku med dvema pet-, šest- ali

Repliki dolnjelendavskega banovca Nikolaja Bannfyja (Društvo zbirateljev Pomurja »Lindva«)

sedemkrakima rozetama, zvezdama. V dvojni krožnici se je nahajal napis MONETA REGIS P(ro) SCLAVONIA ali MONETA DVCIS P(ro) SCLAVONIA v različnih variantah. Na zadnji strani (reversu) je dvojni križ, pod katerim sta dve kronani glavi, obrnjeni ena proti drugi, nad njima zvezda in polmesec in ob robovih križa oznake v obliki krogcev, ptic, lilij in podobno.

Banovec, kovan pod banom Štefanom Gutkeldom v letih 1248–1260, težak 0,93 g, čistoče 0,928 tisočine srebra.

Pozneje se pojavijo na dveh straneh križa tudi signature. Po teh oznakah lahko ugotovimo, kateri ban je koval posamezen novec, ali pod katerim kraljem je bil kovan. Čeprav so kovance nehali kovati okrog leta 1355, so po odredbi kraljice Marije Anžujske banovce vzeli iz prometa šele leta 1384. Prav zadnji znani banovec je bil kovan pod drugim banovanjem dolnjelendavskega Nikolaja Haholda v letih 1353–1355. Razlogi, da so banovce povlekli iz obtoka, čeprav so bili zaradi kvalitete zelo priljubljeni in cenjeni, niso znani.

Sam denar je bil kovan v velikih količinah in se je uporabljal na področju severno od Drave, (tudi na področju današnjega Pomurja), v okolici Zagreba, Srema, predelih severne Bosne, tudi v Dalmaciji in Primorju, čeprav so bile tam najdbe redke. Zaradi stalne kvalitete kova in čistine srebra, ki sta bili strogo regulirani in nadzirani s

Ponaredek banskega denarja iz bakra Henrika Gisingovca iz časa okrog leta 1269/1270, vidni so ostanki posrebritve.

strani banov, je bil denar sprejet in v obtoku po celotni srednji Evropi. Prav zaradi tega so se mnogokrat pojavljali na trgu različni ponaredki, ki so bili največkrat kovani iz bakra in le posrebreni.

Kot smo že omenili, so po letu 1260 banovce kovali v Zagrebu, po navadi 11. novembra, po prazniku sv. Martina, do konca leta. Na čelu kovnice je bil tako imenovani »comes cameraes« s svojimi uslužbenci, ki je bil direktno odgovoren banu. Po takratnih pravilih je ban svobodno razpolagal s prihodki kovnice in tudi izdajal oprostitve od plačila dajatev. Glavni prihodek bana je predstavljala razlika med dejansko in nominalno vrednostjo kovanca, ki je za časa banovanja Nikolaja Haholda znašala okrog 46 %. Prav tako je bil banov pomemben prihodek trgovski davek, ki ga je moral letno plačati vsak trgovec v višini 6 srebrnikov.

Banovec, kovan pod kraljem Štefanom V. (1270–1272) in banom Ivanom Pektarijem, oznake S–R (stefanus rex) s strešico nad črkami.

Navedene tipe kovancev so kovali z manjšimi razlikami in oznakami vse do leta 1343, ko je z banovanjem nastopil dolnjelendavski velikaš Nikola Hahold. Po znanih podatkih iz Hrvaške enciklopedije je Nikola svojo mladost preživel na dvoru kralja Karla I. Roberta. Kasneje je bil zaupnik in prijatelj Karlovega sina Ludviga I. Anžujca. Bil je župan Zalske županije (1324–1343 in 1349–1351) in magister kraljeve konjenice (1342–1343). Ban celotne »Slovenje« je postal leta 1343, celotne takratne Hrvaške in Dalmacije leta 1345, ki ji je vladal do 1346 in ponovno od 1353 do 1356 leta.

Kdaj in kje je koval svoj denar, ni znano, vendar je med letoma 1343–1346 dal v obtok banovce, ki so po obliki, videzu in sporočilnosti odstopali od vseh do tedaj znanih. Iz zapisov, ohranjenih iz tedanjega časa, je znan le podatek, da je leta 1344 ban Nikolaj dal kovnico in njene

prihodke za eno leto v zakup za 300 mark novih denarjev Jakobu, sinu Ulfarda, meščanu Gradeca; Nikoli, sinu Pavla in Cvetku, sinu Stavljena, meščanoma Koprivnice. Vsak zakupnik je plačeval še 25 mark mesečnih dajatev, če je slučajno zamujal s plačilom dajatve, je bila določena kazen v višini 10 mark. Za lažje razumevanje je potrebno povedati še, da je »marka« utežna mera in je največkrat dobila ime po mestu ali področju, v katerem je nastala. V našem primeru je to slovenska oz. zagrebška marka, katere protiutež je današnjih 237 gramov. Običajno so iz ene marke skovali 200 denarjev (banovcev) oz. 400 obolov (polovičarjev). Nepisano pravilo je bilo, da bi naj en denarij vseboval gram srebra. Prav tako je znan podatek, da med bani, ki so kovali v Zagrebu, ni navedenega dolnjelendavskega bana Nikolaja.

V čem se je razlikoval omenjeni banovec od dotedanjih kovov?

- Če pogledamo avers kovanca (slika desno), opazimo naslednje razlike.
- Namesto standardnega napisa MONETA REGIS P(ro) SCLAVONIA ali MONETA DVCIS P(ro) SCLAVONIA je napis MONETA NICOLAI BANI.
- Namesto pet-, šest- ali sedemkrake zvezde pod in nad kuno je nad kuno podana kraljevska krona in pod kuno list deteljice.
- Kuna je obrnjena na levo namesto na desno (na nasprotno stran kot po navadi).
- Na reversu kovanca (slika levo) opazimo naslednje razlike.
- Pod križem sta namesto dveh kraljevih glav, ki si stojita nasproti, vgravirani dve bikovi glavi – zaščitni znak grba Banffyjevih.
- Na dveh straneh križa sta oznaki B–n, ki pomenita začetnici Nikolaja Banffyja, čeprav so bile dovoljene le začetnice kralja.
- Nad križem sta dva polmesca in nad glavami bikov dva križa, kar do tedaj ni bilo v navadi.
- Prav tako je občutna razlika v teži. Oba prikazana kovanca na sliki sta za polovico lažja, kot je bilo običajno.

Denar banovec dolnjelendavskega bana Nikolaja Haholda, kovan med letoma 1345 in 1346, premera 14 mm in teže 0,46 g.

Obol – polovičar dolnjelendavskega bana Nikolaja, kovan v letih 1345–1346, premera 11 mm in teže 0,19 g.

Kaj so razlogi za take spremembe? Se je Nikolaj Hahold razglasil za kralja »Slovenje«, Hrvaške in Dalmacije? Kje in v kakšni nakladi so bili kovani takšni »bogokletni« novci? Kateri graver si je upal narediti osnutke? Zakaj so tako redki, če so vsi ostali kovi prisotni na numizmatičnem tržišču v veliko večjem obsegu in se njihova cena giba od 20 do 300 €, odvisno od ohranjenosti, in pod katerim banom so bili kovani? Do danes sem odkril pet primerkov, ki jih hranijo v numizmatičnih kabinetih v Sarajevu, Osijeku in v Budimpešti ter prikazana kovanca na slikah, ki sta v lasti zbiralca Nikole Gerloviča iz Subotice. So tudi te namensko uničevali oziroma pretapljali, tako kot kovance celjskih grofov, da bi izbrisali spomin na samozvanega »kralja«, ki se je leta 1346 boril v Zadru z ramo ob rami z ogrskim kraljem Ludvigom I. proti Benečanom in bil težko ranjen? Odgovorov ne poznamo. Omenjeni kovanec, ki je bil kovan v dveh različicah, je dejansko tako redek, da ga le izjemoma najdemo v numizmatičnih katalogih in je njegova vrednost pravzaprav ljubiteljska, kar pomeni, da njegova cena nima limita. Ob analizi omenjenega kovanca lahko ugotovimo oziroma predvidevamo sledeče.

MONETA NICOLAI BANI pomeni »denar bana Nikolaja« ali »denar Nikolaja Banffyja«. Prejšnji napisi na kovancih so točno določali področje veljavnosti tega denarja (SCLAVONIE) in niso opredeljevali, kdo izvaja oblast (kateri ban) na tem področju, temveč kdo vlada na tem področju (signature trenutno veljavnega kralja Ogrske). Pri banu Nikolaju je prav obratno. Signature, črki **B–n** na obeh straneh križa sta začetnici Nikolaja Banffyja in ne kralja, kar kaže na to, da se je Nikolaj sam »razglasil« za kralja.

Na to kaže tudi grb Haholdov, poznejših Banffyjevih. Dve bikovi glavi pod križem sta nadomestili dve nasproti si stoječi kraljevi glavi, ki sta ponazarjali enakopravnost pri vladanju tako bana kot ogrskega kralja. Kot da bi hotel dolnjelendavski ban Nikolaj Hahold s tem še bolj poudariti svojo samostojnost pri vladanju.

Tudi znak krone nad kuno in sama krona, ki je tipičen znak vladarja, pripovedujeta o tem, da je ta kovanec kovan po naročilu kralja.

List deteljice pod kuno je v srednjeveškem času največkrat pomenil priprošnjo za »srečo« in »zdravje«, ki naj spremljata novo kraljevino.

Kuna je obrnjena v nasprotno stran, na desno in ne na levo, kar lahko pomeni, da sedaj prihajajo ukazi in povelja z nasprotne strani, kot je bila dotedanja praksa. Kuna oziroma kunino krzno je že od nekdaj pomenilo plačilno in menjalno sredstvo na področju »Slovenje«, Sclavonie.

Od starih oznak je v nespremenjeni obliki ohranjen le dvojni križ, ki kaže na privrženost krščanski veri in papežu, brez čigar blagoslova ni obstajala nobena državna tvorba na tem področju.

V kratkem času po drugem »banovanju« dolnjelendavskega Nikolaja Haholda, med leti 1353 in 1356, so banovci izginili iz obtoka. Zadnji znani kovanec (poldenar – obol) je bil prav Banffyjev iz leta 1455, o katerem pa je še manj podatkov kot o omenjenih v tem zapisu. Zakaj so po stotih letih prenehali kovati priljubljene in zelo uveljavljene srebrnike? O tem ni ohranjenih dokumentov, vendar obstaja uveljavljena teza, da so zaradi slabše kvalitete in stalnega nihanja čistoče srebra ogrskih kraljevih kovancev kot tudi omejenih dobičkov od kovanja postali na dvoru nevoščljivi in so enostavno prepovedali kovanje banovcev.

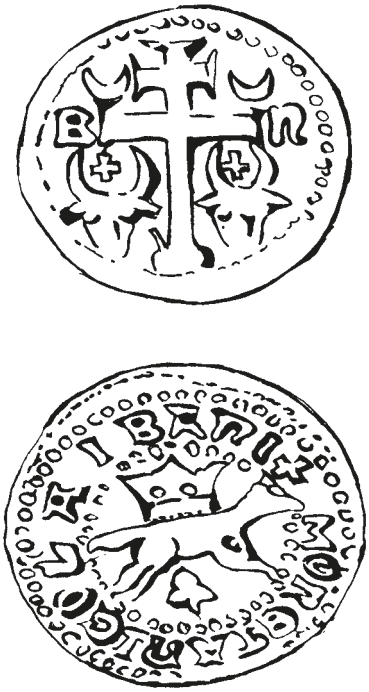

Skica dolnjelendavskega banovca Nikolaja Bannfyja iz knjige »Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske«, avtorja profesorja Božeta Mimice iz leta 1971.

Zaradi pomanjkanja zgodovinskih virov in dejstev lahko špekuliramo še naprej. Vendar je denar že od svojega pojava poleg menjalne imel več funkcij. Prav sporočilnost denarja je tista, na osnovi katere so bila razkrita in potrjena mnoga zgodovinska dejstva. Če se na osnovi napisanega še enkrat vprašamo, **ali smo imeli v Lendavi kralja,** lahko kar upravičeno pritrdimo vprašanju, čeprav bo potrebnih še mnogo ur brskanja po arhivih in razkrivanja zgodovinskih dejstev. Je pa nujno, v kolikor nam bo uspelo pridobiti še kakšen kos, da omenjeni kovanec uvrstimo tudi na zemljevid slovenske numizmatike in predvsem materialne kulturne dediščine. S tem mu damo veljavo, ki mu pripada in osvetlimo še en košček naše lokalne zgodovine.

Članek je le del širše zastavljenega projekta z naslovom »*Pravica kovanja denarja družine dolnjelendavskih Banffyjev,*« ki ga v okviru Društva zbirateljev Pomurja »Lindva« pripravljam za izdajo v knjižni obliki.

VIRI:

- **Hrvatski institut za povijest** (http://hipsb.hr/slavonija/).
- **Prof. Bože Mimica: Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske.**

mag. Gabriela Zver › DSŠ Lendava/KKI Lendva

Cankarjeva stoletnica skozi perspektivo lendavskih gimnazijk

Del šolske svečanosti ob letošnjem kulturnem prazniku smo na *Dvojezični srednji šoli Lendava* namenili Ivanu Cankarju in njegovemu ustvarjanju. V ozadju so se na platnu prikazale izbrane strani iz tridelne zbirke *Cankar v stripu*, ki je bila izdana kot osrednji knjižni poklon našemu največjemu pisatelju. Gre za priredbe Cankarjevih del, ki so jih za mlade v obliki stripov ustvarili znani avtorji in ilustratorji (A. Rozman Roza, D. Stepančič: *Hlapci*; B. Gorenc Pižama in T. Komadina: *Moje življenje*; Žiga X Gombač in I. Šinkovec: *Hlapec Jernej in njegova pravica*). Izvode imamo tudi na naši šoli, bralci *Lindue* si jih lahko izposodite tudi v lendavski knjižnici.

Kot je izjavil pisatelj Boris Pahor »*Beri Cankarja, ker je zmeraj sodoben.*« – tako trdim vedno znova tudi jaz, kadar v šoli obravnavam Cankarjeva dela. Sicer učenci že v osnovni šoli spoznajo kakšno Cankarjevo delo, toda šele v srednji šoli se začnejo zavedati veličine Cankarjevih del in ga kot pisatelja začenjajo razumeti, ko skozi obravnavo bogatega opusa z učiteljem obravnavajo družbene razmere, različna moralna vprašanja, politična spletkarjenja in mačehovski odnos do kulture. Dijaki hitri spoznajo, da se po 100 letih v družbi, žal, skoraj nič ni spremenilo. Cankar je tako aktualen, da kar boli, kot da bi bral sveže novice o aktualnem družbeno-političnem dogajanju v Sloveniji.

Poglejmo nekaj najbolj znanih Cankarjevih besed o družbi in človekovem značaju pred stotimi leti:

- *Narod si bo sodbo pisal sam, ne frak mu je ne bo in ne talar. (Hlapci)*
- *Hlapci, za hlapce rojeni, za hlapce vzgojeni, ustvarjani za hlapčevanje! Gospodar se menja, bič pa ostane in bo ostal na vekomaj zato, ker je hrbet skrivljen, biča vajen in želján! (Hlapci)*
- *Kadar ne bo nikogar več, ki bi jim roko poljubil, je tudi iztegovali več ne bodo. (Na klancu)*

Projekcija stripa med šolsko proslavo v lendavski gledališko-koncertni dvorani

- *O domovina, ti si kakor vlačuga: kdor te ljubi, ga zasmehuješ! (Pohujšanje v dolini šentflorjanski)*
- *Rekel sem, da ne maram plota in ne vesti, če mi je kamen na poti, ga brcnem stran.* (zločinec Kantor Maksu, *Kralj na Betajnovi)*
- Žurnalist ne sme imeti prepričanja! ... (poslanec Grozd novinarju Ščuki, *Za narodov blagor)*
- *Kdor dandanes javno laže, — laže za narodov blagor. Kdor govori javno resnico, — ga smešijo in preganjajo ter naposled uničijo, — za narodov blagor! /.../ In za narodove ideale; — ta narod ima namreč ideale — in koliko idealov! Le prestopi se nerodno na cesti, pa stopiš idealu na kurje okó! In kakšni boji se bijejo za te ideale!* (literat Siratka, *Za narodov blagor)*

- »Doktor Grozd in doktor Gruden sta poštena človeka. Zakaj bi ne skrbela zase, kakor skrbimo zase mi drugi? Ti, dragi moj, trguješ s suknjami, doktor Grozd trguje z narodovimi ideali! Razloček je samó ta, da je suknjo težje napraviti in težje zakrpati, nego navaden ideal ...« (Siratka, *Za narodov blagor)*
- Če je potrebno, da živi človek v gnoju, je najbolje, da živi zmerom v istem gnoju. Zakaj vsak gnoj smrdi, najbolj pa od začetka; pozneje se ga človek privadi! (zdravnik, nekdanji idealist, svetuje učitelju idealistu *Martinu Kačurju)*
- *Veste že torej iz izkušnje, da poučevanje naroda ni dobro in koristno opravilo. Ogibajte se ga torej ... (*zdravnik učitelju *Martinu Kačurju)*
- Čast učiteljeva zahteva, da bodi danes bel in jutri črn, kakor ukazuje gospodar. Nadalje še zahteva, da imej glavo na voljnem konopcu, zato da se lahko s pridom priklanja na vse štiri strani; in tudi zahteva, da bodi koleno ne od kosti, temveč od testa, zato da klekne sredi ceste v blato, če je prilika in ukaz. In naposled še zahteva, da imej učitelj zaklenjena usta, ključ do ključavnice pa obešen na šolske duri. (učitelj Jerman nadučitelju in župniku v *Hlapcih)*

Cankar je vedno računal na učitelje, upal je, da se bodo iz hlapcev končno prelevili v prave intelektualce, ki znajo živeti po svoji pameti in v dobrobit družbe ter da bodo končno zbrali moč ter tako spreminjali družbo in obračunali s samodržci vseh vrst. Kje so ti izobraženci danes? Kaj pa manj izobraženi, kakšne so njihove vrednote? So kaj boljši, da lahko sodijo o drugih? Koliko smo napredovali od Cankarjevih časov? Naj vsak presodi sam.

Ko so dijaki 3. a-razreda (program Gimnazija) dodobra spoznali Cankarjevo ustvarjanje, sem jih prosila, naj za spletno stran *Ljubim umetnost*, ki jo urejam že od leta 2004, napišejo še kaj izvirnega o Cankarju, o tem, kako so ga podoživeli na urah, med obravnavo snovi, uporabijo pa lahko tudi svojo domišljijo, oblika izdelka ni bila določena. Nisem jim želela dati natančnih navodil, nikamor jih nisem usmerjala, ker sem želela, da so izvirni. Kaj so ustvarili? Uživajte v branju nekaj njihovih stvaritev. ☺

Lučka Vidič: **Cankar v Belli Venezii**

O Cankarju sem veliko slišala že v osnovni šoli, čeprav ga kot avtorja nismo podrobneje spoznali, le nekaj osnovnih stvari. V srednji pa smo preučili veliko njegovih del, kot so Kralj na Betajnovi, *Pohujšanje v dolini šentflorjanski, Hiša Marije Pomočnice, Na klancu, Martin Kačur, Hlapci, Za narodov blagor* in *Kostanj posebne sorte*.

Odločila sem se, da ga povabim k sebi, saj sem se želela z njim pogovoriti o njegovih čudovitih delih. Dodala sem ga na aplikaciji *Snapchat* in takoj sva začela snapati. Želela sem ga povabiti na kavo, vendar me je prehitel, saj me je povabil celo na kosilo. Vprašal me je, kje bi želela z njim kositi. Brez pomisleka sem rekla, da v Belli Venezii. Cankar je bil nekaj let starejši od mene, zato mi je bilo nelagodno, saj nisem želela, da bi kdo pomislil, da se med nama kaj plete. To sem mu na začetku tudi povedala, da ne bo pomote. Razumel je. Tako sva se tisto soboto dobila na parkirišču Belle Venezie. Ko sva se že od daleč zagledala, je bilo obema rahlo nerodno, saj sva se zdaj videla prvič v živo. Cankar je bil oblečen v črne oprijete hlače, copate Adidas in belo majico. Jaz pa sem oblekla črno oprijeto obleko in obula črne čevlje z visoko peto. V znak pozornosti mi je prinesel rdečo vrtnico. Res je nisem pričakovala. Takrat mi je postalo še bolj nerodno. Objela sva se v pozdrav, nato pa vstopila v restavracijo. Cankar seveda prvi, da mi je odprl vrata.

Ko so natakarji videli Cankarja, so bili vsi presenečeni, saj je skozi njihova vrata vstopila slavna osebnost. Takoj so naju lepo pozdravili in naju pospremili do najboljše

mize. Sedela sva na balkonu, kjer je rahlo pihljal veter. Božal mi je rdeča lica in mršil dolge lase. Natakar naju je prijazno vprašal, ali bi spila kozarec vina na račun hiše. Kot mladostnika sva seveda bila takoj za. Bella Venezia je znana po svojih okusnih italijanskih testeninah, zato sem predlagala Cankarju, naj jih poskusi. Naročila sem si špagete carbonara, on pa njoke z ingverjem in lešniki. Obe jedi sta bili odlični.

Nato je pogovor nanesel na Cankarjeva dela. Povedala sem mu, da mi je bil zelo všeč roman *Hiša Marije Pomočnice*. Zanimivo mi je bilo, kako je prikazal vrabčka, ki je bil simbol življenja in svobode ter ga dekleta niso marala, saj so se zavedala, da živijo v ujetništvu in bo njihovo življenje najverjetneje kratko. Poistovetile pa so se s kanarčkom, ki je bil sposoben živeti z njimi v ujetništvu. Cankar mi je povedal, da je ta roman posvetil svoji prijateljici Amaliji, ki je bila hudo bolna. Ko pa me je vprašal, ali me kaj moti, sem mu brez pomisleka izjavila, da ni ravno domiseln z imeni, saj so v skoraj vsaki od njegovih zgodb ista imena, kar me je zelo zmotilo. Na obrazu mu je pisalo, da sem ga s tem komentarjem rahlo prizadela, zato sem hitro dodala, da so drugače zgodbe fantastične in da se človek z njimi lahko poistoveti, kar mi je zelo všeč. Takoj je bil boljše volje. Obljubil mi je, da bo naslednji roman posvetil meni. Bila sem počaščena, saj česa takega zame ni storil še nihče.

Cankar nama je naročil še tiramisu, ki sva ga v trenutku pojedla, nato pa je kot kavalir prosil za račun. Bilo mi je nerodno, saj sem mislila, da si bova račun delila. Cankar mi tega ni dovolil. Hitro je iz žepa potegnil bančno kartico in plačal. Odpravila sva se po stopnicah navzdol in skozi glavna vrata. Pri izhodu naju je čakal šef Ivek in naju zaprosil, če naju lahko fotografira, saj je želel, da bi slika s tako imenitnim gostom visela na zidu njihove restavracije. Še enkrat so naju vsi pozdravili in se osebno zahvalili Cankarju, da je obiskal njihovo restavracijo.

Moj lajf, strip

Cankar je z nasmeškom dejal, da bo še večkrat prišel, saj so mu bili zelo všeč hrana, prostor in gostoljubnost zaposlenih. Njihovi obrazi so bili polni radosti. Poslovila sva se in si obljubila, da se kmalu vidiva. Usedel se je v avto in mi pomahal v slovo.

Domov sem šla srečna, saj je dan bil popoln in drugačen od drugih dni. S Cankarjem sva ostala v stiku in kmalu ponovila najino druženje.

Alison Zver:
Cankarjeva 100. obletnica

Prvič sem o Ivanu Cankarju slišala v osnovni šoli, pri pouku slovenščine. Veliko se je govorilo o njem in učiteljica nas je opozorila, da bo snov o Cankarju v srednji šoli zahtevna. Mene osebno takrat Cankar ni zanimal, saj v osnovni šoli še nismo bili dovolj zreli, da bi razumeli zahtevna dela. V srednji šoli pa smo Cankarja obravnavali v 3. letniku. Spoznali smo njegov življenjepis in skoraj vsa njegova dela. Moj pogled na njegovo ustvarjanje se je zelo spremenil, saj ga zdaj že lažje razumem.

Napisal je ogromno vrhunskih del. V vsakem se skriva globoko sporočilo, ki je večinoma povezano z realnimi te-

mami sveta. Cankar je zelo rad opisoval družbeno dogajanje določenega časa in kritiziral napake družbe. Izdal je več zbirk črtic, med katerimi mi je bila najbolj všeč zbirka *Podobe iz sanj*. V njej je izšla tudi črtica *Kostanj posebne sorte*, ki je v meni pustila najbolj globoko sled. Črtica govori o kostanju, ki stoji v samotni naravi, daleč od ljudi. Ta kostanj je bil drugačen od drugih, zato so ga vsi občudovali. Cankar je v črtico vključil Marjeto, ki je sanjala, da po kostanju leze zlati hrošč, kmalu pa je bilo toliko hroščev, da je primanjkovalo listov, temu pa je sledilo, da je eden od hroščev padel z drevesa naravnost v Marjetino naročje in ji nato lezel po naročju prav do nosu. Ona se je zbudila in premislila svoje sanje. Pod kostanjem, med koreninami, je kopala vse do jutra. Naenkrat je zavpila in zbežala v vas ter je vaščanom povedala, kaj je videla. Takoj so se odpravili h kostanju. Videli so, da je okrog njega razkopana zemlja, v njej pa nakopičene človeške lobanje. V tej črtici kostanj kot drevo predstavlja simbol življenja in moči. Marjetin popačen obraz ponazarja hude posledice svetovne vojne, zlati hrošči so simbol bogastva, pokopališče pa predstavlja morijo, ki jo je prinesla prva svetovna vojna. Pravzaprav pa je simbolna celotna pripoved. Najbolj všeč mi je bilo sporočilo črtice, ki je se skriva na koncu zgodbe v dveh povedih – »*Zdaj se je izkazalo od kod ta moč, ta ljubezen in ta mladost.*« Srečamo se s spoznanjem, da je smrt pogoj za življenje. »*Oj, prijatelji, ljubi moji, to nam bodo še cveteli kostanji.*« Ta poved pa je napoved množične smrti, ki jo bo prinesla naslednja, torej 2. svetovna vojna, ali pa pomeni, da bomo še odkrili kakšno množično grobišče. Ideja črtica je zaupanje v življenjsko moč in v vse tiste vrednote, ki jih simbolizira Cankarjev kostanj, to pa so: dobrota, ljubezen in vztrajanje.

Lea Halas: **Namišljeno Cankarjevo dopisovanje s Francko**

Pismo Cankarju št. 1

Dragi Ivek!

Spomnim se dneva, ko so te premestili v naš razred. Bila je ljubezen na prvi pogled. Ah, te tvoje oči ... Se še spomniš najinega prvega zmenka? Bila sva na kavi v baru *Retro Cafe*. Sedela sva tam levo, v kotu, se spomniš? Kakšen kavalir, na koncu si mi celó plačal kavico. To je danes redkost. S tabo se res lahko pogovarjam o čemer koli. Posebej si me navdušil pri pouku slovenščine, ko si prebral svoj spis. Kako dober spis, wow! Res imaš talent za pisanje! Očaral si vsa dekleta v našem razredu. Nikoli ne bom razumela, kako je lahko nekdo tako pameten in nadarjen padel razred. Ampak dobro, jaz sem tega po tihem celo vesela, saj smo te v razred dobili mi. Tako sem te lahko opazovala vsak dan. Vedno bolj sem bila zaljubljena, ko sem na hodniku doživela razočaranje, da te bodo suspendirali iz šole. Nikoli ne bom razumela, kako je lahko nekdo tako dober, tako slab. Z mano si vedno delal kot z najlepšo cvetlico na vrtu, pa čeprav nisva bila par. Vsi tvoji nežni pogledi, dotiki ... Nikoli te ne bom pozabila.

Z ljubeznijo,

tvoja Francka

Čez en teden...

Pismo Cankarju št. 2

Čuj, ti!
Ne zaslužiš si več nobene moje solze! Prav vesela sem, da so te suspendirali, da veš! Kako si mi lahko storil kaj takega? Osvajaš me, dosežeš, da sem čisto nora nate in

potem po enem mesecu izvem, da si se na skrivaj ljubimkal z mojo najboljšo prijateljico Minko?! Res si bedak, totalna nula, ničvrednež!! Pa sem te imela za tako dobrega, še celo za kavalirja. Da boš vedel, nisi nič boljši od drugih! Ravno obratno, še slabši! Pa sem te imela za tako dobrega. O moj bog, res, kako sem lahko spregledala, kakšen bedak si? Z mojo najboljšo prijateljico, kaj res? Imaš sto drugih deklet na šoli in potem izbereš prav njo? Minki prav nič ne zamerim. Ona se je prav tako ujela v tvoje pasti kakor jaz. Lahko te je sram! Niti pomisliti nočem na to, koliko drugih deklet si še imel po tem, ko sem izvedela, česa si sposoben. Upam, da boš izginil od tod in da te nikoli več ne bom videla v svojem življenju!

Tvoja največja sovražnica Francka

Zala Puklavec:
Obdukcijsko in policijsko poročilo policistke Zale o Cankarjevi smrti

Obdukcijsko in policijsko poročilo

Ime in priimek: Ivan Cankar

Kraj in datum rojstva: Vrhnika, Kranjska, 10. 5. 1876

Kraj in datum smrti: Ljubljana, 11. 12. 1918

Patološka diagnoza:

- več zaporednih udarcev v glavo s kovinskim predmetom,
- več telesnih poškodb zaradi padca po stopnicah,
- znaki hude podhladitve,
- krvni test je pokazal visoko, vendar ne smrtno dozo nikotina v krvi.
  - **Vzrok smrti:** poškodba lobanje in podhladitev.

Policijsko poročilo:

- Cankar je po govoru na posvetu socialdemokratske stranke šel na svež zrak, da bi pokadil cigareto. Padel je po stopnicah in nezavesten obležal.
- **Izjava očividca:**
  Poslušal sem govor Ivana Cankarja na posvetu socialdemokratske stranke. Cankar je v svojem govoru jasno izrazil svoj odpor do kraljevine SHS. Po govoru sem šel za njim na svež zrak. Prižgal si je cigareto in jo že skoraj pokadil, ko so ga trije srbsko govoreči moški prijeli in ga je eden začel udarjati po glavi s kovinskim predmetom, nato pa so ga porinili po stopnicah in odšli.

Hlapec Jernej in pasja pravica, strip

Uradno poročilo:

Ivan Cankar je padel po stopnicah in umrl zaradi podhladitve.

Pripis Zaline profesorice:
Bralci lahko o čudnih okoliščinah Cankarjeve smrti berete tudi na različnih spletnih straneh, poiščite jih in presodite sami, čemu boste verjeli.

SLIKOVNO GRADIVO, VIRI:

- **rdeča Cankarjeva slika – osnovna fotografija vzeta s spletne strani: http://bellavenezia.si/sl/gallery/**
  (dodatna obdelava zaradi zgodbe dijakinj, mag. Gabriela Zver)
- **slika Cankarja in Prešerna**
  (dodatna obdelava zaradi zgodbe dijakinj, mag. Gabriela Zver)
- **fotografija posneta na proslavi: Lilla Hodonicki**
- **skenirani sliki iz knjižnih izdaj Cankar v stripu**
  (skenirala mag. Gabriela Zver)

Janja Magdič › JSKD OI Lendava

»Strici so mi povedali in zadovoljni odšli ...«

JSKD OI Lendava že nekaj let aktivno skrbi za literarno ustvarjanje otroških in odraslih ustvarjalcev preko literarnih šol JSKD, literarnih, gledaliških in glasbenih večerov ter literarnih delavnic. V zadnjih treh letih smo se poklonili prekmurskemu rojaku – pisatelju Mišku Kranjcu in jemali iztočnice za pisanje iz njegovih del.

Skupaj z odraslimi ustvarjalci iz celotne Slovenije smo septembra 2015 uživali v Literarni šoli JSKD *Mladost v močvirju* na pisateljevi domačiji. V štiridnevnem programu so se zvrstile številne aktivnosti: okrogla miza *Ustvarjalna mladost*, literarni in glasbeni večeri, odlomki iz Kranjčevih del, ogledi polanskih znamenitosti ob širokosrčnosti in gostoljubju domačinov. Lansko leto smo razpisali literarni natečaj z iztočnico Čarni nasmeh in predstavili nagrajence z njihovimi deli na literarnem večeru za odrasle ustvarjalce in na zaključni prireditvi *Praznujmo skupaj* za otroške ustvarjalce.

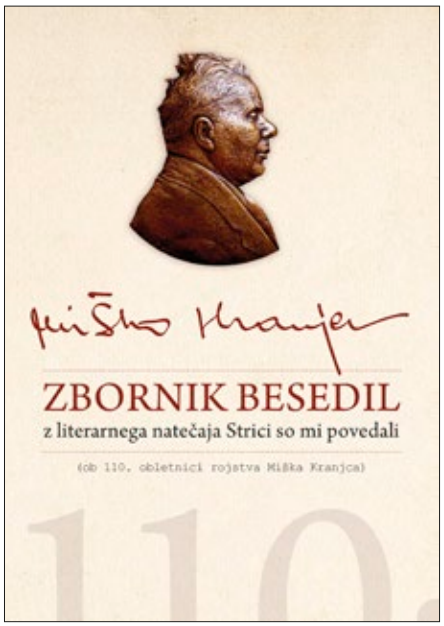

Zbornik besedil z literarnega natečaja Strici so mi povedali (JSKD, Lendava, 2018)

V letošnjem letu, ko beležimo 110. obletnico njegovega rojstva, smo poleg drugih glasbenih in gledaliških dogodkov vključili še literarni natečaj za otroške in odrasle literarne ustvarjalce z iztočnico »Strici so mi povedali«. Sodelovalo je 40 osnovnošolskih ustvarjalcev iz 16 osnovnih šol celotne Slovenije ter 24 odraslih ustvarjalcev iz Slovenije in Hrvaške. Strokovna komisija v sestavi Olge Paušič, Ivanke Bratkovič in Ane Matjašec je članke pregledala in ocenila. Vsa dela so bila zbrana v zborniku literarnega natečaja *Strici so mi povedali*. Fotografije za zbornik so prispevali: JSKD OI Lendava, OŠ Miška Kranjca Velika Polana, občina Velika Polana in družina Kranjec.

Osnovnošolski nagrajenci in sam zbornik so bili predstavili na prireditvi 25. maja v domu krajanov Velika Polana. Takrat je bilo organizirano tudi celodnevno druženje pobratenih otrok iz Senožetov, in sicer OŠ Dol pri Ljubljani, učencev OŠ Miška Kranjca Ljubljana z učenci OŠ Miška Kranjca Velika Polana. Prireditve so se udeležili tudi domači družine Kranjec, ravnatelji vseh treh šol, župana občin Dol pri Ljubljani in Velika Polana ter direktor JSKD Ljubljana, mag. Marko Repnik.

Zaključna prireditev literarnega natečaja »Strici so mi povedali« in predstavitev odraslih nagrajencev sta se odvili na prireditvi skupaj s KKC Lendava 13. septembra v sinagogi Lendava. V bogatem kulturnem programu so sodelovali: Bara banda KD Miško Kranjec Velika Polana, gledališki igralec Rajko Stupar, pevka Tjaša Šimonka in Folklorno društvo Prekmurje Lendava v vlogi Pückov. Skozi večer sta številne obiskovalce popeljala v prekmurskem narečju Mankica (Romana Glavač) in Miško (Damijan Hozjan), člana KTD Črenšovci.

Prireditve se je udeležil podpredsednik društva slovenskih pisateljev, Dušan Šarotar, ki je bil povabljen kot slavnostni govornik.

Naš rojak pisatelj Miško Kranjec nam je zapustil veliko zapuščino s svojimi deli. Pred knjižnico Lendava je tudi njegov doprsni kip. S spodbujanjem ustvarjalnosti, celoletnimi prireditvami in izdajo zbornika »Strici so mi povedali« je bil ovekovečen spomin ob 110. obletnici njegovega rojstva.

»Strici so mi povedali, da tu živijo prijazni, delovni in dobri ljudje, ter zadovoljni odšli. Pustili so pa zbornik, v katerih Miško Kranjec živi.«

Pisnjak Atilla › Galerija-Muzej Lendava/Galéria-Múzeum Lendva

Új köztéri szobrok a városban

1994 óta a lendvai Galéria–Múzeum égisze alatt minden évben megrendezésre kerül az Ifjúsági Nemzetközi Művésztelep, a LindArt. A közel negyed évszázados hagyománnyal bíró művésztelepen eddig több mint 400 műalkotás készült, amelyek mind a Galéria gyűjteményét gazdagítják.

Az elmúlt években a fiatal művészek, kiknek életkora nem haladhatja meg a 35 évet, a *co-operate*, azaz a „működj együtt" koncepciónak megfelelően alkottak. A *co-operate* értelmében sorsolással kiválasztott kétfős csapatokban közösen hozták létre alkotásaikat. A *co-operate* emellett a társadalmi, kulturális és egyéb különbségek leküzdésére is törekedett, illetve erre próbálta felhívni a figyelmet. Mindegyik művész magával hozott egy darabkát a saját kis világából, az eredmény: különböző kultúrák, vallások, nyelvek – a sor végtelennek tűnik. A közös nyelv pedig a képzőművészet nyelve volt.

2018-ban gyökeresen megváltozott a LindArt koncepciója, amely mérföldkő a művésztelep életében. A változás következtében immár egy-egy fiatal művész – pontosabban szobrász – az eddig megszokottnál hosszabb ideig alkot Lendván. Az ifjú művészek még egyetemisták, ezért a munkafolyamatot a mentoraik, egyetemi tanáraik kísérik figyelemmel. Az elkészült szobrok pedig nem a Galéria–Múzeum helyiségeibe, hanem a lendvai parkba kerülnek, amely idén már három szoborral gazdagodott.

2018 júliusában **Sárkány Balázs** kezdte el a munkát a lendvai vár udvarán. Balázs a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának hallgatójaként érkezett a Művésztelepre Colin Foster felügyelete alatt. *Sárkányfej*

SÁRKÁNY Balázs: Sárkányfej (fotó: GML)

Petja NOVAK: Angyali győzelem (fotó: GML)

című alkotását márványból faragta. Ahogy azt a címe is elárulja, a szobor sárkányfejet ábrázol, amely stilizált, viszonylag visszafogott elemekből lett kialakítva. A népies motívumvilágból merítő szobor intenzív párbeszédet folytat az előtte magasodó Makovecz Imre tervezte színházteremmel.

Petja Novak augusztus végén érkezett Lendvára a ljubljanai Képzőművészeti és Formatervezési Akadémiáról. Mentora Metod Frlic, az akadémia tanára volt, aki több alkalommal is részt vett már a lendvai nemzetközi Művésztelepen. Petja a betonöntést választotta technikájául, amellyel egy több mint 2 méteres angyalpárt alkotott.

A két egybefonódó test sajátos dinamizmust kölcsönöz a szobornak, és monokróm jellege miatt a fényárnyék játék érvényesül a leginkább az *Angyali győzelem* című kompozíción.

Petjával egy időben alkotott a lendvai művésztelepen **Gyurcsovics Mihály**, aki a fémmegmunkálás mellett döntött. Mentora Lestyán Goda János szobrászművész volt, és mindketten a Magyar Képzőművészeti Egyetemről érkeztek. Mihály mérnöki precizitással állt neki szobra kivitelezésének, amelyet különböző méretű kisebb darabokból állított össze. *Globusz II* című munkája egy gömböt ábrázol, amely a teljesség szimbólumaként illeszkedik bele a park sokszínűségébe.

2018-ban a LindArton részt vett **Matija Filo** is a Zágrábi Képzőművészeti Akadémiáról, de munkáját nem tudta befejezni, így annak felavatása még várat magára.

A LindArt koncepciójának megváltoztatása új impulzust jelent Lendva művészeti életében. Mivel köztéri alkotásokról van szó, amelyek viszonylag frekventált helyen vannak elhelyezve, a helybéli lakosok intenzív találkozásra kényszerülnek a művekkel, és így a művészettel. Fontos lépés ez abba az irányba, hogy ne csak intézményes kereteken belül lehessen találkozni a művészettel, hanem szabadon, a saját életterünkben, és így ezek a szobrok is máshogy „élnek", mint „élnének" egy kiállítótérben.

GYURCSOVICS Mihály: Globusz II (fotó: GML)

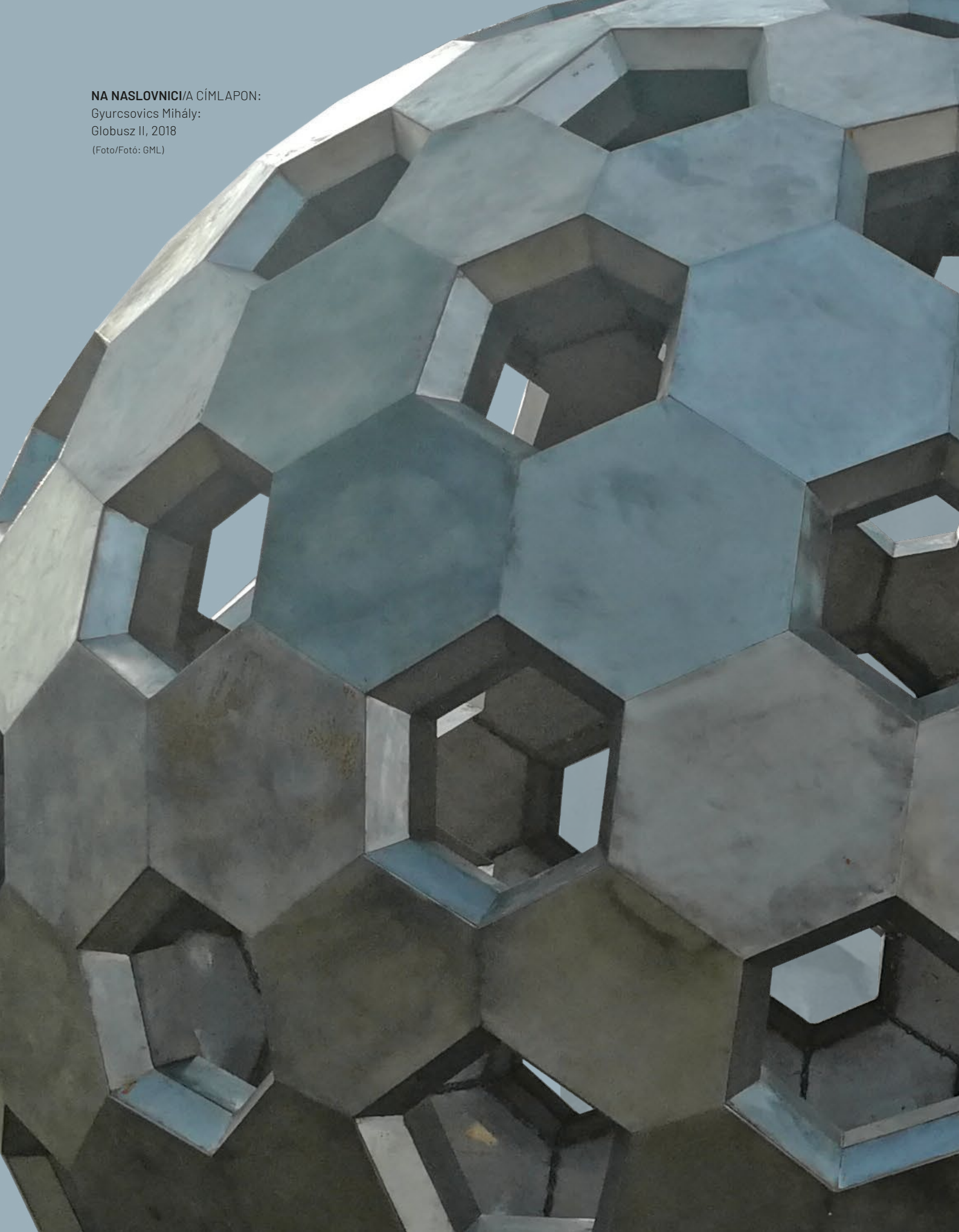

NA NASLOVNICI/A CÍMLAPON:
Gyurcsovics Mihály:
Globusz II, 2018
(Foto/Fotó: GML)